

DNEVNIK PARTIZANSKEGA ZDRAVNIKA

Dr. Robert Kukovec je bil partizanski zdravnik-major. Kdor je bil zadnjo vojno jesen prišel na osvobojeno ozemlje Zgornje Savinjske doline in ga je srečal, si je zapomnil tega človeka. Bil je izredno pošten, vsestransko pravičen, do svojih ranjenih varovancev pa občudujoče dober.

Kot partizanski zdravnik-kirurg je deloval najprej v Slavoniji, konec leta 1944 pa je prišel v Slovenijo, v osvobojeno Zgornjo Savinjsko dolino. Ko pa se je začela velika zimska nemška ofenziva, se je z ranjenci preselil nad Ljubno.

Vseskozi pa je skrbno zapisoval in vodil dnevnik. To je debelejši zvezek, vendar njegovi zapiski niso samo gola naštevavanja dogodkov. Zadnji datum v njem je 9. april 1945, torej natanko mesec dni pred osvoboditvijo.

Dne 12. aprila pa je padel v roke Nemcem. Ti so ga zajeli v neki hiši. Kljub poskusom ni uspelo, da bi bili priljubljene in skromnega zdravnika rešili. Po hudem mučenju so ga Nemci ubili in na skritem kraju pokopali.

Kako so se tovariši nanj zanesli, govori to, da se kljub zasetju njegovi varovanci in osebje sploh niso premaknili iz bunkerjev. Ko so zvedeli za njegovo smrt, je tedanja bolničarka Lili, sedanja zdravnica dr. Čerinova v pokojnikovo torbico zložila ta dnevnik, medicinske slušalke in nekaj drugih drobnjarij, potem pa sta jo s kurirjem Francijem Juvanom skrila. Ob koncu vojne so to dobili zdravnikov starši in tako se je dnevnik ohranil. Rokopis je zdaj v mariborskem muzeju NOB.

Danes objavljamo odlomke iz tega dnevnika. Jezik smo skoro v celoti pustili nedotaknjen, tako da so zapiski čimbolj avtentični.

Leto 1944 gre proti svojemu koncu. Pred letom dni bi bil vsak dal glavo za stavo, da bomo sedaj že svobodni. Nikomur se ni niti sanjalo, da bo v gozdovih preživel še eno zimo. No, sedaj to vemo zanesljivo. Ni ga čudeža, ki bi zmogetel vojno končati še pred začetkom zime. A se potolažimo. Pod streho smio, na toplem, celo v dolini. Delo teče lepo organizirano, tu so dobri sodelavci in veliko opravkov. Tudi zima bo minila!

Da, mnogo dela je v zadnjem času, kar preveč. Dan in noč prihajajo ranjenci. To so dokazi hudih bojev, ki divjajo na mejah našega osvobojenega ozemlja.

D2643

Sovražni pritisk je vedno hujši, vreme pa vedno slabše. Konec novembra je in že tudi začetek decembra. Po vrhovih je že sneg, v dolinah pa blata, kolikor hočeš. In stalno dež in neprestani boji. Uboge naše brigade! Premraženi, lačni in goli prihajajo do nas ranjenci. Človek se vprašuje, kje in kam je šla vsa oprema, ki nam jo mečejo zadnje čase Angleži v precejšnjih količinah. V brigadah pa zaradi tega ni videti velikega izboljšanja. Pri nas v Ljubnem se seveda sprehaja nekoliko gospodov in gospodičen, vsi v novih uniformah. In človek bi nehote posumil, da je vsaka taka uniforma požrla tri zimske plašče. Enega za jopič, drugega za hlače in tretji — no ta je ostal zvest svojemu namenu in še naprej služil kot plašč.

Zima je bila pred durmi, zato sem tudi jaz na kak način čimprej hotel priti do plašča. Po predpisani poti kljub vsem poskusom ni in ni šlo. Na srečo sem potem našel »tovariša«, ki so mu moje hlače zelo ugajale. Imel je kar tri plašče, zato mi je enega rad dal zanje.

Mimo nas se je zvrstilo tudi veliko voz, do vrha obloženih z orožjem, municijo, obleko. Vse to je šlo nekam pod zemljo »na varno«. Ranjenci pa so prihajali goli, zmrznjeni in lačni.

Nudili smo jim, kar smo mogli. Zdravniško pomoč, hrano, ležišče, malo od-mora. Pri tem nam je kar največ pomagalo domače prebivalstvo. Vedno se je tudi tu našlo nekaj dobrih ljudi, ki so prinašali žganje, jabolka, kruh, mleko itd. Oprav-kov je bilo res dosti, toda vsi smo bili nekako zadovoljni, saj smo opravljali ko-ristno delo. Pomagali smo ranjenim tovarišem, jim lajšali bolečine in pomagali do hitrejšje ozdravitve.

12. decembra 1944. Turobno jutro, megleno in deževno. Kot so pač že taki dnevi v decembru, kadar namesto snega pada dež. Takoj ob prvem svitu smo se pripra-vili na obhod. Bilo nam je težko pri srcu. Privadili smo se na Ljubno, privadili na gostoljubno hišo, pri skupnem delu smo se privadili drug na drugega. In zdaj je vsega tega konec. Pred nami stoji trda zima in neizprosna ofenziva. Prepričan sem, da si je v tistem trenutku marsikdo rekel, kako je šel še vedno prezgodaj v parti-zane. Toda oditi v partizane je zadnji čas postalo moda.

Kaj je lepšega in bolj romantičnega kot postati partizan. Potem mimogrede postaneš junak, da te bodo ljudje pozneje gledali s strahom in spoštovanjem. Po vojni bo zagotovljena sijajna služba, kjer ne bo treba dosti ali nič delati, temveč samo zapovedovati ter se tolči na prsi, češ bil sem partizan. Ta »hec« vendar ne more trajati dalj kot dva meseca. Zamišljeno — storjeno. Ponoči greš po kurirski zvezi proti osvobojenemu ozemlju. Spotoma se ustaviš pri vsaki hiši, ki ima dober jabolčnik ali pa žganje. Kot bodoči narodni junak imaš pravico, da ga zahtevaš in piješ, kjer in kolikor hočeš. Potem podnevi prespiš kje v hosti in tako v dveh, treh dneh prideš na osvobojeno ozemlje. Tukaj te že čaka kak znanec ali sorodnik, ki ti bo oskrbel ugodno delo, angleško uniformo, škornje in brzostrelko. To na vsak način.

Kaj pa brigada, tam kje poka? Bodite pametni. V brigado pa ne. To je vendar samo za preproste ljudi. Mi iz boljših rodbin »s šolami« in z zvezami, mi vendar spadamo na osvobojeno ozemlje. Malo dela, toliko da ljudje ne bi govorili o lenu-harjenju, mitingi, pa domače zabave s kako čedno spogledljivko, evo, take so bile sanje mnogih, ki so proti koncu leta 1944 trumoma prihajali na osvobojeno ozemlje. In podlage za take sanje je sedaj konec. Pred nami je le zima pa ofenziva, trda prihodnost. Nikdar ni bilo na Štajerskem tako težko biti partizan kot v zimi leta 1944/45.

Bili smo v troje. Kurir Franci, instrumentarka ekipe Lili in jaz. Seveda moram omeniti tudi svojega bosanskega konjiča, na katerega smo naložili nekoliko sani-tetnega materiala. Ulice Ljubnega so bile zapuščene in prazne. Na poti do Rastka

smo srečali samo posamezne kurirje. Divizija, ki je bila tukaj zadnje dni, je že odšla. Slabo znamenje. Zato sem hitel in se počutil varnejšega šele, ko smo nad Rastkami krenili v hrib. Saj bi bili za Nemce res lep plen: Franci, tukajšnji domačin in nemški dezertar, Lili, bosanska partizanka iz leta 1942, in jaz — rdeči major. Prepričan sem, da bi nam v tem primeru poleg krogl v glavo posvetili tudi vsaj kak kratek članek v Štajerskem gospodarju in Slovenskem domu, če bi nas ujeli.

Od Rastk smo krenili po strmi poti pod planino. Lili je pripovedovala, kako so jo februarja pri napadu na štab XIV. divizije prav tu lovili Nemci kar na roke. Pri prvem kmetu srečamo naš intendantski vod. Lili in Francija takoj pošljem naprej z ukazom, naj se Lili s sanitetnim materialom takoj umakne na postojanko, Franci pa naj s konjem ostane pri zadnjem kmetu. Saj smo bili prepričani, da bo »hajkica« trajala največ teden dni. Ko bo najhuje ali pa vsaj do božiča, bodo semkaj prišli Rusi. Drugače ni moglo biti, saj so ravnokar ob Blatnem jezeru začeli veliko ofenzivo in se v Prekmurju že približali slovenski meji.

Jaz sem ostal pri prvem kmetu, da bi z vodjo intendantskega voda uredil še neko vprašanje. Pokazalo se je, da si tudi tukaj še niso bili na jasnem, kaj nas čaka, kajti pripravljali so se že, da bi se vrnili v Ljubno. Zadržal sem jih začasno tu in legel. A kmalu so me zbudili z novico, da je prav blizu slišati rafale. Tega smo bili zadnje dni že precej vajeni, zato nas to ni preveč spravilo iz ravnotežja. Ob 14. uri pa že pribežijo kmetje in povedo, da so že pri sosedu. Za premišljevanje ni bilo več dosti časa. Hitro smo se umaknili na konec doline v majhno drvarsko kočo, kjer Nemci baje niso bili še nikoli. Nismo bili tam četrte ure, ko pribeži mimo nekaj domačinov z opozorili: »Bežite, bežite, Nemci gredo!«

Začeli smo se umikati previdneje. Mestoma je že ležal sneg. Na kopnem nekje smo zavili s poti, da ne bi zapustili sledov. Naprej smo se pomikali tako, da nas z nasprotnega hriba, kjer so že bili Nemci, niso mogli opaziti. Brodili smo po strmem potoku navzgor, da bi tako tudi psom zabrisali sled. Začela se je spet doba konspiracije. Sledili smo domačinom, ki so nas najprej vodili po omenjenem potoku, potem pa po zelo strmem obronku po hosti brez vsake poti. Tu nas Nemci nikoli ne bodo hajkali, sem si rekel. Toda tudi pri tem sem se grdo zmotil. Prispeli smo pod strmo pečevje. Pod veliko skalo s previsom zagledamo dve ženski. Kot sem slišal potem, sta se tako že tri leta skrivali pred Nemci in sedaj čakata četrto zimo. Vsaka je imela le po eno odejo, majhen lonček za kuhanje in nekaj hrane, ki sta jo dobivali od dobrih ljudi, skala pa ju je čuvala pred dežjem. Ob majhnem ognju se malo ogrejemo. Vedno več je bilo tistih, ki so bežali pred Nemci, tako da se je do večera nabralo okrog 30 ljudi. Večinoma kmetje, partizani na dopustu, terenci. Odeja, puška in kos kruha, to je bila vsa njihova oprema. Na Štajerskem se je spet začelo partizanstvo, kakršno je bilo leta 1941 in 1942.

Teren mi sicer ni bil posebno znan, vendar sem se odločil, da poiščem našo postojanko in se izognemo vremenskim neugodnostim, ki so nam pozimi grozile na prostem pod skalo. Neki domačin mi je približno naznačil pot in res se mi je posrečilo priti v bližino naših. Naletel sem celo na komisarja Naceta z nekaj tovariši, ki so maskirali pot do bolnišnice. Do takrat je po snegu vodila vidna pot. Tudi oni so čuli o prihodu Nemcev, vendar niso tega mogli prav verjeti. Vsi so bili prepričani, da so domačini od daleč videli le kolone naših enot. Ponoči je spet padel nov sneg in zabrisal sled do bolnišnice. Zaradi tega nam je malce odleglo.

Končno so se Nemci umaknili spet s hribov v dolino. Tolažili smo se, da se bodo spet povrnili stari časi. Toda upanje, da bodo kmalu zapustili Zgornjo Savinjsko dolino, je šlo po vodi. Nemci so se tam utrdili tako, kot bi hoteli ostati za vselej. Preživeli smo božič in novo leto. Prazniki se niso razlikovali od ostalih

dni. Iz doline smo dobili še nekaj jabolčnika in malo svinjskega mesa. To je bilo vse. Sicer pa je postajala hrana zelo enolična: krompir, fižol s krhlji, kuhano meso, močnik z žličniki. Vse skupaj je bilo zelo redko zabeljeno. Tudi soli nam je začelo primanjkovati. Najhuje je trpelo osem ranjencev in bolnikov, ki niso mogli hoditi. Spravili smo jih v podzemski bunker. Bali smo se napada na bolnišnico. Ta bunker je bil kaj žalostna reč. Luknja v zemljo, malo višja kot do pasu, v njej pa prostora ravno toliko, da je komaj ležal ranjenec poleg drugega. Preobvezovanje je bilo v takih razmerah zelo težavno. Še hujše pa so bile uši, ki so se v bunkerju hudo razpasle. Zaradi konspiracije smo do bunkerja hodili po potoku, ki je bil še kopen. Čez tista dva slapa, ki jih je delal, pa smo postavili lestvice. Toda zima je pritiskala vse huje in tudi snežilo je vse močnejše. Snega je bilo veliko. Kmalu je bil zasnežen tudi ves potok. Nič več nismo mogli prikrivati naših sledov v snegu, zato smo ranjence spet odnesli nazaj v postojanko. Kdor še ni videl, kaj se pravi nositi ranjence po strmini in v snegu, ki sega do pasu, si ne more predstavljati težav, s kakršnimi so se otepali naši fantje. Najbolj srečni so bili seveda ranjenci, ki so se spet vrnili v kolikor toliko normalne razmere. Najprej smo jih rešili uši. Kakor se to čudno sliši, a je vendar res, da se ranjenci v bunkerjih navadno najbolj popravijo. To sem opazil že v Slavoniji. Verjetno se to zgodi zaradi popolnega mirovanja, ki je potrebno v bunkerjih. V bunkerju nam tudi ni nihče umrl. Ko smo jih spet prenesli v malce urejenejšo postojanko, sta kmalu umrla dva tovariša.

Naša postojanka je bila zgrajena v zelo gostem smrekovem gozdu, tako da je nisi videl, tudi če si bil samo pet metrov od nje. Debel sneg je potem še bolj skril to naše zatočišče. V postojanki je bilo šest objektov. Dve baraki za ranjence, ki sta zmogli 35 do 40 ležišč, majhna operacijska baraka, kuhinja, uprava in baraka za osebje.

Uprava je bila majhna zgradba v velikosti 4×4 m. V njej so bila štiri ležišča, podobno kot v spalnih vozovih v vlakih. V njej smo spali komisar Nace, upravnik dr. Dušan, bolničarka Sonja in jaz. V mesecu decembru smo prepovedali kurjenje podnevi, da ne bi kdo mogel videti dima. Kurili smo edino v kuhinji. Baraka je bila zelo vlažna, njena vrata pa pogosto odprta, vsled česar je bilo v njej zelo mrzlo. Zato smo vstajali pozno. Ob devetih ali desetih pojedli naš močnik. Umivali smo se bolj slabo. Delo v bolniški baraki je bilo zaradi nizke temperature zelo oteženo. Zaradi tega so trpeli posebno bolničarji. Ranjenci so kar po vse dni ležali pod odejami. Po končanem delu se nismo imeli kam dati. V upravni baraki je bilo mraz kot zunaj, kuhinja ni bila mnogo boljša, poleg tega pa je bilo še po tleh neprestano mokro. Okoli smo hodili vedno v plaščih. Vse je obupno zeblo v noge. Ni čuda, da smo takrat vsi vsaj nekoliko ozeblji v noge. Sem in tja sem se vendarle odločil za sprehod. Toda edina pot, ki je vodila iz postojanke, je šla strmo navkreber. Za takratno hrano je bil to prevelik napor in še po nepotrebnem. Čeravno so bili dnevi kratki, so se nam zdeli neizmerno dolgi, brezkončni. Komaj smo dočakali mrak, da smo lahko zakurili. Takrat smo se vsi oddahnili. Ostalo nam je še nekoliko karbida in tako smo kak večer tudi malo čitali. Ko smo zakurili v baraki, je bilo poleg peči in na gornjih ležiščih kar prijetno, celo vroče. Na spodnjih ležiščih pa je bilo vedno mrzlo. Ker čez noč nismo kurili, smo se pokrivali s štirimi odejami. Najhuje je bilo vstajanje. Tudi operirati nismo mogli podnevi, temveč samo ponoči in takrat, kadar smo zakurili tudi v operacijski baraki. Peč v njej je bila slaba, zato smo delali pri dokaj nizki temperaturi. Če je le malo posijalo sonce, sva se z Angležem Stepkenom šla »sončit«. V snegu sva si napravila luknjo, sneg pokrila s smrečjem in z odejami ter se zavila v koce. Tako sva si zamišljala, da sva nekje v Švici. Kljub temu naju je pasje zeblo. V stalnem dotiku z Angležem sem spet nekoliko osvežil znanje angleščine. Štef, kot smo mu mi pravili, je bil grad-

Stojan Batič: Slavolok dela, 1962, bron

beni delavec. Živel je v Londonu. Bil je pri RAF — pri letalstvu kot mitraljezec. Njegova noga se je dokaj popravila, tako da je že lahko hodil okoli bolnišnice. Njegov rojak Valter ni bil tako srečen, kajti moral sem mu amputirati nogo nad členkom. Vendar se je tudi njegovo stanje po operaciji vidno izboljševalo, posebno ker ni imel več bolečin. Štef je bil prijeten človek, zato so ga imeli radi prav vsi. Bil je zelo uslužen, vsakemu je rad pomagal. Če je bilo treba, je kidal sneg, cepil drva, nosil vodo. Tudi zaradi hrane se ni nikoli pritoževal. Popolnoma je razumel težave, ki so nas ovirale pri vsem. Prav rada sva tudi politizirala. Posebno se je zanimal za organizacijo partizanskega gibanja. Občudoval je nas in naše uspehe. Bil je velik občudovalec Sovjetske zveze, hkrati pa je ostro kritiziral razmere na Angleškem, kjer vlada samo en bog — denar. Rekel je, da se bo tudi v Angliji moral tedanji režim takoj po vojni temeljito spremeniti. Vendar pa je bil prepričan, da se bo to zgodilo mirno, ustavno. Razumel je tudi nekaj slovenskih besed. Z ostalimi je pridno igral tudi šah. Strašno rad je kadil. Angleška vojna misija mu je še pred ofenzivo poslala veliko raznih knjig za čtivo. Te knjige je posojal tudi meni, drugim pa jih je dajal zato, da so si iz njih delali papirčke in si zvijali cigarete. Papirčkov je primanjkovalo še bolj kot tobaka. V zamenjavo za ta papir je vedno dobival tobak. Naš glavni dobavitelj tobaka je bil Karel, možakar štiri-desetih let, skoraj brez zob, doma blizu Kamnika. Pobrisal jo je Nemcem iz taborišča. Bil je naš kuhar. Če ni imel tobaka, je postal zelo siten in nervozen. Tedaj ga za noben denar na postojanki ne bi zadržali. Kljub debelemu snegu in številnim Nemcem, ki so se stalno sprehajali po dolini, se je možakar odpravil tja na »žic patrolo«. Poznal je vse kmete in vedno je prinesel nazaj cel nahrbtnik tobaka. V njegovo čast bodi povedano, da ga je vedno z ranjenci tudi bratsko delil.

Po novem letu sta nam začela mraz in sneg le preveč nagajati. Odločili smo se, da bomo kurili tudi podnevi. Toda »znanstveno«. To se pravi, da ponoči na peči sušimo drva in potem podnevi kurimo samo s popolnoma suhim drvmi. Ob ognju je moral stalno nekdo sedeti in paziti, da lepo gori in se ne kadi. Takrat sem se izučil peči kostanj, a ga ni bilo pri roki. Sedel sem poleg peči in vsako poleno tako obračal, da je bilo z vseh strani enakomerno posušeno in že osmojeno. Vsakih pet do deset minut sem vrgel na ogenj novo poleno. Preveč zabaven ta posel ni bil, vendar smo bili zdaj mnogo na boljšem. Vsaj zeblo nas ni več. Dežurni je zarana in v temi še zakuril, tako da je bila baraka med vstajanjem že nekoliko ogreta. Topla soba nam je omogočila različno delo. Začel sem prebirati partizanski zdravniški vestnik. Izvežbal sem se tudi v strojepisju in s Štefom sem vsak dan vadil tudi angleščino. Lotil sem se tudi pisanja strokovnih člankov. Zdaj so dnevi minevali mnogo prijetneje in hitreje. Sicer pa smo bili še vedno odrezani od sveta. Z dolino smo imeli zvezo le, kadar je naš intendantski vod šel po hrano ali pa če je prišel kak izredni kurir s kakšnimi posebnimi poročili. Ta poročila so bila skoraj vedno slaba. Običajno smo zvedeli za kako novo hajko. Nemci so se dvakrat že čisto približali bolnišnici. Ker pa od spodnje strani ni bilo nobenega sledu, je niso mogli odkriti. Snega je bilo na srečo tudi do dva metra, tako da ni bilo moč niti pomisliti, da bi Nemci mogli skozi gozd v strelski vrsti. Počutili smo se relativno varne.

Iz sveta pa ni bilo poročil ves mesec januar, iz trga pa so prihajale različne novice. Tako smo zvedeli, da so Nemci 14. januarja razpisali celo volitve za župana. Namesto svojih, nemških županov, so zdaj dovolili, da so si Slovenci izbrali svoje ljudi. Čuli smo tudi, da je padlo precej partizanov, da jih je mnogo zmrznilo, da so ustanovili belo gardo s pomočjo organizatorjev, ki so prišli s Kranjskega, in pa iz partizanov, domačinov, ki so se predali Nemcem. Slišali smo, da je padel tudi načelnik sanitetnega odseka IV. operativne cone tovariš Peter. Ta novica nas je

močno potrla, kajti dr. Peter je bil zaradi svojega ljubeznivega vedenja in organizatorskih zmožnosti zelo priljubljen. Dognali smo tudi, da so nekatere naše postojanke Nemci našli in ranjence v njih postrelili. 16 ranjencev so Nemci prignali iz Luč v Ljubno in jih potem tam pobili. Sploh so ustrelili vsakega našega borca, posebno še če ni bil od partizanov mobiliziran domačin. Iz trga so prišli glasovi, da v gozdovih okoli Ljubnega leži veliko padlih partizanov. Okoli božiča je blizu nas šla tudi Tomšičeva brigada, štab divizije in pa štab cone. V bližini so ostali nekaj dni. Tomšičeva se je zapletla v hude boje z Nemci, ki so bili v veliki premoči. Padlo je precej naših. Posebno na Veliki Planini so imeli hude izgube. Tudi ranjenih ni bilo malo. Takó so nam pustili tudi osem na novo ranjenih tovarišev, ki jih zaradi gneče nismo mogli spraviti drugam kot na podstrešek. Vendar pa vsega še ni bilo konec.

PRVA HAJKA II

Patrola, ki je šla izvidet pravo stanje, se ni vrnila niti danes podnevi niti ponoči. Šele drugi dan proti večeru se priklati patrola po velikih ovinkih v postojanko. Imela je marsikaj povedati. Nemci so z vseh strani vdrli proti Ljubnem. Prišli so od Šoštanja čez Romc in Kromarec (?). Njihova glavna sila se je pomikala po dolini potokov Kumpe in Ljubnice. Pobočnice so pa hodile prav po goratih stepah od kmeta do kmeta. Zadnjo noč so prespalj v velikem številu pri kmetih na Podpl. ter se potem prek St. Premož. vrha podali proti Ljubnem. Naša patrola in moj kurir, ki je ostal pri zadnjem kmetu, so v prepričanju, da to niso Nemci, ampak naše enote, precej brezskrbno šli Nemcem nasproti. Tudi ko so od daleč zagledali velike kolone, so še vedno mislili, da so naši. Približali so se jim na 50 metrov. Takrat so Nemci vžgali z mitraljezom po njih. Naši so seveda bežali, kar so jih nosile noge. Ker so pa na P. p. šume zelo kratke in prepletene s potmi, so naleteli kar na eno kolono za drugo. Šele proti večeru se jim je posrečilo umakniti se v strme gozdove nad R. Tu so pod skalami mokri, premraženi in lačni prebili hudo noč. Drugi dan, ko so se Nemci že pomaknili naprej, jim je uspelo prebiti se do dolinice. Pripovedovali so, da so Nemci pri kmetih napravili precej škode. Odpeljali so konje, živino, svinje, jemali hrano. Tudi mojega majhnega bosanca so si izposodili.

Prvi nevarnosti smo bili utekli. Nemci so se umaknili zopet v dolino in tolažili smo se, da se bodo spet povrnili stari časi. Na naši postojanki smo takoj vse potrebno ukrenili. Zamaskirali smo vse dohode k postojanki, pri čemer nam je zelo pomagal sneg, ki je v teh dneh začel počasi naletavati. Naš intendantski vod, ki je ostal v dolini, je dobil nalogo, da nas obvesti o vseh važnih spremembah v dolini. Da bi zabrisali sled do postojanke, smo napravili v dolino novo pot. Ta je šla od postojanke v hrib, visoko pod grebenom prečkala gozd in se tam spustila v jarek, po katerem je tekел potok. Hodili smo po potoku, tako da nihče ni mogel sumiti, da mi ta potok uporabljamo za pot. Postavili smo takoj stalno izvidnico, ki je imela točen pregled na najvažnejši dohod v postojanko. V postojanki je zavladala tišina. Posebno smo pazili na dim, saj bi nas lahko izdal. Zaradi tega v začetku zime nismo podnevi drugod kurili kot v kuhinji. Drva smo pred uporabo seveda dobro posušili. Tudi podiranje drevja, žaganje in cepljenje drv bi nas lahko izdalo. To delo smo opravljali samo proti večeru. Cepili smo najprej na prostem, potem smo pa, ko se je število ranjencev zmanjšalo, v ta namen določili eno celo barako. Pozneje, ko je zapadlo ogromno snega in skoraj popolnoma zakrilo barako, se sekanje sploh ni več slišalo daleč. Najvažnejše pa je bilo vprašanje hrane. Pregledali smo vse zaloge in kaj kmalu videli, da še dolgo nimamo tistih zalog hrane, ki so predpisane za tri mesece vnapij. Na postojanki nas je bilo takrat okoli 50 ljudi.

Da rešimo to vprašanje, ni bilo druge možnosti, kot da začnemo takoj skrajno štediti. Tudi ranjenci so dobivali sedaj samo še trikrat na dan hrano, kar je pri mnogih vzbujalo precej odpora. Zastonj sem jim dokazoval, da ne smemo gledati samo na danes in jutri, ampak se moramo osigurati do spomladi. Zastonj sem jim predočeval, kako se godi sedaj brigadi v hudi zimi, v stalnih borbah in pokretilih, mnogokrat brez hrane in počitka. Zastonj sem ji pravil, da oni uživajo relativno sigurnost, udobnost, toploto in trikrat na dan hrano. Vse zamen. Odgovorili so, da so vsi pretakali kri in da imajo zaradi tega pravico do tega in onega. Odkod pa vzeti, če nimaš? Je že križ z mladimi ljudmi, ki imajo kako lažjo rano, ki jih posebno ne ovira in pri kateri je želodec v redu, tek pa na višku. Ves božji dan ni drugega kot: hrana, hrana, hrana. (V hrvaških bolnišnicah je bila včasih hrana še slabša, celo brez soli. Toda tam je bil politični ogenj mnogo bolj na višini kot pri nas v Sloveniji. Ko sem bil na Hrvaškem, sem bil prepričan, da moramo biti v političnem pogledu mnogo dalje kot Hrvatje, to pa zaradi tega, ker smo imeli v partizanih mnogo več inteligence in polinteligence kot Hrvatje.)

Druga pot, da povečamo količino hrane, je bila ta, da skušamo dobiti hrano iz doline. Od intendanta sem izvedel, da so v dolini še bunkerji. Nekaj so jih sicer Nemci takoj odkrili, zažgali in izropali, nekaj jih je pa še ostalo. Imeli smo tudi še nekaj hrane spravljene pri kmetih, nekaj hrane smo pa imeli tudi že nakazane od gospodarske komisije. Sklenili smo, da spravimo čimveč hrane do postojanke, kjer smo imeli varne bunkerje, da to hrano shranimo. Izvedbi tega načrta pa sta se upirali samo dve veliki težavi. Snega je bilo vedno več, pot v dolino vedno bolj težavna in bolj vidna. Omenjeni potok, po katerem smo hodili, je v vedno večjem obsegu bil zasnežen. Še bolj sitno pa je bilo, da so Nemci začeli obiskovati P. p. Naše upanje, da bodo Nemci kmalu zapustili Gornjo Savinjsko dolino, je šlo po vodi. Nasprotno! Vsi znaki so kazali, da se mislijo za stalno tukaj usidрати. Toda ni dovolj tega, da so bili na Ljubnem, so Nemci začeli vsak dan ali vsak drugi dan zahajati na P. p. Pri tem jih niso ovirali niti najhujši snežni zameti. Dvakrat so prišli tudi do kakih 500 metrov zračne črte do bolnice, kakor nam je to dva do tri dni pozneje javljala naša obveščevalna služba. Kot rečeno, nikjer več nismo bili varni pred Nemci. Zato je bilo za naše fante iz intendantskega voda neverjetno težko in življenjsko nevarno zbirati in prinašati hrano. Nekolikokrat se je zgodilo, da so naleteli tik pred Nemce, ti pa so začeli divje nanje streljati. Prava sreča je hotela, da ni nikogar zadelo. Službo smo imeli tako razdeljeno, da je bila polovica intendantov v dolini pri zadnjem kmetu P., ki je bil proč od vsake steze in pri katerem še Nemci od začetka okupacije nikoli niso bili. Ta vod je imel nalogo, da zbira in donaša hrano do zadnjega kmeta. Da melje žito, ki smo ga imeli, in da prižene živino. Od zadnjega kmeta v postojanko so pa nosili tovariši iz intendantskega voda, ki je bil nastanjen v postojanki sami. Če smo šli po hrano do bunkerjev, ki smo jih imeli v dolini v bližini Ljubnega, sta se pridružila oba voda in prinesla kolikor mogoče hrane naenkrat. Seveda je bilo potrebno za take pohode izvidnice in zasede, ki so zagotovile ostalemu vodu možnost transporta. Da se je to moralo izvršiti samo ponoči, je jasno.

Ja, namučili so se naši fantje. Tihi junaki dela in samoodrekanja, za katero nihče ne ve, in katerim nihče ne pozna njihovih zaslug. Večinoma ranjenci, ki so prišli kot bolniki na postojanko in kateri se potem po potrebi zadrže med osebjem. Kakor hitro stopijo v osebje postojanke, so, skoraj bi rekel, živi pokopani. Da se ne bi izvedelo za položaj postojanke, ki mora biti strogo konspirativen, ne smejo nikoli, razen po službeni potrebi, zapustiti postojanke. Če jo zapustijo, potem samo ponoči, kadar gredo po ranjence, po hrano ali pa po drugo opremo. Po težkih, strmih poteh v temnih nočeh v gozdu nosijo svoje težko breme do postojanke. Po

Stojan Batič: Izmena, 1959, kamen

dnevi morajo spet stati na straži, pripravljati drva, nositi vodo, skrbeti za red v postojanki. Tu ni nobenih mitingov, nobenega petja, nobene zabave. V postojanki smo v kraljestvu konspiracije. Zaradi tega tudi ne smejo, če pridejo z ljudmi skupaj, z nobeno besedo izdati, da so na delu v postojanki in da taka postojanka sploh obstaja. Še težje je tako delo pozimi, če je sovražnik blizu. Vendar je ni ovire zanje. Kadar je treba prinesti v postojanko ranjenca ali hrano, je ni nevarnosti in vremenske neprilike, ki bi jih pri tem ovirala. Tako so tudi to zimo naši fantje v sredi med sovražnikom zbirali hrano in jo v najhujšem snegu, ki se je udiral do pasu in še dalje, prinašali v postojanko. Naši ranjenci so stalno jedli trikrat na dan.

Nobenega dnevnega povelja, nobenih pravih pohval, nobenega odlikovanja ni za te tihe junake dela. Vendar to ni prav. Naj se ve in zve, da se niso borili samo v bojni črti, ampak da je tudi v tihih tajnih krajih bilo marsikaj storjeno za zmago. Pri tem osebja postojank gotovo niso bila na zadnjem mestu.

2. DAN

Bilo je konec januarja. Sneg je padel v ogromnih količinah in morali smo vsi pridno kidati, da smo si napravili poti med posameznimi objekti postojanke. Za tovariše, ki so pa nosili hrano ali pa vodili živino na postojanko, je trud bil res nepopisen. Udeležil sem se enega takega pohoda, ko smo iz doline gnali dve junici na postojanko. Hoteli smo ju zaklati na postojanki, da bi ju lahko boljše izkoristili. Toda živinčeti sta kaj kmalu omagali v globokem snegu. Bilo je za nas in za živino grozna muka in trpljenje. Kar na potu ju nismo smeli zaklati, kar tudi ponoči ni bilo mogoče. Bali smo se, da bi slučajno prišli Nemci in zapazili sledove. Naprej nikakor nista mogli, žive naprej nositi jih pa tudi nismo mogli. Kar v snegu ju pustiti bi pomenilo, da do jutri zmrzneta. Z največjo muko smo ju znosili do neke pastirske bajte in ju tam pustili prek noči. Mi sami smo pa na pol mrtvi prišli ob tričetrt na eno v postojanko. Ob petih zjutraj so pa morali že spet tovariši ponju, tako da bi ju še o mraku spravili na varno. Na srečo sta se živinčeti preko noči tako opomogli, da sta peš prišli do postojanke.

Bilo je 30. januarja. Tovariš Karel in tov. Levstik sta kljub debelemu snegu morala iti na »žic patrolo«. Na postojanki namreč spet ni bilo tobaka. Popoldne se vrnete brez tobaka, namesto tega prineseta strašno novico: postojanka je izdana. Nemci so že pred tremi dnevi skušali priti do postojanke in nas vse zajeti. Bili so že na pol poti, ko jim je debel sneg onemogočil nadaljevanje prodiranja.

Tragična situacija. Sredi zime, trideset ranjencev, za katere je treba skrbeti in sedaj — kam? Vprašanje, ki ga lahko reši samo partizan. In rešili smo ga. Takoj smo postavili poostreno izvidnico. In res smo na poti videli sledi, do kam so Nemci prišli. Dober kilometer zračne črte! Intendant Tonček je isti večer odrinil v dolino, da izve vse podrobnosti o izdaji postojanke. Bolniki so se vsi oblekli in mnogi so takoj hoteli zapustiti postojanko, češ da bodo Nemci ponoči obkolili. Komaj smo jih pomirili, da je Nemcem ravno tako težko oziroma nemogoče gaziti sneg, kot nam. Huje ranjene smo z veliko muko po globokem snegu spravili v podzemni bunker. Potem nas je zalotila noč. Postavili smo tudi ponoči stražo, kar sicer nikoli nismo storili. V upravi smo vsaki dve uri menjali dežurstvo. Ob treh zjutraj se vrne tovariš Tonček in nam pove naslednje: Nemci so pred tremi dnevi prišli do kmeta Tr., na čigar zemljišču je postavljena postojanka z bolnico. Imeli so s seboj točen načrt o položaju bolnice ter prisilili Tr., da jih pelje do bolnice. Ker ni bilo poti, je bilo zelo težko gaziti in kolona 60 ljudi je prišla ob 16. uri šele do pol poti. Zaradi mraka so se vrnili z namenom, da prihodnji dan nadaljujejo započeto delo. Tr. je še isti dan dal našemu int. vodu pošto o situaciji. Vodja voda

pa ni poslal nobene pošte v postojanko, ker se je bal, da nas ne bi izdala sled kurirja. Bili smo res na milost in nemilost predani usodi. In usoda je bila z nami. Isti večer in vso noč je bil najhujši snežni metež, katerega sploh pomnim. Zapadlo je ca. 50 cm snega. Nemci so uvideli brezupnost novega poskusa in so odrinili v Ljubno z obljubo, da se kmalu vrnejo. Trenutno smo bili srečni, rešeni.

Drugi dan smo na vso naglico nadaljevali evakuacijo bolnice. Vso hrano smo zadeponirali, ravno tako vso opremo bolnice. Skrili smo vse peči, vsa okna, ves sanitetski material. Vse deske, ki so bile razpoložljive, smo pa odnesli do podzemnega bunkerja. Opoldne je bila naša postojanka kot izropana in opustošena. Zbrali smo se vsi k zadnjemu kosilu. Ranjence smo evakuirali takole: okoli 15 se jih je javilo takoj za edinico ali pa so odšli na svoje domove na bolezenski dopust. Tudi nekaj osebja, med njimi dve bolničarki, sta se javili za edinico. Nekaj ranjencev smo odpravili v podstrešek. Vsa ta kolona je odšla po kosilu in so vsi, kakor smo zvedeli pozneje, srečno primahali na svoj cilj. Deset najhujše ranjenih smo zadržali. Te in 5 ljudi osebja smo pustili pri podzemnem bunkerju z naročilom, da tam takoj zgrade napol v zemlji še majhno barako, tako da bo prostora za vseh 15 tovarišev. Znosili smo jim v ta namen potreben gradbeni material in orodje. Spravili smo do bunkerja hrane za mesec dni, potreben sanitetski material ter orodje. Nato so takoj zamaskirali vse dohode k bunkerju, iz katerega se ne bi smeli premakniti razen v primeru našega povelja ali v skrajni nevarnosti. Ker je bunker ležal četrto ure oddaljen od postojanke v zelo skritem in težko dostopnem terenu, je bilo mnogo upanja, da ta nova postojanka ne bo odkrita. In res, ravno ta postojanka se je pozneje najboljše obnesla. Kar nas je ostalo od uprave in osebja, smo pa ob prvem mraku krenili iz postojanke. Bili smo hujše natovorjeni kot kaki tovorni konji. Nosili smo vsak svojo osebno opremo, 3 odeje in v vreči hrane. Iz postojanke nismo krenili po naši konspirativni poti, ampak po običajni, ki smo jo uporabljali pred ofenzivo. Na ta način smo Nemcem napravili naravnost pot v postojanko. To smo pa storili iz naslednjih vzrokov: če pridejo Nemci, naj takoj vidijo, da smo mi zapustili postojanko. Želel sem tudi, da Nemci postojanko z lahkoto najdejo, tako da ne bi preiskavali vso okolico in pri tem še slučajno odkrili bunker. Morali smo na sveže gaziti sneg. Udirali smo se do pasu v snegu. Na nekaterih, proti jugu ležečih mestih je pa sneg imel že majhno skorjo, tako da nas je sem in tja držal. Večinoma pa skorja še ni bila dovolj močna, mi pa preveč natovorjeni, zato smo se končno le udirali. To nas je najbolj zmučilo. Zaradi tega smo morali vreče pustiti in najprej napraviti stezo ter se potem vrniti po vreče. Na ta način smo morali že tako težavno pot napraviti dvakrat. Posebno hudo je bilo, ko smo prišli v strm jarek, kjer je že bila napravljena pot. Ker je bilo zelo temno, je nismo videli ter smo neprenehoma zdrkovali s poti. Pri tem smo se pa vsakokrat globoko vdrli v sneg in padli. To nas je popolnoma ubilo. Za pot, za katero bi potrebovali v normalnih razmerah tričetrto ure, smo rabili sedem ur. Na koncu smo pa morali po zmrznjeni poti v hrib, ki je nagnjen 30 do 40 stopinj. Bili smo dobesedno ubiti in na koncu svojih moči, toda bili smo na svojem cilju. Prišli smo na »osvobojene« grunte.

OSVOBOJENI GRUNTI

Osvobojene grunte smo imenovali tiste šume, v katerih smo se skrivali že decembra meseca ob prvem pohodu Nemcev. Bilo je tega že skoraj dva meseca. Tudi na gruntih se je nekaj spremenilo. Obe ženi, ki sta bili do takrat edina prebivalca gruntov, sta se odselili. Rekli sta, da je mesto že preveč poznano. Pod previsno skalo, kjer sta onidve svojčas stanovali, se je sčasoma zgradil bunker. To se pravi: zunanjo steno so sestavljale deske in vejevje, notranje pa skala. Vse špranje so bile

dobro izdelane, tako da se je ob primernem ognju temperatura prijetno dvignila. V tem bunkerju je bilo nekaj partizanov domačinov. Kakih 20 minut dalje pa so naši fantje postavili nov bunker — skorjevko. Zadnjo steno te bajte je sestavljala skala, stranske stene so bile pokrite s smrekovimi skorjami. Prednja stena pa je bila napravljena iz desak. Tudi vrata z majhnim okencem so bila tu. Tloris te skorjeve je meril $2,5 \times 2,5$ m. Ob steni bajte so bila napolnjena ležišča za po dva in dva skupaj, tako da nas je imelo tukaj 6 ljudi prostora. Ostali tovariši so se preselili v bunker pod skalo. Ta bunker so namreč partizani-domačini zapustili, ker se jim je po našem prihodu zdel tudi preveč znan. Trpeli smo pač vsi za psihozo večne nesigurnosti. Noben kraj se nam ni zdel dovolj skrit in kot divjačina smo se preseljevali iz enega v drugega. Kot rečeno, so osvobojeni grunti predstavljali gostoto šuma na zelo strmih pobočjih. Z obeh strani tega pobočja je tekel majhen potok. Pot v dolino je vodila po pobočju do potoka. Da bi zabrisali sled, smo nato hodili nekaj časa po potoku in nato po strmih pobočjih do kmeta Pl. Kot rečeno, Nemci pri njem še nikoli niso bili in zaradi tega smo ga imeli za edinega osvobojenega kmeta na Štajerskem. Hiša Planinca pa je spet stala na hribčku, ki se je v vidu strmega pobočja spuščal proti potokoma, ki sta tekla z leve in desne strani Pl. hiše. Tam, kjer sta se potoka združila, je stala drvarska kočica in tu je vodila mimo pot od Primoškega vrha na Pp. To pot so Nemci večkrat uporabljali, vendar se nikoli niso potrudili, da bi šli četrto ure po obronku do hiše. To je menda tudi rešilo tovariše iz našega intendantskega voda, ki so imeli dalj časa pri Pl. svoje oporišče, dokler si niso na gruntih zgradili bunkerja. Nekoč so ob močnem snežnem metežu Nemci prišli po omenjeni poti ter se pri drvarski bajti malo odpočili. Nastavili so mitraljeze proti PL. in počivali. Šele takrat jih zapazijo naši tovariši, ki so bili polnoštevno zbrani pri Pl. Vsi so takoj hoteli skočiti iz hiše in pobegniti. Situacijo je rešil moj kurir Franci, ki je bil z njimi in jim je s puško v roki branil izhod iz hiše, saj bi jih bili Nemci takoj zapazili. Preživeli so deset dolgih mučnih minut. Nato so Nemci spet vzeli svoje stvari in nadaljevali svojo pot. Naši so se globoko oddahnili, vzeli harmoniko ter rekli: »Za en dan smo že spet dobri.« Na gruntih je začelo naše novo življenje. Vreme nam je bilo spet naklonjeno. Ves mesec februar je sijalo sonce in mi smo se začeli sedaj bolj uspešno kot o božiču sončiti. Ozračje je bilo mirno. Nemcev kljub pretnji niti ni bilo blizu niti niso poskušali najti bolnice. Mi smo se svobodno kretali na P. p. Vsak dan sem šel v dolino. Pri Pl. sem po dveh mesecih spet pil mleko in dobil kos kruha. Vse to je zame »nažical« moj kurir Franci, ki je bil ves čas pri intendantskem vodu v dolini. Sedaj sva bila spet skupaj. Ker je bil domačin, je imel z ljudmi dobre zveze in sem jaz sedaj spet pojedel kak kos kruha ali pa popil kake pol litra »tolkovca«. Naša hrana ni bila slaba, posebno odkar se je naše število tako zmanjšalo, smo jedli kar po volji (zadosti). Seveda je bila to enolična hrana iz kotla, tako da se mi je zdel kos kruha vedno kaj posebnega.

Sedaj smo imeli boljše zveze z dolino in ostalim svetom. Izvedeli smo, da je tri ure hoda od nas radijska postaja con, ki tudi izdaja poročila. Izvedeli smo o velikih ruskih ofenzivah v vzhodni Prusiji in proti Berlinu ter o velikih uspehih, ki so jih imeli Rusi. Bili smo spet polni upanja in nad. V istem času smo tudi zvedeli, kaj se je odigralo nedaleč od nas. Kurirji s tov. Cikatom na čelu so si postavili bunker na zelo strmih pobočjih. Vreme je bilo toplo in neke noči se je prav nad bunkerjem odtrgal plaz in pokopal pod seboj ves bunker in šest tovarišev. Plaz je bil tako debel, da bi bila vsa rešilna dela zastoj. Ali jih ni zadosti padlo od nemške roke? Še elementi so nam zadajali rane v naše tako že težko ranjeno narodno telo. V tem času sem zahajal večkrat v podstrešek in uredil tamkaj razmere. Tovarišica Lili, ki je krenila z ostalimi v edinico, si je med potjo poškodovala koleno ter se

Stojan Batič: Dekle s kito, 1956, bron

morala vrniti. Posvetila se je sedaj z veliko vnemo negi tovarišev, ki so še ležali na podstrešku. Bližal se je pust. Bili smo povabljeni k različnim kmetom in moram reči, da smo se ta dan kar dobro najedli krofov in tudi popili kak kozarček sadjeva. Naš vod je bil za večerjo povabljen h gornjemu kmetu, kjer sta nas Maks in Gerčka prav dobro pogostila. Povrh tega je še po dolgem prigovarjanju odstopila junico.

Tudi ranjenci so dobili darila, katera so jim poslale neutrudne mladinke iz Ljubnega. Pri tej priliki smo obiskali tudi gornji bunker. Ne vem česa so se ranjenci bolj veselili, ali poročil ali krofov ali tobaka. Njih zdravje se je zgoraj kar popravilo in vsi so se dobro počutili. Tudi so si tovariši prav čedno uredili novo barako, tako da je bilo življenje zgoraj kar prijetno. Med tem časom smo izvedeli, da so se belčki, kateri so bili do tedaj v Lučah, preselili v Ljubno. Ker so njim bile znane mnoge stvari, o katerih še Nemci pojma niso imeli, smo se tega prihoda precej prestrašili. Ukrenili smo vse potrebno in posebno dobro zamaskirali vse dohode do naših postojank. Da bi imeli boljšo obveščevalno službo, sem hotel izvidnico treh ljudi poslati na kako mesto blizu Ljubnega. Pri izbiri tega mesta mi je pomagal Gjuro, tukajšnji domačin, ki že dve leti kot partizan študira tukajšnjo okolico in mu je znan vsak grm. Pokazal mi je mesto, od koder se lepo vidi cesta iz Ljubnega do R. Pobočje leži popolnoma južno in kakih dvesto metrov nad dolino. Zaradi tega je bil takoj tudi povečini teren že kopen. Strma pobočja, velike skale, nedostopen teren, gosta šuma in poleg tega že napravljen bunker. S Fran. in Gjuretom smo se 14. II. preselili na naš novi dom.

PODSTREŠEK

V slovenskih partizanskih bolnicah je bila navada, da je bil v njej ali pa nekje v njeni bližini podstrešek. To je bilo navadno ležišče s streho brez vsakih sten. Služil je za ležišče za osebe ali za laže ranjene ali pa za rekonvalescente, seveda samo v postelji. Tudi na tukajšnjem področju je bil tak podstrešek, in sicer na drugi strani pod K., kako dobro uro oddaljen od postojanke. V začetku je bil to podstrešek v pravem smislu besede. Vsi smo bili prepričani, da ne bo treba to zimo ostati v hosti. Ko pa le ni nič kazalo na boljše, celo na slabše, smo pozno v jeseni spremenili podstrešek v majhno postojanko. Dobil je še stranske stene in zraven smo zgradili še kuhinjo. Tako da je bilo tam prostora za 20 do 25 ljudi. Zaradi decembrske hajke se je pa v podstreške nabralo sčasoma tudi do 41 ljudi. Jasno je, da je na ta način nastala zgoraj precejšnja gneča, poleg tega pa še veliko pomanjkanje hrane, kljub temu da je bil na postojanki velik del intendantskega voda. Te razmere so šle seveda v prvi vrsti na škodo ranjencev. Kazalo je, kot da vlada na podstrešku načelo, da so ranjenci zaradi sanitete, ne pa saniteta zaradi ranjencev. Upravno je spadal podstrešek pod upravo naše postojanke. Silil sem upravnika in komisarja, da bi tam napravili red. Vendar ni hotel nobeden ugrizniti v kisló jabolko, da bi tam uredil razmere. Poskusili smo s pismenimi intervencijami in smo dobili kot odgovor vedno najlepše obljube, vendar se pa stvari niso mnogo spremenile in bolniki so bili stalno lačni. Iz tega položaja sta rešila podstrešek naš komisar Nace in intendant Tonček. Organizirala sta pohod na bunkerje v dolini, tega so se udeležili poleg našega intendantskega voda tudi vsi zdravi iz podstreška. Ta pohod so ponovili trikrat in na ta način je dospelo spet nekaj hrane proti postojankam. Razmeroma najlažje je bilo vprašanje živine in imeli smo stalno meso na razpolago. Seveda je bila sedaj stvar z živino toliko otežkočena, ker so morali kmetje vso živino prijaviti Nemcem. Vsak zakol je bil strogo prepovedan. Zaradi tega kmetje niso hoteli več dajati živine. Iz tega nas je rešil LJ. novoizvoljeni ob-

činski odbor, saj se je v vsakem oziru častno izkazal. Če smo vzeli živino, je kmet to javil občini in tam se je zadeva tako uredila, da Nemci ničesar niso izvedeli. Posledica je bila ta, da smo bili z mesom kar vsi dobro založeni, medtem ko so nemški vojaki v Lj. mnogo redkeje prišli do mesa.

Bilo je v začetku meseca februarja 1945. Mi smo že bili opustili postojanko, ki je bila izdana in se preselili na osvobojene grunte. Nekoliko bolnikov smo premestili tudi na podstrešek, kjer je vladala sedaj res obupna gneča. Z gruntov je bil dostop do podstreška mnogo lažji in jaz sem takoj začel obiskovati podstrešek. Še danes se spominjam sreče ranjencev, ko sva s Francijem prinesla kruha in tobaka. Nalašč sem prinesel kruh samo za ranjence, ker sem s tem hotel podčrtati nasproti ostalim stanovalcem podstreška, da je prva skrb v postojankah ranjenec, ne pa lastna blaginja. Bilo jih je nekaj, ki so ob tej novi politiki precej povесili nos, vendar se mi nihče ni upal ugovarjati. Dosegel sem tudi, da se je podstrešek pošteno rasušil, ter čez nekaj časa tudi to, da so ranjenci dobivali po trikrat na dan hrano. Hrano smo sedaj dobavljali nekoliko laže, ker so Nemci popolnoma ustavili svoje izlete po Pp. Tudi v trgu so se unesli in naši ljudje so spet dobili up in pogum. Začele so delovati organizacije in prek njih je prišla tudi hrana ven iz trga.

V glavnem sem pa silil v to, da se število prebivalcev podstreška čim bolj zmanjša. Imeli smo namen odposlati ozdravele v enoto, nepotrebno osebje na druga mesta, in ostale, ki so se zatekli na podstrešek zaradi hajke, smo hoteli poslati proti domovom. Ta načrt je bil izveden od 1. II. do 13. II. V tem razdobju se je število prebivalcev podstreška zmanjšalo od 40 na 18. S hrano, ki so jo tovariši nanosili in s tem zmanjšanim številom je bilo možno uvesti trikrat na dan hrano za vse. Ko je bilo to urejeno, sem hotel tudi jaz na pot, sledeč povelju, ki je prišlo po radiu do mene. No, usoda je hotela drugače.

NAŠ DOM

Na pepelnično sredo smo se preselili v nov bunker. Bil je dolg 4 m, širok 3 m, visok pa 2 m. Napravljen je bil iz plotenic in pokrit z deskami. Po svoji gradnji je bil mnogo bolj močan in masiven kot naša skorjevka. Imel pa je to napako, da je ostalo med platenicami mnogo precej širokih špranj. Vse to je bilo treba zadelati s slamo, s senom ali pa z mahom. Prvič zaradi mraza, posebno pa zaradi svetlobe, ker bi nas ponoči lahko izdala. Tudi deske na strehi niso bile dovolj goste in je skozi njih prav pošteno deževalo. Ob hudih nalivih si nismo mogli drugače pomagati, kot da smo v bunkerju razpeli šotor in pod njim spali. V ostalem delu bunkerja pa je ob takih prilikah vladala povodenj. Bunker je bil po dolgem razdeljen na polovico. Ena je bila pokrita s smrekovimi vejami in s slamo ter nam rabila kot ležišče. Na srečo v njej ni bilo uši in jih tudi mi nismo prinesli s seboj, tako da smo kljub zelo pomanjkljivi higieni ostali ves čas brez teh skoraj obveznih prijaznih partizanskih spremljevalk.

V sredi druge polovice bunkerja je bilo odprto ognjišče. Nad ognjiščem smo si napravili police, na katerih smo stalno sušili drva. Ob stenih smo imeli klop in pa police za hrano. Vrata so bila precej slaba, zato pa je bila ventilacija bunkerja odlična. Temperatura v njem pa enaka tisti od zunaj. Da se ne bi videla svetloba, smo vsak večer zakrili vrata z odejo. Popolnoma podoben bunker je bil postavljen malo više in bolj blizu potoka. Ta bunker je bil ob našem prihodu naseljen. Te bunkerje so si okoliški kmetje napravili takoj v decembru ob prvem prihodu Nemcev. Ker nihče ni vedel, kaj Nemci nameravajo, so se poskrili v hosto vsi moški razen starcev in tudi mnogo deklet. Pozneje pa je bilo očito, da Nemci iščejo in

zasledujejo samo partizane, zato so se nekateri civili zopet vrnili ali popolnoma k svojim hišam, drugi spet so pribežali v bunker samo ob nemških preiskavah. Zaradi tega tudi v našem bunkerju trenutno nikogar ni bilo. V drugem bunkerju pa je bilo pet oseb. Večinoma sami partizani, ki pa iz različnih vzrokov niso bili sposobni za službo.

Dnevni red našega življenja je bil kaj enoličen. Največ sprememb so prinesli Nemci s svojimi obiski in pa poročila, katera smo dobivali bolj poredko. Saj smo bili na primer od 5. III. do 31. III. brez vsakih poročil z bojišč. Tudi Angleži niso metali več poročil iz zraka.

Vstajali smo različno. Če je bilo zelo nevarno, smo že ob svitu in pospravili vse stvari. Če nevarnost ni bila izrazita, smo tudi vstali ob svitu ter si skuhali zajtrk že v mraku. V mirnejših časih smo pa vstajali bolj pozno, včasih celo zelo pozno. Kaj bi pa naj počeli ves božji dan? Točne ure ne vem povedati, ker nihče od nas ni imel ure, toda zgodilo se je, da smo vstajali tudi ob devetih ali desetih. Takrat smo kuhali tudi podnevi. Seveda s tako tankimi in suhimi drvmi, da ni bilo niti sledu dima. Če je bilo lepo, sem šel po zajtrku navadno na izvidnico kakih 50 metrov od bunkerja. Tukaj je bilo nekoliko skal postavljenih v polkrogu, tako da se je sonce ves dan upiralo v to mesto. Tudi vetra tukaj ni bilo, zaradi tega je sneg tukaj najprej skopnel. Obenem je nudilo to mesto lep razgled proti Lj. in cesti, ki je vodila iz Lj. v R. Ni čuda torej, da se je tukaj rada zbrala vsa naša družba ter se sončila. Slaba stran te izvidnice je bila, da nismo imeli nobenega pregleda, kaj se dogaja na zgornji strani. Zaradi tega smo v nevarnih časih bili na višji izvidnici, kjer smo imeli tudi pregled na ceste, ki vodijo mimo našega bunkerja iz Pp. v dolino. V veliki hajki so Nemci prišli do spodnje izvidnice, torej 50 metrov od bunkerja. Na tej izvidnici sem presedel mnogo ur. Včasih sem se sončil in grel kot martinček, včasih opazoval ure in ure avione, drugič sem spet čital ali pa pisal, najprej strokovne stvari, potem pa o našem življenju. Ali bodo te vrstice sploh koga zanimale, ali bodo mogle predočiti vse tisto, kar smo pretrpeli, kar smo čakali, kar smo upali. Morda bodo nekega dne ostale v hajki skrite pod kako skalo, in če se ne vrnem, jih mogoče nihče nikdar ne najde. Zakaj jih skrivam? Če bi ti listi padli v roke Nemcem, bi preveč zvedeli. Zato jih imam stalno na varnem mestu, in le kadar pišem, jih privlečem na dan. Največ sem pa čakal in upal v tem skalovju.

Najbolj težko je bilo najti primeren prostor za sončenje. Teren je bil povsod tako strm, da si takoj zdrknil, če se nisi slučajno z nogami uprl v kako drevo ali skalo. Zagledal sem tu prvega metuljčka in prvi list, ki je že odganjal na mladi veji. Od tu sem gledal boj med zimo in vesno. Znal sem natančno za vsako kopno mesto na nasprotnem vrhu ter ga vsako jutro in večer primerjal, če se je kaj povečal. Videl sem na tem vrhu prva drevesa zaleneti in mislil, kako bi tudi tam lahko našel varno zavetje za primer hajke. Gledal sem, kako so tam orali in vlačili polje, kako so začeli zeleneti travniki, kako je poganjala ozimina. Pomlad, kako smo te želeli in klicali po tebi vso to zimo! Bili smo vedno prepričani, kdo tebe dočaka, dočaka tudi novo življenje. Kolikokrat je Franci rekel: »Naj bo samo kopno in spet bodo hodile brigade po Štajerskem in rušile postojanke. Spet bo življenje za partizana in smrt za Nemca.« Toda partizani se od zimskega udara ne morejo popraviti. Fronta je blizu, preveč je vojaštva in morala je slaba. Ležal sem in gledal v modro nebo. In misli so šle nazaj in naprej, samo sedanjosti so se izogibale. Naprej, naprej proti svobodi. In je še ni. Prišla bo, toda kdo jo učaka? Skozi drevje se iz tega mesta lepo vidi Lj. in cerkev na Rasulem. Ne vem, če je kdo na kako umetnino gledal s tako željo, kot sem jaz gledal proti tej cerkvici. Ona mi je predstavljala simbol življenja, simbol svobode.

Dne 22. II. sem po nesreči takó hudo padel, da sem si najbrž natri nogo v členu. Bil sem samo pripravljen, da krenem v cono. Namesto tega sem si moral dati na nogo opornico in začeli so se trije dolgi dolgočasni tedni, saj se nisem mogel nikamor premakniti. Šele tretji teden sem toliko okrevail, da sem se šel na izvidnico sončit. Franci je nosil hrano, hodil okoli po kmetih in kuhal.

Posebno dolgi in neznosni so bili dnevi brez sonca. Takrat sem moral ves dan preležati v bunkerju na trdem ležišču. Težko sem se ogrel, imel sem namreč samo eno odejo in plašč. Pisati in čitati zaradi teme v bunkerju tudi nisem mogel, da bi pa podnevi kurili, o tem še misliti ni bilo. Dolgi dnevi, ne vem kako sem vas preživel! Spominjam se samo, da so me bolele od ležanja vse kosti. Najbrže sem gledal predse in sanjaril o časih, ki bodo prišli. O pomladi, o toplem vremenu, o lepih ravnih cestah, po katerih bomo spet hodili, o kaki lepi knjigi, o kaki Beethovnovi ali Čajkovskega simfoniji, o kaki lepi operi. Tudi o tem sem tolikokrat sanjal, da bo veljalo tudi zame »v Ljubljano nas vodi vihar...« Čeravno sem Štajerc, mi je Ljubljana postala kljub preživetemu času v Parizu najdražje mesto. Ljubljana ima svoj žar, ki ga je težko izraziti v besedah, ki ga menda niti ne čutiš toliko, če si v Ljubljani, a ga potem bolj pogrešaš, če si proč od Ljubljane in še kljub vsem željam ne moreš do nje.

Težke čase smo preživali v tem našem domu. Včasih se je nakopičilo ogromno negativnih komponent na nas, pa smo vzdržali, saj smo morali vzdržati. Kaj pa nam je preostalo? Krogla ali predaja na eni strani ter up in sanje na drugi strani. Ne, ne, ne udajmo se, še stoji življenje pred nami, lepo, novo življenje. Saj se nismo borili zaman. Druga, lepša prihodnost nas čaka. Nova država, novi ljudje, novi ideali. Sanje pohitite naprej, zaženite se do nebesnega oboka in tam začrtajte zarjo, lepšo, kot smo jo kdaj videli. V to zarjo pa stopa s ponosnim korakom nov rod junakov in trpinov — slovenski partizan. Ta trenutek dočakati, za to se splača še potrpeti in zdržati. Za ta trenutek, ko bom smel spet ponosno stopiti pred vse, pred starše, pred prijatelje in znance.

Zene in otroci se bore in ti? Tudi ti si se boril, tudi ti si storil svojo dolžnost...

Poleg korajže je treba tudi zavesti, odločne sebi zadane obljube: na to pot sem krenil, na tej poti hočem ostati. Sicer pa nam Slovencem res ni treba tako daleč zgrabiti. Ali nimamo Prešerna, ali nam ni za vekomaj izrekel besede, ki morajo postati voditeljice naših bodočih rodov: Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužni dnevi. Toda Slovenci smo majhen narod, brez zgodovine, brez tradicije. Do sedaj nismo imeli v sebi špartanske duše. Razen Črtomira še Matija Gubec in potem slovenski partizan. Oni so naši Špartanci, oni rešujejo čast slovenskega imena, oni mu dajejo pravico, da iz naroda hlapcev postane narod junakov, gospodarjev svoje zemlje.

Strah, mrz in glad so bili samo začasni pojavi, spremljevalci nemških hajk. Brezdelje pa nas je večno tlačilo. Jaz, kot rečeno, sem si kratil čas spet na svoj način. Začel sem enostavno pisati. Čas le mine, in če ne bodo za drugo, bodo te vrstice meni ostale kot spomin na pretekle čase. Ob večerih sem tudi jaz zahajal h K., posebno če so prišla poročila. Te sem čital in tolmačil ter spodbujal, češ da bo kmalu konec vojske. Rad sem hodil na sprehod. Včasih sam, včasih pa me je spremljala tudi Lili. Iz takih sprehodov sem prinašal domov prve rože in prvo zeleno listje, katero smo dali v lončič. Na ta način smo tudi v bunkerju delali propagando za pomlad, ki je zmagoslavna, toda za nas vse prepočasi prihajala. Konec marca in v začetku aprila so bili res topli dnevi in bil sem prepričan, da bo kar čez noč zazelenelo. Toda narava je bila bolj previdna ter je hodila po svojih starih, dobro poznanih poteh. Zavedala se je, da pred sv. Jurijem ni dobro se preveč razšopiriti in se je zvesto držala tega pravila.

Sprehodi pa so bili tudi velikega pomena za našo varnost. Začeli smo spoznavati vsako stezico, vsak kamen, vsak grm, vsako skalo, vsako luknjo. V primeru, da nas Nemci zasledujejo, bi bila to naša največja prednost! Smuknili bi po najboljši poti skozi najbolj gosto grmovje, prek najbolj strmih skal. Kako smo včasih vse drugače gledali na svet! Vse nam je bilo samo estetika, prirodna lepota. Izgubili smo vsak smisel za to. Gledali smo samo še na to, ali je kako skalovje dovolj nedostopno, kak jarek dovolj strm, kak gozd ali grm dovolj gost. Padli smo popolnoma na živalski nivo. Samo vegetativne funkcije so bile še važne: ohranitev življenja in dnevna prehrana. In k temu brezdelje. Takrat bi bil pristal na tako primitiven način življenja tudi za bodočnost, samo da bi bil smel spet delati, biti v kakj bolnici, spet operirati. Taka je pač vojna. Toliko in toliko mladih ljudi, željnih in potrebnih dela v naponu svojih moči, počiva brez dela ali pa ima svoje sile naperjene samo v uničevanje vsega, kar si je človeštvo z muko skozi leta in leta ustvarilo. Na drugi strani pa toliko dela čaka zaman rok, ki bi rade prijele zanj.

Ne, ne, nismo vredni imena ljudi, dokler bodo vojne na svetu. Ko si bo človeštvo znalo organizirati medsebojne odnose takó, da bodo vojne izključene, takrat šele si bomo smeli nadeti ime: homo sapiens. Če bi vsaj s to vojno prišli temu cilju korak bliže!

V prvem tednu meseca marca je prišel komisar Nace k meni ter mi predlagal, da bi opustili bunker v postojanki in si zgradili novega v bližini doline na zelo skritem in nedostopnem mestu. Na ta način bi oskrbovanje teh bolnikov postalo mnogo enostavnejše. Pristal sem na ta predlog. Nisem vedel, da s tem podpisujem smrtno obsodbo šestim tovarišem. V novi bunker smo dali samo štiri bolnike. Bili so to naši najbolj nepokretni ranjenci, ki smo jih bili z veliko muko iztrgali smrti. Vsak od njih je bil večkrat operiran. Vsem se je stanje zadnje čase dobro izboljšalo. Dodelili smo jim kuharja Jožeta in bolničarja Uroša. Znesli smo jim v bunker precej hrane in nato bunker zaprli, to se pravi, da nihče ni smel v bunker niti priti niti oditi. Bili smo prepričani, da smo storili vse najboljše za te tovariše in tudi za konspiracijo nove postojanke. Pokretne ranjence in ozdravele smo pa deloma poslali prek zveze v enote, nekatere pa v podstrešek. Gornja postojanka je s tem bila likvidirana. Nekaj opreme in hrane je še ostalo zgoraj v podzemskih bunkerjih. Takó smo mislili, da moremo v relativni varnosti za vse dočakati bližajočo se pomlad.

Velika hajka je prekrizala vse račune.

VELIKA HAJKA — LOV NA LJUDI

V petek, 9. marca, so prišli iz Črne ljudje in nam sporočili, da gre večja skupina Sv. s sekirami, žagami in lopatami na greben Komna. Moram priznati, da si nisem bil na jasnem o njihovem namenu. Pomislil sem, da imajo morda nalogo kopati utrdbe zaradi bližajoče se ruske ofenzive. Zaradi tega si dogodka nismo jemali nič preveč k srcu in smo od petka na soboto mirno spali. Posebno smo bili pomirjeni zaradi tega, ker je bil naš komisar Nace v petek v Mačk. kotu, kjer se je pogovarjal s štabom dveh večjih enot, ki so se kretale tukaj v bližini.

V soboto zjutraj nas prebudi močno pokanje iz smeri, kjer sta bila oba štaba. Po poti je sicer do tja dobri dve uri zaradi globokega jarka, ki teče med našim vrhom in Mrzlim vrhom. Zračne črte pa ne more biti več kot poldrugi kilometer. Zaradi tega se je pokanje slišalo kaj blizu in ni obetalo nič kaj prijetnega. Imel sem opornico že dvajset dni na nogi ter sem zaradi tega upravičeno pričakoval, da bo noga že precej v redu. Odstranil sem opornico in obul čevljev. S pomočjo dveh palic sem se še dokaj dobro premikal, čeprav sem imel še vedno precejšnje bolečine. Tudi

Stojan Batič:
Rudarjev
nagrobnik III,
1965, lignit

v drugem bunkerju so slišali streljanje in vsi smo bili kaj hitro pokoncu. Na kuho nihče ni več mislil. Večina nas je odšla na zgornjo izvidnico, od koder smo imeli boljši pregled na vse strani. Pokanje je postajalo vse hujše ter so se poleg pušk začele oglašati tudi brzostrelke in dolgi, nepretrgani rafali nemških šarcev. Pokanje pa ni ostalo na enem mestu, temveč se je premikalo proti vrhu Mozirske planine, ki je bila še v globokem snegu ter proti popoldnevu tudi tja proti Tem. Opoldne sta se nam pridružila tudi R. Jan. in Vel. Wester. Sporočila sta mi, da tudi s te strani Komna precej poka in da se v planinah sliši švabsko vpitje.

Bitka na Mozirski planini se je vedno bolj ostrila. Sploh ni bilo več minute miru. Rafal za rafalom iz višav je donel kakor topo volčje lajanje proti nam. Bitka je postajala vse srditejša. Sploh se niso več slišali kratki rafali, tipični za partizane, ki morajo varčevati z municijo, temveč so doneli samo dolgi, neskončni rafali. Tudi težko orožje je začelo delovati: bacači in topovi. Na nebu so bili angleški bombniki, ki so nekje blizu bombardirali, tako da se je grmenje njihovih eksplozij mešalo z bobnjenjem bitke na nasprotnem bregu. Nekoliko lovcev se je spustilo čisto nizko nad Mozirsko planino in tam krožilo. Sedaj smo imeli pravo fronto okoli nas.

Proti večeru sta pribežali v bunker še dve dekleti in fant od kmeta Fr. Zatrjevali so nam, da se pripravljajo velike stvari in da se je danes ves dan slišalo streljanje in vpitje z one strani, kjer so bili osvobojeni grunti in novi bunker. Bili smo živčno pri kraju. Še o mraku se je silno čulo pokanje z onega hriba, ki je prenehalo šele v trdi temi.

Pozneje smo zvedeli, da je bila stvar naslednja: hajkat sta prišli dve dobrovoljski diviziji Poljakov in Ukrajincev, pomešanih z esesovci; 30.000 mož. (Sami pravi janičarji.) Bili so namenjeni na fronto. Med potjo pa so priredili majhen lov na bandite. Hajke po gorah se je udeležilo 10.000 mož, ostali so krenili po cesti Mozirje—Gornji Grad na Kranjsko. Tiste čete, ki so krenile proti Mozirski planini, so kmalu naletele na naše enote. Ko so te spoznale situacijo, so se začele previdno umikati čez Mozirsko proti Teru, se tu spretno izmuznile čez Prod ter so popolnoma blizu Lj. smuknile v Št. Primoški vrh in dalje. Njihove izgube so bile majhne v primeri s tistimi, ki so jih prizadele Nemcem in ki so jih Nemci še pozneje utrpeli. Švabi so namreč hoteli naše popolnoma uničiti ter so takoj zjutraj poslali po pomoč, ki je prišla okoli poldneva. Takrat pa se je situacija zaradi umika naših čet popolnoma spremenila in so na tem mestu, kjer so bili partizani, že bili Nemci. Švabi, ki so prišli na pomoč, so od daleč zagledali svoje pajdaše, mislili pa so, da imajo pred seboj partizane in so udarili po njih. Od lastnih ljudi napadeni Švabi so spet mislili, da so jim partizani prišli v hrbet ter so korajžno udarili nazaj. Nemci v dolini, ki so vse to opazovali, so seveda videli, da je lepa borba v teku ter so mislili, da manjka tej borbi samo še artilerija. Artilerijci, ne bodi leni, so se z veseljem lotili dela in so užgali po hribih, da je kar bučalo od hriba do hriba. Še bolj se pa je zaiskrilo marsikateremu dobrovoljcu in esesovcu, ko so začele nanje padati granate. Svojo napako v režiji so odkrili šele takrat, ko je ena skupina obkolila drugo.

Legli smo spat, a ne izmučeni, temveč živčno popolnoma zbiti. Ne vem kdaj je to bilo, menda o polnoči, ko začne spet artilerija delovati. Tokrat si je izbrala nas za cilj. Streljanje je trajalo gotovo dobre pol ure. Fijukanja granat je bilo slišati popolnoma blizu bunkerjev in drobeci so udarjali tudi na našo skalo. Tudi v gornjem bunkerju niso spali, temveč čakali, ali nam bo sreča naklonjena ali ne. Kaže, da človek nesrečo in strah v družbi laže prenaša. Torej tako se mi je zdelo, posebno, ker je po našem prihodu v gornji bunker prestalo tudi streljanje. Čez pol ure smo se vrnili zopet v naš bunker. Do svita nisem mogel zaspati. Takrat smo vstali še bolj zbiti, kot smo zvečer legli. Hitro smo skuhalii močnik na vodi, pospravili vse

svoje stvari na varna mesta okoli bunkerja, nekaj hrane in odeje spravili v nahrbtnike, vzeli orožje in čakali bodočih dogodkov.

12. III. Imeli smo stalno stražo na gornji izvidnici. Tudi ta dan se je slišalo še močno pokanje s sosednjega vrha, vendar ni bilo več tako hudo kot prejšnji dan. Artilerija pa je usmerilo svoje delovanje že v drugo smer proti Savinjskemu vrhu in Gornjemu gradu. Tudi tam je opozorila tovariše na bližajočo se hajko. Mi ostali, ki nismo bili na izvidnici, smo z nahrbtniki na hrbtu čakali zbrani v gornjem bunkerju. Zamaskirali smo vse dohode do bunkerja, zasadili umetno na pot smreke, zabrisali vse sledove, poti pokrili z listjem. Nikoli v svojem življenju nisem mislil, da bom s svojimi rokami znosil toliko zemlje in jo gladil. Za svoje življenje človek vse naredi. Naši tovariši iz izvidnice so nam popoldne poročali, da se vali ogromno število Nemcev proti Rastkom in proti Lj., da se z vseh hribov spuščajo skoraj povsod skozi gozdove v strelcih v dolino. Tudi smo včasih slišali od daleč njih vpitje in popoldne tudi glasove kolon, ki so se po cesti pod nami pomikale proti Lj. Ob pol štirih priteče Franci iz Trbovelj z izvidnice, češ da se čujejo v bližini glasovi, zato bodimo skrajno previdni in pripravljeni za odhod. Šli smo vsi iz bunkerja s kompletno opremo. Namah zaslišimo tudi mi glasove, in sicer nad nami na poti, ki pelje od Fr. proti R. Po tej poti nikoli niso hodili, zato smo najprej mislili, da so partizani, posebno ker glasovi, ki jih nismo mogli razločevati, niso bili nemški. Peter se priplazi proti robu gozda in nam javi: »Svabi so.« Bili smo v mišji luknji. Z zahodne strani nad nami Nemci, z vzhodne strani prav tako. Vsak trenutek se lahko približajo bunkerju. Zato sem predlagal, da se nekoliko oddaljimo od bunkerjev, in to zato, ker bi se v slučaju, da najdejo bunker, najprej nekoliko pozabavali z njimi in jih zažgali. Ta čas bi mi lahko izkoristili za umik. Če pa nas opazijo pri bunkerjih, bi nam seveda takoj sledili. Spustili smo se kakih 50 metrov pod bunkerje v gosto šumo ter pričakovali dogodkov. Seveda smo se hkrati skrajno previdno in tiho kretali. Nismo še bili na novem mestu več kot pet minut, ko zagleda ena naših tovarišic Nemce na drugi strani riže tik ob naši spodnji izvidnici, kakih 30 do 40 metrov od nas oddaljene. Na srečo so Nemci vedno zelo glasni. V našem primeru so bili tudi Nemci na čistini, mi pa v goščavi, tako da nas niso videli. Vtem slišimo, kako njihov vodja zavpije: »Nach links schwenken!« Dober znak. Če bi šli proti nam, bi morali iti na desno. Kljub temu se takoj v največji tišini začnemo umikati prek potoka. Umikali smo se hitro, vendar tako, da ni zasumel niti list. Vsak šum bi nas lahko izdal. In bilo nas je deset. Vsak trenutek smo pričakovali, da nas Nemci odkrijejo in zapoje mitraljez nad nami. Srečno smo se umaknili na drugo stran potoka in se tam skrili v gostem lesu ter čakali, kdaj bodo odkrili bunkerje, ki so bili od nas 50 do 60 metrov oddaljeni. Prešla je dolga ura in nič se ni zgodilo. Utihnili so glasovi. Peter je počasi in previdno zlezel nazaj proti bunkerju. Nato smo mu drug za drugim sledili. Imeli smo še vedno svoj dom. Pač pa ni bilo ne duha ne sluha niti o Franciju niti o Jaki. Bili smo prepričani, da se vrnete o mraku. Toda tudi ponoči ni bilo nikogar. Bilj smo v resnih skrbeh. Zvečer smo malo zakurili in skuhalj večerjo. Ker nisem hotel biti sam v svojem bunkerju, sem ostal v zgornjem pri ostalih. Pred spanjem je Peter še odmolil rožni venec. Spali smo malo bolje kot prejšnjo noč, vendar nas je pogosto vrglo pokonci grmenje artilerije. To pa zaradi tega, ker nam je bil v kosteh še strah od prejšnje noči in je pokalo prav blizu, saj je artilerija to noč delovala iz Ljubnega, ne pa iz Rečice kot prejšnjo noč. Zgodaj zjutraj jo primaha Jaka in potem Franci. Prejšnji dan sta ostala na izvidnici tako dolgo, da so bili Nemci že prav blizu ter se nista mogla več umakniti proti bunkerju. Skrila sta se v bližnje grmovje in čakala. Nista pa vedela, ali so Nemci odkrili bunkerje ali ne. Proti večeru sta se približala bunkerju. Slišala sta glasove in sta bila prepričana, da so Nemci. Zaradi tega sta jo v vsej

naglici odkurila tako hitro, da sta se izgubila. Jaka je šel v obupu pod neko skalo in tam presedel vso noč. Saj niti ognja za cigarete ni imel s seboj. Franci pa si je po tako napornem dnevu zaželel boljšega ležišča. Poskusil je pri kmetih. Toda ti so bili tako preplašeni, da so ga kar odgnali od hiše. Edino R. je bil kar dobre volje ter mu je ponudil mrvo ali hlev kot spalnico. To noč je Franci srečno prespal skupno z ovčicami.

Bili smo veseli njunega prihoda. Kazalo je, da je hajke konec in je od naše ožje družbe nihče ni skupil. Tudi bunker nam je ostal. Tem slabše pa so bile novice, ki so prihajale, a jih trenutno še nismo mogli kontrolirati. Na srečo na nas niso več udarjali. Oddahnili pa smo se šele, ko smo zvedeli, da so v četrtek 15. marca odšli prek Černivca na Kranjsko.

V torek, 13. marca zjutraj sem bil na izvidnici. Nenadoma se prikaže tovariš N. iz našega int. voda. Bil je suh, prepadel. Pove mi, da nekaj korakov od izvidnice počiva ves int. vod z ranjenim Rusom, ki se je rešil. Komisar Nace, mlad človek, poln življenjske energije in velike korajže, je bil bled, neprespan, ubit. Iz lica se mu je bralo, da so on in njegovi tovariši prestali hude čase. Pripovedoval mi je: V soboto zgodaj sta dva tovariša spremljala omenjenega ruskega ranjenca iz novega bunkerja v podstrešek; ker še ni mogel dobro hoditi, sta ga na potu skrila v gosto grmovje in hitela na podstrešek po pomoč, da bi jima pomagali nositi ranjenca. Podstrešek je bil obkoljen in okoli njega se je slišalo vpitja Nemcev in streljanje. Umaknila sta se, kolikor hitro sta mogla, nazaj proti Planinam. Od vseh strani so že videli in slišali Nemce. Pohitela sta na osvobodene grunte, kjer so naši sicer opazili Nemce, vendar so bili prepričani, da jih ne bo tja. Zaradi tega so mirno obedovali. Šele ko sta jim došla tovariša predočila situacijo, so hitro pograbili opremo in se umaknili v nek gost les, ki pa je bil zelo majhen. V tem že zaslišijo, kako so Nemci prišli do škorjevke, začeli vanjo streljati in jo nato zažgali. Nemci so ta dan šli v strelcih po gozdovih, posebno po vseh jarkih, kjer je tekla voda. Ker je ležalo še dovolj snega, so upravičeno upali, da bodo odkrili vse bunkerje in zajeli mnogo partizanov. Zaradi te njihove taktike so tudi vsi tovariši v novem bunkerju plačali z življenjem. Tudi po jarku z one strani planine so se Nemci spustili in bližali bunkerju. V zadnjem trenutku sta bolničar tov. Uroš Maršič iz Braslovč in tov. Jože Kuhar iz Dev. Karije na Polju skočila iz bunkerja in hotela uteči. Rafal iz mitraljeza ju je oba pokosil. Nemci so se takoj približali bunkerju in brez obotavljanja postrelili štiri bolnike, ki so bili nepokretni, med njimi tudi Angleža Walterja iz Avstralije. Tovariši intend. voda pod vodstvom komisarja Naceta in domačina so se zatekli v majhen gost les. Toda tudi tukaj jim ni bil usojen mir. Kmalu so zapazili, da se Nemci spuščajo v strelcih po strmem pobočju proti njim. Preživeli so strašne trenutke. Niso vedeli ali naj tvegajo in ostanejo v skrivališču ali pa se naj poženejo po pobočju čez čistino, kjer so izpostavljeni nemškim puškam. Ko so bili Nemci že precej blizu, so se vsi razen trojice odločili za beg, nekateri brez opreme. Komaj jih Nemci zapazijo, je že nastal strašen krik. Na vse čudo pa niso streljali. Kaže, da so hoteli žive ujeti. Toda pri tem so se uštel. Naši tovariši, med njimi tudi tovarišica Vera, so se dobro zavedali, da je to tek na življenje in smrt. In vsi so utekli Nemcem pred nosom. Hiteli so naprej proti št. Primoškem vrhu in se tam zabili v strmem, nepristopnem terenu. Tu so trudni in ubiti, brez vsake hrane in odeje, pretolkli vso noč. Povsod so videli ognje, okoli katerih so bili Nemci, in slišali njih vpitje. Drugi dan so sklenili na tem mestu poskusiti svojo srečo. Toda tudi v nedeljo so bili zopet obkoljeni, vendar so ostali mirno na svojih mestih; Nemci so šli kakih 20 do 30 metrov mimo njih. V ponedeljek proti večeru so šli najprej iskat ranjenega Rusa; tudi njega so srečno našli. Bil je ves čas brez hrane in prav od blizu je poslušal materinščino, ko so se pogovarjali Ukrajinci.

Stojan Batič: Harlekin na konju, 1958, patiniran mavec

Tisti trije tovariši, ki se niso mogli odločiti, da bi bili z drugimi poskusili srečo z begom, so jo tudi srečno unesli. Ko so namreč Nemci zapazili bežeče partizane, so bili prepričani, da ni nihče več ostal na starem mestu, ter gozda sploh niso preiskali. Tudi ti tovariši so se tri dni potikali po gozdovih brez hrane. Šele pozneje smo dobili medsebojne zveze. V ponedeljek zvečer pa se je večina odločila, da poišče pri kmetih hrane. Tiste dni so kmetje dali ogromno živeža in kruha partizanom, ki so neorganizirano tavalj okoli po gozdovih. Vsak kmet je povedal, kdo vse je prišel k njemu na hrano in tako smo zvedeli, kdo je ostal živ, in tako tudi dobili medsebojno zvezo. Ruskega ranjenca smo nedaleč od naših bunkerjev skrili nekje v skalovju. Obljubil sem, da bom za nekaj dni prevzel skrb za njegovo prehrano, tako da se bo intend. vod lahko posvetil nalogi organizirati novo bivališče. Bilo je treba tudi najti vezo s tovariši iz podstreška, ki so ga Nemci odkrili in zažgali. Tudi s temi tovariši smo v treh dneh zopet vzpostavili zvezo. Zvedeli smo, da na podstrešku nihče od osebja ni niti padel niti bil ujet. Posebno nas je to s Francijem veselilo zaradi tov. Lili, o kateri so vsi trdili, da je bila ujeta. Ko smo zvedeli zanjo, smo jo takoj naročili k nam v bunker, in sklenili, da ostane pri nas. Tudi ona je vedela marsikaj povedati.

V soboto zjutraj so se že čuli glasovi in vpitje, ki so prihajali vse bliže s Komna. Vsem je bilo jasno, da se bliža hajka, zato so na vso naglico evakuirali bolnico. Dva nepokretna ranjenca so odnesli v bližnje skale in v zadnjem trenutku je še intendant Nace vrgel hrano, ki je bila v kuhinji, v jamo za odpadke in jo pokril s snegom. Na ta način je rešil mnogo dragocene hrane. Vsi ranjenci in osebe se je tudi skrilo v bližnjih skalah. Nemci so kmalu nato prišli do podstreška ter ga seveda takoj zažgali. Ujeli so tudi tri pokretne ranjence, ki so se najbrž sami predali, med njimi je bil tudi Anglež Štef; z njim so, kakor smo pozneje zvedeli, zelo lepo ravnali. Tisti dan so tovariši prebili pod skalami relativno mirno. Niso se pa v nedeljo zjutraj še prav zbudili, ko so zapazili v neposredni bližini Nemce. Seveda so se vsi takoj zbudili, in ker so jih Nemci zapazili, se je vse prazbežalo. Tov. Lili je s tov. Pavlico tekla, kolikor je mogla. Nekdo je sicer streljal za njo, potem pa je nehal. Tov. Lili trdi, da je bil to gotovo kak dober človek, sicer bi jo bil lahko iz neposredne bližine brez vsega pogodil. Morda so bili tudi med dobrovoljci dobri ljudje, ki so bili že siti hitlerjevskega hlapčevanja. S Pavlico sta se skrili pod smreko, ki je bila na srečo dovolj gosta, da ju je prikrila pred Nemci, ki so v bližini v kolonah hodili mimo. Njima se je pridružil tudi ranjenec Malovrh in vsi trije so proti večeru, ko se jim je zdelo, da so Nemci že odšli, krenili s trebuhom za kruhom. Imeli so srečo. Naleteli so na Dračkov bunker, ki so ga v soboto kar na hitro zapustili. Našli so vse potrebno za pripravo žgancev, katere so seveda z velikim užitkom pojedli. Tudi se jim je prileglo spanje pod streho, saj niso imeli s seboj nobenih odevj.

Ležim v jutranjem soncu. Marec 1945 gre proti svojemu koncu. Še teden dni in praznovali bomo veliko noč. Vprašanje je le, ali jo bomo sploh še slavili in kako. Vse visi tako na tanki nitki.

Iz sanjarjenja me prebudi lahen, vendar dobro poznan šum. Zavezniška letala gredo na delo. Sigurno je okoli pol enajstih. Iz šuma nastane počasi ropotanje in brnenje. Blizu so že. Vzdignel roko, da si prikrijem oči pred soncem. Letala prihajajo z juga in moram gledati proti soncu, če jih hočem zagledati. Iščem s pogledom po modrem nebu. Naenkrat jih zagledam. Njih mogočna telesa se lesketajo v zraku kot riba v vodi. Toda samo nekaj trenutkov. Še se spremeni njihov položaj nasproti soncu in ni jih več videti. Previsoko so. Samo grmenje, ki stresa zemljo in zrak, pove, da letijo nad nami. Počasi se moč šuma izgubi med gorami in gozdovi. Toda z juga se pojavlja nov šum, novo grmenje. Včasih bolj na levo, drugič

bolj na desno, včasih ravno nad našimi glavami. Spet se sliši bolj tenko šumenje, ki bolj hitro narašča. Lovci so mnogo hitrejši, spretnější. Vrtijo se in mečejo okoli bombe kot poredni otroci. Zdaj so nad njimi, zdaj pod njimi, zdaj levo, zdaj desno. V elegantnih vratolomnih lokih se z neverjetno naglico spuščajo po nebesnem obodu. Še oko jih težko spremlja. Manj jih je kot bombnikov. Včasih pridejo tudi taki, ki imajo kar dva trupa. Pravijo, da so ti še spretnější. Ti varujejo bombnike pred sovražnimi lovci ter jim omogočajo, da varno prispejo do zaželenega cilja.

Med drugo in tretjo uro se avioni vračajo. Vendar niso več v tako lepem vzornem redu kot pri prihodu. Že na raztrgani formaciji se vidi, da so tudi oni šli skozi pekel sovražnih borcev in protiavijske artilerije.

Zadnji avioni se vračajo okoli petih. Na te najbolj težko čakamo. Zgodi se, da ti mečejo poročila v nemškem jeziku. Seveda se močno jezimo nad našimi zavzniki, če so poročila stara že štirinajst dni in še več. Že zopet si mislimo, da ni posebnih dogodkov in da bo treba še dolgo čakati. Še, še... Če je kaj listkov, potem skoraj sigurno pristajajo na njivi, ki je nagnjena proti jugu in je četrta ure oddaljena od nas. Zato smo njivo tudi krstili aerodrom. Če pa ni listkov, no potem pač nabereimo malo regrata, ki se je ravnokar pokazal, ter ga pripravljamo za večerjo v upu, da bo jutri bolje. Če pa je priletelo kaj listkov z neba, potem se kmalu vsi zberemo in jaz začnem prevajati in komentirati novice in poročila. Če so posebno dobra, grem malo naokoli, pa dobim kje pol litra mošta ali pa mleka in kruha. Saj poročila v glavnem niso slaba, toda za nas je vse prepočasi. Želimo si, in res zadovoljni bi bili samo z eno novico. Z eno veliko novico, po kateri ves čas hrepenimo in za katero smo šli v težki boj: svoboda. Konec. In dan se bliža, za nas sicer mogoče počasi, vendar pa z velikansko naglico, ko bo slovenski partizan spet stopil s hribov in gora, iz gozdov in planin na ljubljeno slovensko zemljo, ki je prestala toliko nepopisnega trpljenja, in bo Slovenec spet gospodar na svoji zemlji. Drevesa so že pognala, na mladih vejah in grmih že zelenijo listi. Mačice so se že razcvetele. Od daleč vidimo že v dolini zeleneti travo. Ozimina je že pokukala iz zemlje in nežna zelena barva pokriva polja. Vse to je videla in doživela vsaka pomlad. Ko bo Nemčija padla na kolena, takrat bo spet, posebno pa slovenski narod svobodno zadihal.

Toda upanje je tu. Včeraj so bile spet neutrudne in neustrašne mladenke na obisku. Prinesle so darove za bolnike in za nas vsa poročila. Pravijo, da so resnična. Predobra so, da bi jim človek lahko verjel.

Že v soboto zjutraj sem šel do naših. Bil je bolj meglen dan, včasih je padla kakšna kapljica. Glavno da je Pp. spet svobodna in da se lahko prikažemo iz naše mišje luknje zopet malo med ljudi. Že tik nad R. sem srečal našo patrolo. Hitel sem do logarja. Tam so mi pravili, da so bili v začetku tedna v Šm. in prignali dve živini. Toda komaj so se vrnili utrujeni, že so izvedeli, da so Nemci v Pp. Dali so bolnike na varno mesto in se za dva dni umaknili. Šele včeraj so se vrnili. Priporočali smo si vsak svojo storijo o hajki in o tem, kako smo jo srečno preživel. Izrabil sem priliko in si obril svojo teden dni staro brado. Ostal sem tudi na kosilu. Ko se vrnem, izvem o obisku O. in o novicah. Kaj sem hotel, obrnil sem se in šel še enkrat dolgo in strmo pot nazaj.

Ko so me zagledali, so že mislili, da je že spet kaka slaba novica vzrok mojega povratka. Toda smeh na mojih licih jih je kmalu pomiril. Povedal sem jim, kar sem vedel. In takoj je nastopilo drugo razpoloženje. Spet smo prepričani: Svoboda, dočakali te bomo!

Hitim pisati. Zdi se mi, da bo premalo časa na razpolago, da napišem vse, kar bi še rad. Nekaj leži v zraku. Nekaj neizrečeno lepega, težko pričakovanega. Saj nam ni drugega na ustih, kot večno iste besede, iste želje: Konec, svoboda, kaže da

so blizu, da nas samo še dnevi ločijo od njih, ali pa morda, če bo smola, tudi smrt za vedno.

V ponedeljek opoldne smo imeli spet obisk iz L. Prišli sta Fr. mati in sestra. Prinesli sta nam hrane, in kar je najbolj važno, tiskana poročila, malo zastarela, od 29. marca. Vendar nam je pogled nanje povedal, da so naše nade upravičene in se lahko predamo največjemu pričakovanju. Zavezniki so bliskovito vdrli prek Rena proti osrčju Nemčije, kjer se Nemci v velikem številu predajajo. Na Madžarskem se je začela močna ofenziva proti Dunaju. Le v Italiji priprave še trajajo... Naši so zavzeli Bihać. Iz poročil je razvidno, da so N. na Balkanu še tudi ofenzivni in se povsod srdito branijo. Ja, tukaj je borba na življenje in smrt.

TEDEN DO 8. APRILA

Ta teden sem malo pisal. Velike novice so nas spravile v stanje velike nervoze in nestrpnega čakanja. Saj smo tako radi verjeli govoricam, da bomo na belo nedeljo v Ljubljani. Sicer sem vedno rekel, da je treba počakati do 1. maja. Toda črv dvoma je tudi mene že najedel. Ali bo res že prvega maja takoj končano. Na splošno veselje in navdušenje se nas je vseh oprijela zadnje dni močna depresija. K temu je v prvi vrsti pripomogla okoliščina, da ni nobenih poročil in tudi nobene zveze. Naši fantje so šli dvakrat, kot je bilo dogovorjeno, na javko, vendar s Sav. vrha nikogar ni bilo. Tudi onih, kljub obljubi, da pridejo v petek ali soboto, ni bilo, niti ni bilo Fr. žlahte, ki sicer vendar vedno prihaja enkrat ali dvakrat na teden. Sedaj jih že ves teden ni bilo. Tudi vreme je bilo zadnje čase preveč aprilsko. Neugodno vpliva na nas tudi, da se nekateri tovariši javljajo nemškim oblastem. Sedaj imajo vsi partizani domačini, razen če so dezerterji, možnost, da se javijo. Vpišejo jih v hišne liste ter dobijo Kennkarte. Včeraj so se skrivali z nami po gozdovih, danes hodijo svobodno okoli po dolinah. Najbolj me je prizadelo, da se je javil Jaka iz gornjega bunkerja. Prostovoljec partizan je že 18 mesecev, a so ga Nemci hudo ranili. Brata so mu pred štirinajstimi dnevi ubili Nemci in sedaj se jim javi, sedaj, ko bo konec. In namesto da s puško v roki maščuje vse gorje, ki so mu ga Nemci pripravljali, bo šel te dni z lopato kopat jarke. Povsod v okolici, pri Radmirju, Gornjem gradu, Ljubnem in Lučah na vso naglico kopljejo strelske jarke. Znak, da se fronta bliža. Saj so za to še drugi znaki: sliši se od daleč, z mariborske strani, bobnenje. Avionj lete sedaj dan in noč, vendar ne več po svoji stari poti, od juga proti severu, temveč mnogo bolj proti vzhodu — najbrž na fronto. Če bi prišla vsaj poročila! Tako se pa širijo samo govorice in kdo jim naj verjame, da so Rusi prodrli do Gradca, da gredo proti Mariboru in da potekajo borbe okoli Zagreba. Kaj je resnice na tem? In južna fronta kar molči. Nič ne izvemo o njej. Ali se je sploh že premaknila? Za ofenzivo v Nemčiji govore, da je trenutno zastala. Do kam je pa prišla? Najbrže je vedno to, da za vsako ofenzivo sledi nekaj oddiha, ki ga Nemci izrabljajo, da dvignejo svojo moralo. Pri nas je učinek seveda nasproten.

Predvčerajšnjim (6. aprila) sem z nekoliko neugodnim občutkom odšel proti kmetom. In res sem izvedel, da so Nemci, prihajaje iz Črne čez vrhove, bili ravno kar na Pp. Nemci se sedaj kretajo tukaj popolnoma svobodno, misleč, da ni več partizanov. Bilo jih je okoli trideset, in kakor smo zvedeli, so vodili nekega Hauptmana iz Črne v Ljubno. Nadaljeval sem v hudem snežnem metežu pot do naših. Tudi tukaj se močno pozna vpliv slabega vremena in pomanjkanja poročil. Morala je nizka. Izvedel sem tudi, da so civili pod vodstvom našega obveščevalnega b., ki se je začasno oddelil od čete, izropali naš bunker v postojanki.

In tukaj?

*Stojan Batič:
Kadar tulijo sirene,
1961, patiniran mavec*

Včeraj zarana nam javljajo: Nemci gredo iz Rastk proti Podpl. Sicer smo domnevali, da so to isti Nemci, ki so davi prišli iz Črne in ki se sedaj vračajo. Kljub temu smo spokali spet vse svoje stvari. Hrano in ostalo opremo smo spravili v bunkerje. Kot mačka svoje mlade nosimo teh pet cunj in piskrov okoli, jih skrivamo za primer, da bi Nemci odkrili bunker. Tedaj bi se pač preselili na kak drug kraj, pod kako skalo, sedaj je že toplo. Glavno je, da rešiš glavo, opremo in hrano. Toda ni ga bolj pustega dela kot to večno prenašanje, skrivanje, zamaskiranje. Moj bog, moj bog, hudo nas tepeš! Nahrbtnike na rame in zavlekli smo se kakih dvesto metrov od bunkerja v strm, težko dostopen kraj. Na srečo je sijalo sonce, kajti bilo je res občutno mrzlo in brila je ostra sapa. Sedeli smo na soncu, malo zadremali in prisuškovali. Pa smo imeli belo nedeljo, za katero so nam obetali že svobodo! Namesto tega smo bili lačni, kuhati nismo mogli — jasno. Kruha tudi nismo več imeli, pričakovali smo, da ga dobimo danes.

Popoldne smo se vrnili v bunker. Napravili smo majhen, brezdimni ogenj in skuhalo testenine z mlekom in sladkorjem. Tako smo zajtrkovali in obedovali vse skupaj ob štirih popoldne. Pa smo se že tako navadili na stradanje, da nam to nič več ne škodi, vsaj eden ali dva dni. Šest dni, to je pa seveda že bolj huda. Proti večeru sem se napotil proti R. Mladina okoliških hiš je bila tukaj zbrana. Zanje trenutno ni bilo vojne. Bili so razigrani in nasmejani. Z njimi je bil tudi Jaka in neki drug partizan, ki se je javil Nemcem. V lepih nedeljskih oblekah sta se udeleževala splošnega veselja. Tudi onadva mislita, da je vojna za njiju že končana. Bojim se, da se veselita prerano.

9. IV. Zadnja dva dneva sta krasna. Modro nebo brez oblakov, toplo, sem in tja majhna sapa. Kakor da smo doli ob morju. Ni čudno, da sedim in pišem v sami srajci. Tudi moj prehlad se je hitro poboljšal. Popoldne smo dobili vesti iz trga. Neko mlado dekle iz Lj. je izdalo naše omladinke, zato jih gestapo strogo nadzoruje. Hitro se je rešila uganka, zakaj da jih ni bilo gor na obisk. Hrano pa so poslale po drugih kanalih. Ne, ne lačni ne bomo. Še je dovolj dobrih in zavednih ljudi v Lj. in v Pp. Poslali so nam tudi poročila. Začeli smo jih prebirati z utripajočim srcem. Niso nas razočarala. Nasprotno, nova ruska ofenziva proti Mariboru in Zagrebu! Tudi proti Berlinu je maršal Žukov začel novo ofenzivo. Na drugi strani se zavezniki približujejo Hannoverju. V ruski oblasti je 300.000 Nemcev in tudi sicer se na desettisoče predajajo. In končno tudi na jugu v Italiji izkrcavanje v zaledju nemških čet. Vendar le. Končno bo ta moja obveljala in bo 1. maja res praznik dela in svobode.

Zvečer sem šel proti Rab. in Rot., da jim čitam poročila. Tu srečam Naceta in Darčija (OF odbor), ki sta prišla iz Sav. vrha. Zveza zadnjič po pomoti ni funkcionirala. Vzpostavili smo novo. Upam, da bomo v petek imeli že zopet poročila. Kako lep večer je! Kako je vse v rožnatih barvah! Še bomo dočakali konec vojne. In sedaj končno tudi verjamemo, da se od daleč sliši grmenje in bobnenje — prave fronte!

PESNIK BULAT OKUDŽAVA

»Zlati venec« — visoko nagrado struških večerov poezije 1967. leta — je dobil sovjetski pesnik Bulat Okudžava. To je bilo 28. avgusta minulega leta. In nekako v sredi septembra je novica o tem prispela v Moskvo. Razveseljivo sporočilo je šlo od ust do ust, in vsakdo, ki ljubi poezijo, ga je sprejel kot svoj osebni praznik.

To pa zato, ker je ime Bulata Okudžave nerazdružno povezano z novim viharnim poletom ruske poezije. Njegova popularnost je velika. Nekoč sem v daljni Sibiriji, na parniku, ki je plul po Jeniseju, zaslišal pesem Okudžave, ki jo je skupina mladih ljudi prepevala ob spremljavi kitare. Komaj kakšen teden pred tem mi jo je pesnik sam zapel z opozorilom, da jo je ravnokar zložil, menda prav v minuli noči. V enem tednu se ji je posrečilo preleteti šest tisoč kilometrov. Pri tem pa moramo opozoriti: pesem ni bila niti natisnjena niti izvajana v radiu niti posneta na gramofonsko ploščo. Imela je krila, o kakršnih pesnik lahko samo sanja.

V čem je skrivnostni čar Okudžave? Je samo v tem, da pesnik za razliko od drugih poetov sam zloži za svoje pesmi preprosto melodijo in da je njegova podoba nerazdružno povezana s kitaro čez ramena? Morda pa je tudi v tem, da je Okudžava vedno nenavaden, da nikogar ne posnema, da ostaja zvest samo samemu sebi?

Razumljivo, da melodija včasih dodaja pesmim Okudžave večjo prisrčnost in da jim širi krog poslušalcev. Poglavitno pa je — da so duhovni kruh, po katerem se človeku toži. Kruh pa pomeni — življenje samo.

Čista je pesnikova misel, čist je njegov nepreglasni, vendar možati glas. Nepreglasni... To pomeni, da v njem ni bobnečega hrušča, praznega, nabreklih frazerstvih, kričavih besed. Vendar je ta glas dovolj močan, da ga ljudje lahko slišijo povsod, kjer se glasi ruska beseda in kjer ji prisluhnejo.

Bulat Okudžava ni mlad pesnik. Triinštirideset let je star. Prvo pesniško zbirko je objavil pred enajstimi leti, potem so izšle še tri zbirke. Veliko njegovih pesmi ni bilo nikoli objavljenih, pojejo pa jih sto tisoči ljudi. Bulat Okudžava ni samo pesnik: pred nekaj leti je napisal povest »Bodi zdrav, šolar!« Kritika jo je sprejela surovo in obdolžila pisatelja za abstraktni humanizem in brezidejni pacifizem.

Nekoliko topleje sta bila sprejeta gledališki in filmski prvenec Okudžave. Posebno dobro pa sta bila sprejeta njegov film »Ženja, Ženečka in Katjuša«, ki ga je posnel leningrajski filmski studio, in igra »Požirek svobode« s tematiko o dekabristih. V delovnem načrtu ima Okudžava roman o Robespierreu.

Gotovo pa bo v zgodovini besedne umetnosti ostal Okudžava predvsem kot pesnik po milosti božji, kot pesnik, ki s svojim ustvarjanjem utrjuje neprecenljive vrednosti poezije, brez katere bi bilo človeku težko dihati.

Takšen je ta čudoviti pesnik Bulat Okudžava, dostojni nadaljevalec revolucionarnih izročil svojega očeta in svojih treh stricev. Ti štirje bratje so bili znani borci za zmago sovjetske oblasti v Gruziji. Toda pred dvajsetimi leti so padli kot žrtve obdobja nezakonitosti, obdobja kulta osebnosti. Zdaj so z njihovimi imeni poimenovali ulice in ladje.

Ime Bulata Okudžave pa nosijo po svetu pesmi, od katerih objavljamo zdaj štiri, in sicer Varujte pesnike, Kako se naučiš slikati, Rdeče rože trgam in François Villon.

Arkadij Vaksberg

VARUJTE PESNIKE

*Varujte nas, varujte nas vendar, pesnike.
Let sto, leto, teden, ura nam ostane še,
tri minute, dve minuti in nič več potem.
Varujte nas, da kot eden bi bili ljudem.*

*Varujte nas z grehi, z dobro voljo in še brez.
Kajti mlad in lep nekje še hodi naš Dantes.
Davnega prekletstva še do zdaj pozabil ni,
ker ukaz velevala mu, da kroglo izstreli.*

*Naš Martinov še žaluje, v mislih ima kri.
Enkrat že ubil je, drugič več si ne želi.
Je njega usoda takšna, svinec je odlit,
dvajseto stoletje mu tako veli storit.*

*Varujte nas, omejenih rok rešite nas,
naglih sodb, pa tudi lepih žensk rešite nas.
Varujte nas, če se kakšen miren kot dobi,
le nikar tako, da položili bi kosti.*

*Le tako ne varujte nas kakor lovci pse,
ne tako kot car skrbi za vse opričnike.
Pa imeli boste pesmi, vedno več in več.
Varujte nas, varujte nas vendar, pesnike.*

*Stojan Batič:
Deklica s pikapolonico,
1954, bron*

KAKO SE NAUČIŠ SLIKATI

*Če bi slikar si zaželel postati, naj se ti nič ne mudi.
Čopiče razne iz jazbečje dlake zloži pred sabo si — in
belo si barvo izberi, ker to je vsemu začetek — potem
barvo rumeno izberi, ker dozoreva nam vse in potem
sivo si barvo izberi, če svinec vrgla jesen je v nebo,*

črno si barvo izberi, ker konec že je v začetku, nato
 barve si lila obilno izbiraj, smej se in jokaj, potem
 modro si barvo izberi, da pticam pade v dlan večer,
 barvo rdečo izberi, da ogenj gorel bo boljše, potem
 barvo zeleno izberi, da vse odvečno vržemo proč.
 Dobro premešaj te barve kot v srcu svojem strasti, a potem
 dobro premešaj strasti in srce še z zemljo in nebom, potem
 moraš zgorevat in ko se razdajaš, žalosti nič se ne boj.
 Kdo te morda bo v začetku obsojal, potlej pozabil ne bo!

Stojan Batič:
 Očka, vrni se!, 1959, bron

RDEČE ROŽE TRGAM

Jaz trgam rožice lepé,
 njih stebelca so tako šibka,
 zvene pa kakor sablja bridka
 in kot sledovi mi zblede ...
 Te rdeče rožice lepe!
 Iz zemlje jih takole pulim.
 Kot tramvaj so, ki rdeč nam tuli,
 ko vsi ljudje domov hite.
 So zadnje jim poličke tesne —
 tam dve čebeli kot dve žagi —
 mrmrata brez moči in besni,
 čemita v kotu kot dve zgagi.
 O, rdeče rožice lepe!
 Zakaj njih steblo ostro reže.
 Saj so kot lužica vode,
 ki se polije; zakaj, kdo vé.
 In so kot čepica žakejev,
 ki h konjski glavi se privije.
 In so kot čevaljci strežajev,

nosečih pladenj zalogajev.
 Kot biki rdeči se mi zde,
 ki v tropu jih h koritu žene
 in vsak ima roge spletene
 v nekakšen venec vrh glave.
 Kot polki se lepo blešče,
 rdeči noži pa se jim ostre,
 za boj napeti so pasovi.
 A v roki komandir drži —
 cvet, ki na tenkem stebelcu visi,
 z njim jih na vojsko vodi.
 Tako mu v rokah cvet drhti,
 kakor v spominu živi bik,
 kakor spomin na živi cvet,
 kakor vojaški spomenik,
 kakor čebeli jalovi pomnik,
 tej
 blagorodni,
 staromodni,
 navajeni na lahek let.
 Jaz trgam rožice lepé,
 dokler nam drage še živé.
 In pota moja so steze časti,
 se sklepom mojim ne mudi.
 Namenov mojih huda kri
 mi ne kali.

FRANÇOIS VILLON

Dokler še sončna luč nam sveti, dokler še zemlja se vrti,
 gospod, vsakomur v izobilju podari, kar najbolj si želi:
 pametnemu glavo daj, naj strahopetec konja iskrega dobi
 in srečnežu nasuj denarja . . . Pa tudi name ne pozabi.
 Dokler se zemlja še vrti, imaš še vedno ti oblast.
 Oblastiželjnim daj oblasti, da se jim zagabi.
 Bogatemu počitka daj vsaj do izteka dne.
 Kesanje Kajnu daj . . . Pa tudi name ne pozabi.
 Vem, da vse razumeš, vem, da modra tvoja je oblast,
 kakor veruje vojak ubit, da v raju udoben kot dobi
 kakor besedam tvojim tihim veruje vsako uho,
 kakor verujemo mi sami, čeprav ne vemo, kaj iz tega bo.
 Gospod moj, zelenooki bog,
 ker zemlja se vrti še, njej sami se to čudno zdi
 in ker ji preostane še nekaj ognja in sončnih dni.
 Vsakomur kaj podari . . . Pa tudi name ne pozabi.

Prevedel France Vurnik

ZA IZPOPOLNITEV SISTEMA DRUŽBENE SKRBI ZA BORCE

Marjan Grampovčan

Že v preteklem letu so o aktualnih vprašanjih širšega političnega angažiranja udeležencev NOV, njihovega družbenega in materialnega položaja obširneje razpravljali na plenumu CK ZKJ, na sejah CK ZKS ter v telesih zvezne in republiške skupščine. Te razprave so ponovno opozorile na pomembno mesto in vlogo v našem družbeno političnem življenju borcev tudi pri graditvi nove družbene ureditve. Prav tako pa tudi na odgovornost vseh za ustvarjanje takega družbenega položaja in politične aktivnosti borcev, ki ustrezajo njihovemu delu, revolucionarnim izkušnjam, pripravljenosti in sposobnosti, da aktivno sodelujejo v nadaljnjem razvoju naše družbe.

Za izpopolnitev sistema družbene skrbi za predvojne revolucionarje in borce NOV je skupščina Slovenije na seji republiškega zbora in na seji socialno zdravstvenega zbora konec marca razpravljala o aktualnih problemih in ugotovila:

Materialni in družbeni položaj borcev smo v naši republiki urejali že vsa leta po osvoboditvi. Pomemben napredek smo dosegli s sprejetjem zakona o dodatku zaposlenim udeležencem narodnoosvobodilne vojne, zakona o zdravstvenem varstvu kmetov-borcev in njihovih družinskih članov ter s priporočilom o stalnih priznavalninah bivšim borcem. K zbolšanju materialnega položaja borcev in vojaških vojnih invalidov bodo prispevali tudi predpisi, ki jih je zvezna skupščina sprejela decembra 1967. Še vedno pa niso zadovoljivo rešeni nekateri materialni problemi, predvsem pokojnin, priznavalnin, invalidskega dodatka in stanovanj.

Poleg materialnih problemov ostajajo tudi družbenopolitični, ki so posledica premajhne skrbi za varstvo predvojnih revolucionarjev, udeležencev oktobrskere revolucije, španskih borcev, borcev za severno mejo in nekaterih primorskih borcev ter predčasnega upokojevanja borcev in njihove zaposlitve na neustreznih delovnih mestih.

Materialni položaj upokojenih borcev se je v zadnjih letih poslabšal. Tudi s prevedbo pokojnin po 102. členu temeljnega zakona o pokojninskem zavarovanju, ki je bila izvedena v začetku letošnjega leta, nismo rešili osnovnega problema pokojnin borcev. Z omenjeno prevedbo se večini borcev, ki imajo poleg redne pokojnine še republiški borčevski dodatek, skupni pokojninski prejemki niso povečali ali pa le neznatno. Pri prevedbi se je namreč z ustreznim količnikom povečala le redna pokojnina, ne pa tudi republiški borčevski dodatek. Ker je borčevski dodatek zajet v pokojninsko osnovo, se je zaradi prevedbe zmanjšala obremenitev republiškega proračuna.

Priporočilo o stalnih priznavalninah borcev NOV, ki ga je sprejela skupščina SR Slovenije leta 1965, se dosledno ne izvaja. V 27 občinah še vedno izplačujejo

priznavalnine, ki ne dosegajo predlaganega minimuma 101 ND. Zmanjšuje se število stalnih priznavalnin, hkrati pa povečuje število enkratnih. Se vedno obstajajo med posameznimi občinami razlike v kriterijih za podeljevanje priznavalnin, čeprav je skupščina Slovenije na ta problem že večkrat opozorila. Obstajajo dileme o tem, ali je možno z republiškim predpisom določiti enotne kriterije.

Na področju invalidskega zavarovanja je najbolj pereč problem invalidski dodatek. Ta ni prilagojen ekonomskim razmeram v naši republiki, saj znaša pri osebnih invalidih največ 267 ND, pri družinskih invalidih pa 242 ND. Zaradi strogih cen-zusov (160 ND mesečno na družinskega člana pri osebnih invalidih oziroma 145 ND mesečno pri družinskih invalidih, pri teh celo 55 ND, če posedujejo zemljo) uživa ta dodatek le ozek krog invalidov. Mnogi invalidi, zlasti pa družinski invalidski upravičenci, zaradi tega živijo v težkih gmočnih razmerah.

V preteklem obdobju je družba posvečala veliko pozornost stanovanjskemu vprašanju borcev. Kljub temu imamo še vedno precej borcev, ki nimajo ustreznih stanovanj. Mnoge delovne organizacije niso zaposlenim borcem pred upokojitvijo rešile njihovih stanovanjskih problemov. Tudi občinske skupščine in stanovanjska podjetja niso vedno dajala prednosti pri reševanju stanovanjskih zadev že upoko-jenih borcev.

Dodatek za zaposlene udeležence NOV je sicer učinkovit instrument za reševanje njihovega materialnega položaja, vendar obstajajo mnogi predlogi, da se spremeni sedanja ureditev borčevskega dodatka, ker ne vpliva dovolj spodbudno na delovne organizacije.

Zdravstveno varstvo borcev je z izjemo zdravljenja v naravnih zdraviliščih za današnje razmere primerno urejeno. Sprejeti ukrepi namreč otežkočajo zdravljenje v naravnih zdraviliščih. Borci imajo pravico do takšne oblike zdravstvenega varstva v enakih pogojih kot drugi zavarovanci, in sicer tedaj, če je podana medicinska in-dikacija za nadaljevano oziroma nadomestno bolnišnično zdravljenje v zdravi-liščih. Za to obliko zdravstvenega varstva pa so zagotovljena skromna sredstva. Kli-matsko-topliško zdravljenje je zagotovljeno le še vojaškim vojnim invalidom. Toda tega zdravljenja ne financirajo iz skladov zdravstvenega zavarovanja, temveč iz proračuna.

Izpopolnitev sistema družbene skrbi za predvojne revolucionarje in borce NOV je pogojena z ustrežno evidenco o njihovem številu, o njihovem materialnem in družbenem položaju ter o zdravstvenem stanju. Obstoječe evidence so nepopolne in neažurne ter se zbirajo na različnih mestih.

Na osnovi teh ugotovitev ter z namenom, da se pospeši rešitev problemov s področja varstva predvojnih invalidov in borcev NOV, je skupščina Slovenije spre-jela ustrezne sklepe. Po teh sklepih bo skupščinska komisija začela sistematično spremljati problematiko predvojnih revolucionarjev in borcev NOV, koordinirala prizadevanja družbenih dejavnikov in v sodelovanju z njimi predlagala ukrepe za izpopolnitev sistema družbene skrbi za te osebe. Posebej bo komisija v sodelovanju z izvršnim svetom, pristojnimj upravnimi organi in z republiškim odborom ZZB NOV tudi proučila možnost, kako bi kodificirala vse pravice borcev.

Skupščina SR Slovenije je sprejela obvezo, da bo letos:

z zakonom uredila status primorskih borcev, ki so v določenem roku po 9. sep-tembru 1943 stopili v NOV; tako bodo tem borcem v določenih pogojih zagotov-ljene enake pravice kot borcem udeležencem NOV pred 9. septembrom 1943;

z zakonom uredila status in določila pravice borcev za severno mejo;

sprejela zakon, na podlagi katerega bo v določenih pogojih predvojnim revolu-cionarjem, španskim borcem, udeležencem oktobrske revolucije, nosilcem Spome-

nice 1941, najbolj zaslužnim borcem NOV in borcem za severno mejo zagotovljena republiška priznavalnina. V zakonu bodo določena tudi načela za podeljevanje občinskih priznavalnin;

do konca junija bo sprejela predpise s področja invalidskega varstva, s katerimi je pooblaščen z zveznimi predpisi. Omiljeni bodo kriteriji za pridobitev pravice do invalidskega dodatka, maksimalni invalidski dodatek pa bo zagotovljen v višini 350 N-din od 1. julija 1968 dalje.

Izvršni svet mora najkasneje do 31. maja 1968 predložiti skupščini SR Slovenije osnutek omenjenih zakonov in predpisov s področja invalidskega varstva. Pri pripravi teh bo predlagatelj sodeloval s komisijo zvezne skupščine za vprašanja borcev NOV ter z republiškim odborom ZZB NOV Slovenije.

Skupščina Slovenije se bo zavzela za pooblastilo, na podlagi katerega bo z zakonom določila delež sredstev delovnih in drugih organizacij, zbranih s 4-odstotnim stanovanjskim prispevkom, ki jih je treba namensko uporabljati za reševanje stanovanjske problematike borcev.

Republiški organi se bodo tudi letos zavzemali pri zveznih organih za ureditev položaja vdov po invalidih I. in II. kategorije ter podprli predlog, po katerem naj bi se tem vdovam dodelila invalidnina v višini sedanjega dodatka za nego in tujo pomoč. Razen tega si bodo republiški organi prizadevali uskladiti invalidnine osebnih vojaških vojnih invalidov z rastjo osebnih dohodkov delavcev in z življenjskim standardom. Med nalogami teh organov je treba omeniti še zavzemanje za nadaljnje prenašanje pristojnosti na področju varstva borcev s federacije na republike.

Izvršni svet mora v sodelovanju s samoupravnimi organi republiške skupnosti socialnega zavarovanja delavcev proučiti in sprejeti določene rešitve, da bi najkasneje s 1. oktobrom odpravili razlike med pokojninami borcev, se pravi tiste razlike, ki nastajajo z vsakoletnimi spremembami osnove za priznavanje republiškega borčevskega dodatka, vštete v pokojninsko osnovo. Sredstva, potrebna za odpravo teh razlik, bodo zagotovljena v republiškem proračunu.

Republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo je dobil v okviru teh sklepov nalogo, naj v sodelovanju z republiškim odborom ZZB NOV do 15. septembra prouči, kakšne spremembe so potrebne v sistemu borčevskega dodatka, do konca junija pa poskrbi za enotno popolno in ažurno evidenco o številu ter materialnem in družbenem položaju predvojnih revolucionarjev, španskih borcev, udeležencev oktobrske revolucije, nosilcev Spomenice 1941, narodnih herojev in borcev za severno mejo, glede drugih borcev NOV pa do 31. decembra, da bi tako lahko uspešneje organizirali in izvajali sistem družbene skrbi za te borce. Razen tega naj republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo okrepi službo varstva borcev NOV in vojaških vojnih invalidov, da bi učinkoviteje opravljala svoje naloge. Seveda bo treba v ta namen sekretariatu zagotoviti sredstva iz republiškega proračuna za leto 1968, namenjena za nove namestitve in za reorganizacijo v republiški upravi in pravosodju.

Hkrati z opisanimi ugotovitvami in sklepi je republiška skupščina sprejela tudi priporočila, namenjena občinskim skupščinam ter delovnim organizacijam.

Občinske skupščine naj bi dosledno izvajale priporočilo republiške skupščine o dajanju stalnih priznavalnin, v sodelovanju z organizacijami zveze združenj borcev, republiško skupnostjo socialnega zavarovanja delavcev in s stanovanjskimi podjetji pa intenzivneje reševale stanovanjske probleme upokojenih borcev.

Delovne organizacije naj bi v sodelovanju s stanovanjskimi podjetji prvenstveno reševale stanovanjske probleme zaposlenih borcev. Pri tem se ne bi smele omeje-

vati le na sredstva, zbrana s stanovanjskim prispevkom, marveč bi se morale tudi v prihodnje usmerjati na sredstva sklada skupne porabe.

Takó občinskim skupščinam kot delovnim organizacijam republiška skupščina priporoča, naj bi v sodelovanju z občinskimi organizacijami ZZB NOV povečale skrb za otroke umrlih borcev in predvojnih revolucionarjev ter jim zagotovile ustrezno šolanje, usposobitev za poklic oziroma primerno zaposlitev. Pri podeljevanju štipendij v enakih pogojih naj bi imeli prednost otroci predvojnih revolucionarjev in borcev NOV. Tudi občinske skupščine in delovne organizacije naj bi izpopolnile svojo evidenco o predvojnih revolucionarjih in borcih NOV, s čimer bodo pripomogle zagotovitvi popolnejše evidence v Sloveniji.

* * *

Kako je pravzaprav prišlo do teh sklepov v naši republiki, ni treba ponavljati. O tem smo v Borcu že veliko pisali in mislimo, da smo sproti nakazovali smeri, po katerih potekajo prizadevanja za ureditev najbolj aktualnih vprašanj borcev. Vendar bi kazalo opozoriti na nekatera bistvena izhodišča, ki so vplivala na sklepe republiške skupščine.

Zlasti zadnje razprave so pokazale, da je treba borčevsko zaščito razvijati tako, da se kolikor mogoče uredi z zakonskimi predpisi. Zvezni predpisi naj zagotovijo osnovne principe, republiški pa na osnovi enotnih kriterijev in zveznih predpisov razvijajo sistem varstva v smislu prilagajanja konkretnejših rešitev danim potrebam in pogojem. Zato je tudi nujno okrepiti vlogo republike in občin na področju varstva borcev. Toda če za kakšno področje, potem za to prav gotovo velja, da s samimi predpisi še ne moremo zajamčiti uspešnega reševanja vseh problemov, saj so izredno različni in jih ni mogoče posplošiti v nekaj zakonskih določilih. Sistem varstva je treba izpopolnjevati s predpisi, vendar tudi zadrževati in razvijati tiste oblike in metode, ki omogočajo individualno obravnavanje posameznih primerov in jih takó tudi reševati, kadar je to potrebno. Oblika priznavalnin se je na primer v praksi pokazala kot izredno primerna oblika učinkovitejšega urejanja različnih primerov. Vendar je treba zagotoviti večjo enotnost v kriterijih za njihovo podeljevanje, predvsem je treba zmanjšati nevzdržne razlike, ki se pojavljajo zaradi tega, ker je praviloma več borcev, ki so upravičeni prejemati priznavalnine prav v tistih občinah, ki razpolagajo s sorazmerno najšibkejšimi proračunskimi sredstvi.

Ker popolne enotnosti v urejanju teh vprašanj ni mogoče doseči, se bodo morale občinske skupščine vnaprej s svojo proračunsko politiko odločati, kakšen delež morejo zagotoviti v skupnih prizadevanjih za ureditev borčevskih vprašanj. Z letošnjimi povečanimi sredstvi za urejanje borčevskih problemov v republiškem proračunu bi lahko ob uporabi dobrih meril in kriterijev položaj v marsičem izboljšali. Seveda bi morale občinske skupščine imeti stalen in popoln vpliv na položaj, ki se spreminja zaradi splošnih življenjskih razmer in takó tudi življenjskih pogojev borcev. Zato je potrebno poleg strokovnih služb pri občinskih skupščinah ustanoviti komisije, ki bi stalno proučevale stanje in probleme borčevskega varstva, predlagale potrebne ukrepe in pomagale reševati vsa pereča vprašanja.

Ugotovitev, da smo v preteklem obdobju dosegli pomembne uspehe v reševanju posameznih vprašanj udeležencev NOV, vsekakor drži, vendar je tudi jasno, da smo ponekod zaostajali in je vrsta problemov ostala nerešena, bolje povedano, da jih nismo uskladili s spremembami, ki so nastajale v našem splošnem družbenem razvoju. Po več kot dvajsetih letih se je namreč starostna struktura borcev bistveno spremenila. Takó se je zdravstveno stanje borcev bistveno poslabšalo. To vpliva na hitrejšo upokojevanje borcev in na nove oblike zdravstvenega varstva. Zaradi po-

mlajevanja oficirskega kadra predčasno upokojujejo borce-oficirje. Z reorganizacijo javne uprave se zmanjšuje število delovnih mest, z deprofesionalizacijo v družbenopolitičnih organizacijah nastajajo nove težave, z upokojevanjem borcev v delovnih organizacijah novi stanovanjski problemi itd. Zato je bilo potrebno predvsem oceniti, katera vprašanja borcev je treba začeti takoj reševati. Iz take ocene je republiška skupščina izhajala, ko je sprejemala sklepe in priporočila. Že dose-danja praksa je potrdila pravilno politiko naše republike, ko se je zavzemala, da poleg predpisov zvezne skupščine o povišanju osebnih invalidnin ter invalidnin takó imenovanim samohraniteljem sprejme tudi v okviru Slovenije svoje rešitve. Skupščina republiške skupnosti socialnega zavarovanja je ob prilagajanju pokojnin, priznanih v prejšnjih letih z uporabo 120. člena TZPZ za enak odstotek in na enak način prevedla tudi pokojnine borcev NOV.

Pri prevedbi pokojnin borcev niso upoštevali borčevskega dodatka, kakor to opravljajo pri rednih vsakoletnih valorizacijah pokojninskih dohodkov. Ker so se zaradi tega spremenili odnosi med pokojninskimi prejemki (urejeval naj bi jih borčevski dodatek), je izvršni svet sklenil proučiti vpliv borčevskega dodatka na višino pokojnine in predlagati rešitve. Za zdaj ne razpolaga izvršni svet s potrebnimi računi in analizami, kako bi to vprašanje takoj rešili. Šele na osnovi popisa upoko-jencev-borcev bo možno izračunati finančne rezultate predlaganih rešitev. Vendar izvršni svet meni, da je to vprašanje takó pomembno, da ga bo že v zadnjem četrt-letju potrebno urediti.

Zdaj je mogoče le v grobih obrisih prikazati finančne posledice nekaterih spre-jetih ukrepov. Izvršni svet je predlagal skupščini, da se letos v republiškem pro-računu zagotovi tri milijone novih dinarjev za invalidski dodatek, s tem bi v naši republiki rešili eno najtežjih vprašanj. S temi sredstvi bi na osnovi približnega izračunanja in predloga zveze združenj borcev lahko uredili izplačevanje od 1. ju-lija naprej. Do tega časa bi izdelali potrebne račune in predpise. S proračunom so zagotovljena tudi sredstva za borčevski dodatek v višini 6,210.000 N-din, za zdrav-stveno varstvo kmetov-borcev 3,600.000, za republiške priznavalnine in dodatna sredstva republike, za občinske priznavalnine 7,100.000, za prispevek republike upo-kojenim borcem 29,000.000 N-din, kar vse skupaj zneske skoraj 49 milijonov N-din. To je v primerjavi z lanskoletno potrošnjo za te namene za 7,538.000 N-din več.

K sklepom republiške skupščine je treba omeniti, da je zvezni izvršni svet že sklenil predlagati zvezni skupščini spremembo predpisov, tako da bi mogle repu-blike v svojih pristojnostih odločati samostojno o delu sredstev 4-odstotnega pri-spevka od bruto osebnih dohodkov za zidavo stanovanj, ki naj bi se uporabil izključno za stanovanjska vprašanja borcev. Tako postaja tudi sklep naše repu-blike bolj realen in ne zgolj želja.

Ob vseh teh prizadevanjih naše republike je treba spomniti na razprave ob sprejemanju letošnjega proračuna. Vemo, da so bili proračunski dohodki v pri-merjavi z lanskim letom le skromno povečani in se bodo letos izdatki za posamezna področja proračunske potrošnje v glavnem gibali na lanskoletni ravni. Da smo na-pravili pomemben korak naprej pri reševanju problemov s področja družbenega varstva borcev NOV, pa dokazujejo za 19 % večja sredstva, ki jih je republiški pro-račun letos namenil varstvu borcev.

ZAPOSLENOST IN NEZAPOSLENOST

Nezaposlenost je prav gotovo ta čas eno najbolj aktualnih vprašanj pri izvajanju naše gospodarske in družbene reforme. Zato je naš sodelavec Tone Krašovec v zvezi s tem zastavil nekaj vprašanj republiškemu sekretarju za delo Jožetu Božiču.

Vprašanje: Tovariš Božič, na začetku tega pogovora želimo, da najprej z nekatereimi glavnimi številkami ponazorite položaj glede nezaposlenosti v Sloveniji. Nadalje nas zanima, kako bo teklo zaposlovanje letos in kakšni so primerjalni podatki Slovenije z vso državo?

Odgovor: Letos pričakujemo rahlo povečanje zaposlenosti. To povečanje je predvideno za 0,6 do 1%, ali okrog 13.000 novih zaposlenih oseb. Številka bo lahko večja, lahko pa tudi manjša. Odvisna je od skladnosti zaposlovanja s procesi racionalizacije in naporih delovnih organizacij za povečanje produktivnosti in intenzivnosti dela, tako v gospodarstvu kot tudi v negospodarski dejavnosti. Seveda pa je odvisno tudi od naporov širših samoupravnih skupnosti, občinskih skupščin in republike.

V novih odnosih zaposlovanja moramo računati na naslednje:

Višek zaposlene delovne sile in produktivno zaposlovanje. Proizvodnja se približuje načrtovanemu razvoju. Povečanje proizvodnje je doseženo skoraj brez nove zaposlitve, to pomeni, da je zaustavljeno ekstenzivno zaposlovanje in se postopoma izkoriščajo rezerve že zaposlene delovne sile. To je ena odločujočih poti za povečanje akumulativnosti in družbenega bogastva in na tej osnovi odpiranja perspektive hitrejšega zaposlovanja.

Drug pomemben dejavnik je spremenjen obseg dela v posameznih gospodarskih in negospodarskih dejavnostih, ki se bolj ali manj uspešno že prilagajajo novo nastalim razmeram na tržišču oziroma, ko govorimo o negospodarski dejavnosti, realnim materialnim sposobnostim družbe. Ti premiki so se začeli že v lanskem letu, letos, še bolj pa v naslednjih letih pa pričakujemo še večje premike delovne sile v usklajevanju njenega deleža na posameznih področjih. Ta proces bo organizacijsko in tudi finančno močno angažiral družbo, kajti s premiki delovne sile je povezana njena takó imenovana profesionalna in prostorska mobilnost. Za takó družbeno funkcijo, ki je v razvitem svetu povsem nekaj normalnega, smo pri nas še slabo usposobljeni.

In še tretji dejavnik, to je izpopolnjevanje strukture že zaposlene delovne sile. To pomeni nove težave v zaposlovanju nekvalificirane delovne sile, predvsem pa mladine, ki ne dokonča osemletke, dalje težave v zaposlitvi nekaterih tako imenovanih viškov v strukturi nezaposlenih, še nadalje načrtovanje zaposlovanja v tujini in podobno. Vendar pa to pomeni boljše čase za strokovnjake in tudi mlade šolane kadre, ki se pripravljajo na prvo zaposlitev.

Problemi zaposlovanja so v primerjavi z Jugoslavijo v Sloveniji podobni, vendar mnogo manj obsežni. Imamo več možnosti produktivnega zaposlovanja spričó že dosežene delitve dela, seveda pa tudi spodbude, spričó še kar ugodnih rezultatov proizvodnje v začetku letošnjega leta.

Vprašanje: Kakšne ljudi pa naše gospodarstvo in negospodarske dejavnosti ta čas najbolj potrebujejo ne glede na to, kako tem potrebam ustrezemo. Pri tem imamo v mislih potrebe na vseh ravneh kvalifikacije, ne le v višjih skupinah.

Odgovor: Delno sem na to že odgovoril. Če preciziram, potrebujemo številne poklice in ljudi vseh stopenj izobrazbe. Če delovne organizacije nimajo ustrezne strukture zaposlenih po vrednosti in zahtevnosti vsake delovne funkcije, potem je po-

manjkanje na primer varilca ravno tako zlo kot pomanjkanje visoko strokovnega ekonomista. To pomeni skrb in naporno delo vseh družbenih dejavnikov za napredek celotne zaposlene strukture. Zato bi se morali bolj usposobiti na področju dodatnega izobraževanja, takó zunaj delovnih organizacij kot v njih samih.

Često smo v vsakdanji praksi med primitivnimi stališči in iluzijami, med odporom proti šolanemu kadru in odporom proti izkustvenemu delavcu. V bistvu med protislovji umskega in fizičnega dela.

Točno pa je, da se hitreje razvija delitev dela kot pa smo zmožni prilagajati tej delitvi naš celotni izobraževalni sistem. Funkcija takega prilagajanja je v tem, da so osnovni izobraževalni okviri tako široki, da se lahko posamezniki ali cele skupine ljudi prilagajajo določenim potrebam delitve dela, tako že zaposlenih, kot tistih, ki se na zaposlitev šele pripravljajo. Klasične in ozko postrojene strukture so zavora napredku, povzročajo pa tudi številne ekonomskopolitične težave.

Vprašanje: Prav zadnji čas živó teko razprave o novosti na področju zaposlovanja — o pripravništvu. Kako na splošno ocenjujete pomen tega ukrepa za naše gospodarstvo.

Odgovor: Novost na področju zaposlovanja — ne gre pravzaprav le za novost, vezano na zaposlovanje — to je uvajanje pripravništva, je tudi pri večini delovnih organizacij v Sloveniji dobro sprejeto. To zanimanje potrjuje spoznanje, da je uvedba pripravništva pomembna in nujna družbena naloga, ne pa samo akt zaposlovanja nezaposlenih, kot si to nekateri predstavljajo.

Sam temeljni zakon omogoča različne možnosti k njegovi realizaciji. Razprave v Sloveniji kažejo zanimanje za optimalno uvajanje pripravništva. To pomeni, da ne gre za enkratni ukrep, s katerim naj se reši zaposlitev tistih oseb, ki prihajajo iz šol, temveč za sistemski ukrep, s katerim se pripravništvo uvede kot metoda, ki naj zagotovi tem osebam, da si v določenem obdobju pridobijo določene delovne izkušnje.

V Sloveniji pripravništvo ni niti nov pojav. Posebno v tistih delovnih organizacijah, ki imajo določeno orientacijo v svojem razvoju, jasen program in še posebej dolgoročnejšo zasnovo gibanja zaposlenosti in njene strukture. Seveda je zopet nekaj delovnih organizacij, ki tega, kot marsikaj drugega, ne dojamejo. Že sedaj nekatere delovne organizacije dokazujejo, da ni potrebe za zaposlenost pripravnikov in so nagnjene k stari kadrovske politiki.

V Sloveniji je trenutno še okrog tisoč mladih ljudi, ki čakajo na zaposlitev in imajo srednje strokovno ali visoko izobrazbo in bi lahko dobili status pripravnika. Ob zaključku šolskega leta se bo za ta status potegovalo še nekaj nad 3000 oseb. To pa že predstavlja problem sistemske ureditve, zrelosti delovnih organizacij za realizacijo takega problema in seveda ustrezne stimulacije družbe za dolgoročno urejevanje zaposlovanja mladih ljudi.

Vprašanje: Nekateri ocenjujejo, da s predpisi o pripravništvu naša zakonodaja po svoje prvič posega v to aktualno zadevo — v nezaposlenost. Ali se vam zdi, da bi bili mogoče še kakšni drugi podobni družbeni ukrepi in predpisi, s katerimi bi ublažili ta pereči družbeni problem?

Odgovor: Naša zakonodaja ne posega prvič v to problematiko. Že TZDR odpira vrsto možnosti samoupravnega urejanja pripravniškega staža strokovnih kadrov. To potrjuje tudi pobuda številnih delovnih organizacij, ki so že več let uvajale pripravništvo in ga tudi prav dobro urejevale s svojimi splošnimi akti.

V skrajnem primeru, če pobuda delovnih organizacij ne bo dala pričakovanega uspeha, se bo verjetno treba odločiti v republiki za določene regulativne in usmerjalne predpise.

OD ŽENEVE DO NEW DELHIJA LE MAJHEN NAPREDEK

Kljub temu, da so konferenco Združenih narodov za trgovino in razvoj v New Delhiju — UNCTAD II — podaljšali za nekaj dni, ne moremo trditi, da je nad 1500 predstavnikov 132 dežel svoje dvomesečno delo končalo v vsestransko zadovoljstvo ali vsaj v korist tistih, ki so si od tega sestanka največ obetali, to je v korist dežel v razvoju, ki spet niso mogle v celoti uveljaviti svojih zahtev oziroma dokončati tistega, kar so pred štirimi leti začele v Ženevi.

Morda bi celo lahko trdili, da so prav v zadnjih tednih konference, ko je grozila svetu monetarna kriza oziroma negotovost pred devalvacijo dolarja, razvite države porabile to kot razlog, da so se uprle sprejemu bolj določenih sklepov, čeprav so v začetku kazale večjo pripravljenost za sodelovanje.

Res imajo industrijske dežele še vedno v rokah škarje in platno, to je denar ter uvoz in izvoz dežel v razvoju. Prav zato jih je težko zlepa prepričati, da bi popustile. Vendar se zavedajo, da bodo morale slej ko prej le nekoliko odnehati, če bodo hotele v deželah v razvoju ohraniti še naprej tolikšen trg za svoje izdelke, kot ga imajo danes. Pa ne samo to, če ne bodo hotele s svojim odnosom poglobljati ne samo ekonomski prepad med razvitimi in nerazvitimi, temveč tudi čedalje močnejši prepad med svetovnim severom in svetovnim jugom, potlej bodo morale v bližnji prihodnosti le spremeniti svoja stališča. S tem v zvezi velja ponoviti besede indijskega pesnika Tagoreja, ki jih je predsednica indijske vlade Indira Gandhi navedla v govoru na začetku konference: »Moči ni mogoče zavarovati samo zoper moč, temveč hkrati tudi zoper šibkost: kajti v tem se skriva nevarnost, da bi moč izgubila ravnotežje. Šibki so za močne prav tako nevarni kakor živi pesek za slona. Šibki ne ovirajo napredka zato, ker bi se mu upirali; ovirajo ga zato, ker ga vlečejo nazaj kot mlinski kamen. Ljudje, ki se navadijo uporabljati neomejeno moč, pozabljajo, da hkrati s tem ustvarjajo nevidno silo, ki bo nekega dne to moč raztreščila na kose.«

Indira Gandhi je hotela s tem povedati, da se bodo nasprotja med bogatimi in revnimi tako zaostrila, da bodo postala nevarna za tiste, ki hočejo obdržati dve tretjini sveta še naprej v revščini in nočejo pomagati tistim, na katerih račun so si prav gotovo ustvarili znaten del sedanje blaginje. Pri tem mislim na dolgoletno izkoriščanje kolonij, po drugi strani pa na precej dolgo obdobje, ko je svetovna finančna oligarhija ustvarjala ekstra dobičke v škodo dežel, kjer so vložile in še vlagajo svoj kapital.

Kakšni so torej rezultati konference? Zadnji dnevi, ko so podaljšali posvetovanje, so le prinesli vsaj nekaj, čeprav vse premalo oprijemljivih rezultatov, ki so le nekoliko boljši od tistih priporočil, ki jih je 112 dežel sprejelo leta 1964 v Ženevi. Tako so se v New Delhiju sporazumeli in sprejeli nekatere resolucije, ki so našle svojo pot tudi v sklepni dokument konference. Ponovno so okrepili zahtevo po prispevku enega odstotka bruto narodnega dohodka visoko razvitih držav deželam v razvoju, vendar pa jo je z rokom leta 1972 sprejela samo Francija. Nekatere razvite države so čas, ko bodo prispevale polni odstotek, podaljšale do leta 1975, medtem ko ena gospodarskih velesil sveta, Združene države Amerike, ni hotela prevzeti nobene trdne časovne obveznosti.

Samo ta en odstotek bi lahko omogočil deželam v razvoju letni porast proizvodnje za 5 odstotkov, kar bi pomenilo tudi izboljšanje dosedanjega bednega »povečanja« vsakoletnega družbenega proizvoda v teh deželah, ki doseže največ pet dolarjev, v razvitih industrijskih deželah pa nad 60 dolarjev na prebivalca na leto.

Na konferenci so se tudi dogovorili, kako bi razviti to svojo pomoč (ta je dejansko samo delno vračanje ekstraprofitov, ustvarjenih na račun dolgoletnega izkoriščanja teh dežel) tudi usmerjali. Takó bi dajali 80 in več odstotkov tega letnega enoodstotnega prispevka v obliki pomoči, drugi predlog pa je bil, da bi razviti nudili deželam v razvoju dolgoročna posojila z najnižjo obrestno mero 2,5% za dobo trideset let, pri tem bi prve obroke začeli vračati po osmih letih.

Predložena resolucija vsebuje tudi predlog o izrednem financiranju, s katerim bi izpolnili primanjkljaje v plačilnih bilancah dežel v razvoju, ki se pojavljajo večkrat zaradi zmanjšanih izvoznih dohodkov. Vendar pa so to prepustili v nadaljnjo obravnavo svetu za trgovino in razvoj pri Združenih narodih, Mednarodni banki in Mednarodnemu monetarnemu skladu.

Ena pomembnejših resolucij, sprejetih v New Delhiju, je vsekakor tudi o preferenčnih carinah oziroma o preferencah nasploh. To pomeni, da bi razvite dežele postopoma zmanjševale, nato pa sploh odpravile carine na uvoz iz dežel v razvoju, kar so uresničile že nekatere socialistične države v Evropi.

S tem ukrepom se bo lahko izvozni dohodek dežel v razvoju precej povečal, se tako ustvarila sredstva za industrializacijo, ta pa je nujna. Vendar pa naj pri-
pomnimo, da mora le-ta biti zasnovana kar najbolj na virih domačih surovin. Zaradi hitrejšje industrializacije bodo pri svetu za trgovino in razvoj, ki je stalni organ UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) v Ženevi, ustanovili posebni odbor za preference (ugodnostne carine). Ta se bo sestel še letos novembra in pa v prihodnjem letu.

Priporočilo o tem se glasi, »da konferenca sprejema v vednost upanje mnogih dežel« — bolj vodénega in brezobveznega oblikovanja tega stavka si ni moč zamisliti — naj bi splošni neregipročni in nediskriminacijski preferencial obveljal kmalu po začetku leta 1970.

Težko je pri tem opaziti bistvene razlike med resolucijami, ki so jih leta 1964 sprejeli v Ženevi in ki jih več ali manj ni nobena razvita država upoštevala. Tudi tokrat so namreč visoko zveneče obljube, ki jih je bilo na začetku konference slišati iz ust predstavnikov razvitih dežel, ob koncu, ko je bilo treba oblikovati konkretne naloge, zvođenele v zavitih besednih igrah, ki lahko pomenijo to ali ono, niso pa trdna obveznost za razvite industrijske dežele; te bi se s takšnimi formulacijami spretno izmaknile, ko bi jim bilo treba odpreti možnjo.

Pri tem naj dodamo še besedilo tretje resolucije o dejavnosti na tržišču surovin. V načrtu je vrsta mednarodnih konferenc s posebnim poudarkom na skokovitih nihanjih cen, saj so vsa leta spravljale dežele v razvoju, katerih večina je življenjsko vezana na izvoz ene ali dveh monokultur ali rud, v izredno težak položaj. Te namreč niso nikdar mogle ustvariti dovolj sredstev za svoj načrtani gospodarski razvoj, ker je bil največkrat izkupiček za blago, prodano v tujino, manjši od pričakovanega.

To velja za brazilsko kavo, ganski kakao, malajski kavčuk, pa tudi za sladkor, katerega nizka cena je spravila nekatere latinskoameriške dežele, med njimi še posebej Kubo, v izredno težak gospodarski položaj.

Med pridelki, proizvodi in surovinami, ki spadajo še v to skupino, so tudi citrusi, banane (življenjski sok Ekvadorja ter držav Srednje Amerike, kjer vlada »v senci« družba United Fruit iz ZDA), olja, maščobe, bombaž, tobak, vino (Alžir), fosfati, kositer in še nekatere druge surovine, ki jih pridobivajo v deželah v razvoju. Doslej so namreč močna nihanja cen, ki so v večini primerov težila navzdol, močno prizadela že takó nestabilno gospodarstvo dežel v razvoju. S tem v zvezi je treba omeniti še proizvodnjo nadomestnih surovin v kemični industriji razvitih držav, saj je že nekočikrat s povečano proizvodnjo ali sintetičnega kavčuka ali sinte-

tičnih vlaken ogrozila cene naravnih surovin, ki jih proizvajajo dežele v razvoju. Prav tako pa razvite dežele še vedno diktirajo cene posameznih drugih surovin. Ko na primer Malaja in Bolivija uspeta povišati ceno za kositer, ponudijo Združene države kmalu na trg večje količine svojih strateških rezerv, to pa seveda vpliva na ponovno znižanje cene na staro raven. Isto velja za baker in druge rude, kjer je proizvodnja vsaj nekoliko v nacionalnih rokah. Zanimivo je namreč, da ima na primer petrolej skoraj stalno ceno, to pa je prav gotovo zaradi tega, ker je v največja svetovna nahajališča vloženo največ zahodnega kapitala.

Znan pa je bil primer, ko so cene sladkorja skokovito padale in je to skoraj uničilo gospodarstvo Kube in močno prizadelo še nekatere latinskoameriške države. Prav tako je samó Brazilija lani izgubila zaradi znižanja cen kavi nad 100 milijonov dolarjev v svoji plačilni bilanci.

Turški delegat je na zasedanju poudaril, da so nižje cene tobaka v zadnjih nekaj letih povzročile turškemu gospodarstvu blizu 10 milijonov dolarjev izgube. In še in še bi lahko naštevali takšne primere, ki so se vedno končali v slabo dežel v razvoju. Zato je še kako razumeti njihovo vztrajanje, da se v enem končnih sklepov uredi tudi vprašanje cen primarnih surovin in nekaterih kmetijskih pridelkov.

Zdaj pa si oglejmo nekaj važnejših dogodkov med konferenco.

DELEŽ JUGOSLAVIJE V NEW DELHIJU

Tako kot v Ženevi leta 1964, v Alžiru oktobra lani in pa letos februarja in marca je bil prispevek Jugoslavije k zmanjševanju prepada med revnimi in bogatimi nadvse pomemben. Nemajhna zasluga za to gre vsekakor profesorju Janezu Stanovniku. Vodil je vse tri naše delegacije — v New Delhiju kot član zveznega izvršnega sveta (zdaj, ko to pišemo, je na izrecno zahtevo U Tanta zasedel mesto sekretarja Ekonomske komisije ZN za Evropo v Ženevi).

Tudi v New Delhiju je Stanovnikov nastop jasno prikazal stališča Jugoslavije, ki sicer ne sodi sama več v spodnjo skupino dežel v razvoju, saj jo uvrščamo med srednje razvite, vendar pa, včasih tudi ne glede na svoje lastne koristi, zastopa in podpira svetovni jug v zvezi z načeli naše politike miroljubnega sožitja med narodi, ki bo možno le takrat, ko bodo odpravljene najbolj kričeče socialne krivice.

Janez Stanovnik je večkrat govoril na konferenci. V uvodnem nastopu na plenarnem zasedanju je s svojo že znano natančnostjo orisal gospodarski položaj v svetu in še posebej razmerja med svetovnim jugom in severom. Položaj v svetovni trgovini je danes takšen, da so razvite države, ki so v zadnjih letih ustanovile v svetu zaprte gospodarske skupine oziroma tržišča in med seboj tako rekoč odpravile skoraj vse carinske pregrade, povečale svoj delež v mednarodni menjavi. Takó je dosegla vrednost medsebojne trgovine v teh državah že 75 odstotkov njihovega celotnega uvoza in izvoza. Po drugi strani pa se zapirajo navzven, in to največ proti uvozu polizdelkov in industrijskih izdelkov iz dežel v razvoju, katerih iztržek bi nerazvitim omogočil nadaljnje razvijanje lastne industrije in predelave osnovnih surovin doma. Seveda pa niso s carinami omejevale uvoza surovin iz dežel v razvoju, na katere so bile navezane.

Kljub temu da količina izvoženih surovin in nekaterih polizdelkov iz dežel v razvoju raste, pa je vrednost tega blaga v dolgoročnem obdobju vedno nižja. Takó je dosegel delež držav v razvoju v svetovni trgovini leta 1966 le 19 odstotkov v primerjavi z 31 odstotki v letu 1950.

Še posebej je Janez Stanovnik grajal visoke zaščitne carine za nekatere kmetijske pridelke, ki jih dežele v razvoju izvažajo, saj dosežejo le-te celo 100 odstotkov

*Stojan Batič: Portal kulturnega doma
v Velenju (detajl), 1960, bron*

vrednosti prodanega blaga. Zato bi bilo potrebno izdelati enako svetovno strategijo proizvodnje dobrin, ki bi omogočila vsakomur, da proizvaja tisto, za kar ima najugodnejše možnosti.

Glede ugodnostnih carin ali preferencialov je težko reči, da bodo rešile vse težave, ki nastajajo z odpiranjem novega procesa integracije na industrijskem področju. Zato ne bo edino zdravilo samo pospeševanje trgovine, in to na enakopravni osnovi, temveč lahko k hitrejšemu razvoju nerazvitih pripomorejo tudi skupna vlaganja v razne gospodarske veje, in pridruževanja dežel v razvoju na gospodarskem področju.

Jugoslovanska delegacija je prav takó podprla predlog o organizaciji surovin-skih tržišč in pripravi blagovnih sporazumov, pri tem pa je treba odstraniti ovire za izvoz južnih pridelkov v razvite države.

Seveda pa države v razvoju ne bodo rešile vseh problemov s povečanjem menjave z razvitimi deželami, kajti tudi le-ta ima neke svoje meje. Pa naj bo to visoko sposobna konkurenčnost industrijskih izdelkov razvitih ali pa tudi omejene možnosti samega tržišča. Zato bodo morale dežele v razvoju povečati medsebojno gospodarsko sodelovanje, posebno če ugotovimo, da je le-to v zadnjih letih nazadovalo od 5 odstotkov na 4 odstotke celotne svetovne menjave.

Če še pogledamo, kakšen je delež posameznih skupin držav v svetovni menjavi, potem lahko ugotovimo, da je v zadnjih desetih letih najbolj narasel delež razvitih zahodnih dežel, in sicer od 63 na skoraj 70 odstotkov, medtem ko doseže udeležba socialističnih držav v svetovni menjavi nekaj več kot 10 odstotkov in, kot smo že omenili, dežele v razvoju pa 19 odstotkov. Socialistične države v svetovni trgovini kljub približno tretjini svetovne industrijske proizvodnje niso takó močno zastopane, ker morajo pokriti precej domačih potreb, hkrati pa je tudi njihova medsebojna menjava zelo močna, saj doseže več kot 68 odstotkov njihove celotne trgovine. Vodja jugoslovanske delegacije Stanovnik je skupaj z generalnim sekretarjem Raoulom Prebischem in z indijskim trgovinskim ministrom Dinešom Singom sodeloval tudi pri sestavljanju sklepnega dokumenta konference.

KAKŠEN JE BIL NAČRT SEKRETARIATA UNCTAD ZA NEW DELHI

Generalni sekretar konference Združenih narodov za trgovino in razvoj, argentinski ekonomist Raoul Prebisch, je prišel v New Delhi z dobro pripravljenim načrtom, ki si ga je močno prizadeval ob podpori vseh dežel v razvoju tudi uresničiti, čeprav to ni bilo moč storiti v celoti. Tako je njegov načrt zajel naslednje temeljne točke:

izboljšane možnosti priti na tržišče industrijskih dežel in stabilnejše cene za osnovne surovine, ki so glavni proizvod dežel v razvoju;

boljši dostop na tržišča razvitih z ugodnostmi v novem sistemu carin (preference);

povečana pomoč, ki naj bi dosegla 1 odstotek bruto narodnega dohodka razvitih dežel s poudarkom na zahtevi: ta pomoč ne obvezuje dežel v razvoju, da porabijo ta sredstva za nakupe v tisti deželi, kjer so jih prejele;

kampanja za samopomoč med samimi deželami v razvoju zaradi modernizacije proizvodnje in sodelovanje v regionalnih tržiščih;

uresničitev globalne strategije v prihodnjem gospodarskem razvoju nerazvitih.

Da bi lahko bolj podčrtali velikanske razlike med razvitimi in nerazvitimi, naj navedemo še zadnje podatke o narodnem dohodku na prebivalca v posameznih deželah. Na čelu so ZDA z nad 3000 dolarji, Velika Britanija 1810, približno toliko tudi skandinavske države, Švica; Sovjetska zveza 890, Japonska 1000, na dnu pa so Tanzanija in Indonezija s 70 dolarji, Indija in Kenija z 90 dolarji, Kitajska 100 dolarjev, prav toliko Nigerija in Tajska ter Bolivija in nekatere druge države Azije, Afrike in Latinske Amerike. Ker so to številke o povprečnem narodnem dohodku, so spodnje številke večkrat tudi samo 50 dolarjev pri najbolj revnih slojih prebivalstva.

Med predlogi, ki zaslužijo pozornost, so vsekakor bili tisti, ki jih je konferenci predložil v imenu »tretjega sveta« predstavnik Združene arabske republike in naj bi predstavljali tri osnovne cilje konference:

določitev časovnega obdobja za mednarodne sporazume v vprašanih nekaterih osnovnih proizvodov dežel svetovnega juga,

eliminiranje različnih stališč razvitih dežel na probleme preferencialnih carin, ki bi jih morali uporabiti za proizvode dežel v razvoju,

ustanovitev mednarodnega mehanizma za nadzorstvo, ki bi zagotovil, da bodo do prihodnje konference razvite dežele res prispevale en odstotek svojega bruto narodnega dohodka za sklad pomoči deželam v razvoju.

SVETOVNA BANKA MORA POVEČATI SVOJ DELEŽ ZA RAZVOJ

V našem fragmentarnem pregledu o delu konference naj navedemo še govor dosedanjega predsednika Mednarodne banke za obnovo in razvoj (krajše Svetovne banke) Georga Woodsa.

Govoril je odkrito in brezkompromisno. Opozoril je, da morajo bogate dežele opustiti svoje ozko gledanje na razvoj v svetu in postati bolj učinkovite pri svoji politiki pomoči nerazvitim deželam ter nuditi več pri ugodnejših pogojih.

»Svet je danes na skrajnem robu neravnotežja med številom prebivalcev in dohodki,« je dejal Woods. »Priče smo, kako dobrine zametujejo in uničujejo v obliki nevidnih in neproduktivnih, tako imenovanih javnih stroškov. Prav tako je videti, kako se marsikdo hoče izogniti odgovornosti in se izgovarja na svoje notranje težave (pri tem je mislil na ameriškega in britanskega delegata, ker sta se sklicevala na

skrbi doma). Svetovne organizacije pogosto več prispevajo k že tako velikemu višku govorniških akcij, namesto da bi oblikovale sveže ideje in koristno dejavnost.«

Woods je tudi dejal, da se bodo kmalu končala pogajanja za izpopolnitev skladov mednarodnega združenja za razvoj, to pa bo omogočilo svetovni banki, da poveča svoje letne obveznosti za 60 odstotkov. V zvezi s tem je omenil, da so Kanada, Danska, Nemška zvezna republika, Japonska, Nizozemska in Švedska prav tako izjavile, da bodo povečale svojo pomoč. Vendar pa so te izjave le svetlo pobliskavanje na temnem obzorju. To, kar je res potrebno, je več pomoči in brez posebnih pogojev, ki jih nekatere razvite dežele tako rade postavijo z vsakim nakazilom.

Bogate dežele so si doslej prizadevale bolj povečati izvoz kapitala, da bi ustvarile taktično podporo svoji diplomatski dejavnosti in vojaškim pozicijam, za katere menijo, da so strateškega pomena. Vendar pa se mora dajanje pomoči ločiti od takšnih interesov,« je končal svoj govor v New Delhiju predsednik Svetovne banke Woods.

POLITIČNA NESOGLASJA NA KONFERENCI

Delo konference je bilo nekolikokrat prekinjeno, ko je na govorniški oder stopil predstavnik Južnoafriške unije. Takrat so vsi afriški delegati zapustili dvorano. Prav tako so arabski zastopniki odšli iz plenarnega zasedanja, ko se je za govor priglasil predstavnik Izraela. Še večji nemir pa je nastal v dvorani, ko je spregovoril zastopnik Južnega Vietnama.

Vendar pa ti incidenti niso vplivali na splošni potek, kljub temu pa je visoko kazal barometer političnega stanja na zasedanju, saj je bilo odločno proti agresiji, bratomorni vojni in proti rasnemu razlikovanju.

OBILO DELA ZA V PRIHODNJE

Cepprav rezultati druge konference Združenih narodov za trgovino in razvoj niso bili takšni, kot smo si jih želeli in kot smo jih glede na precej optimistično razpoloženje v času pred začetkom konference pričakovali, pa lahko sklepamo iz vsega, da je bil UNCTAD II le korak naprej od prvega posvetovanja v Ženevi pred štirimi leti.

Oblikovanje številnih predlogov, ki sicer niso vsi prišli v sklepni dokument, je vsekakor dalo odlična napotila za nadaljevanje boja za gospodarsko enakopravnost v svetu, ki je prišel v čedalje bolj odločilno obdobje.

Bogate industrijske države bodo morale slej ko prej odnehati in dovoliti nekaj več možnosti deželam v razvoju, pa naj bo to na področju njihovega izvoza industrijskih izdelkov in polizdelkov, kakor tudi pri oblikovanju cen primarnih surovin in kmetijskih pridelkov, kar naj bi zagotovilo deželam v razvoju kolikor toliko enakopraven prostor pod soncem in človeka dostojno življenjsko raven. Seveda pa bodo k temu morale precej prispevati tudi dežele v razvoju same, s tem da bodo okrepile svoje notranje gospodarstvo in utrdile medsebojno sodelovanje.

E. R.

Stojan Batič: Spomenik NOB v Dolnjem Logatcu, 1958, kamen

ZMAGA NA SUHORJU

Jože Klemenčič

Ko se pelješ po cesti od Novega mesta proti Metliki, se ti spotoma obuja nešteto spominov na partizanska leta. Cesta je speljana prek Gorjancev, ki ločijo Belo krajino od Dolenjske. Nato se kmalu po prehodu najvišje točke Gorjancev, prek katere je speljana cesta, odpre širok pogled po vsej Beli krajini. Ljudje ob Gorjancih imenujejo prehod prek Gorjancev »Na vahti«. Morda so resnično ljudje na eni in na drugi strani Gorjancev še za časa upadanja Turkov, pazili to strateško važno točko in ji dali ime, ki ga ima še danes.

Tudi takrat, ko so bili v Gorjancih partizani in so odtod odhajali v akcije na sovražne postojanke, so na tem mestu večkrat napadli sovražnikove kolone, ki so udirale po tej cesti proti Beli krajini. Cesta je bila vsekakor važna zanje, zato so Italijani in belogardisti skušali postaviti poleg svojo postojanko tudi v mali vasici na Suhorju. Ta mala belokranjska vasica, neposredno pod obronki Gorjancev, je z vojaškega vidika na zelo važnem strateškem položaju, zato naj bi bila služila okupatorju za zavarovanje komunikacijske zveze Novo mesto—Metlika in naprej do Karlovca na hrvaški strani.

V začetku novembra 1942 so na Suhor prišli Italijani in belogardisti. Suhor in okoliške vasi so bile partizanom naklonjene. To so vedeli Italijani, zato so skušali skupaj z belogardisti ljudem to preprečiti. Takoj po prihodu na Suhor so se pričeli z mrzlično hitrostjo utrjevati, kajti vedeli so, da so v neposredni bli-

žini Gorjancev partizani. Kmete iz okoliških vasi so takoj po prihodu začeli prisiljevati, da so jim z živino od povsod dovažali gradivo za bunkerje. Za gradnjo so uporabljali opeko požgane in porušene vasi Hrast, ki so jo bili fašisti po neuspelem partizanskem napadu že v začetku 1942. leta popolnoma uničili. S prebivalci Suhorja in okoliških vasi so Italijani in belogardisti surovo ravnali, predvsem pa so se znašali nad družinami, naklonjenimi partizanom. Pri tem so bili belogardisti še hujši. S tem so namreč skušali Italijanom prikazati svoje hlapčevsko ravnanje, svoje junaštvo pa razkazovati s patroljiranjem po okoliških vaseh. Suhorski fantje in mladi možje jih niso čakali doma. Nekateri so odšli v partizane, drugi pa v bližnje gozdove in dajali partizanom vse potrebne podatke o številu in moči sovražnikove postojanke na Suhorju. Kljub temu, da so belogardisti skušali mobilizirati in pritegniti v svoje vrste domačine, jim to ni uspelo; malo vaščanov jim je bilo naklonjenih, te pa smo imenovali »belogardistični podrepniki«.

Prišel je 26. november 1942. Bil je sončen dan. Kmetje na Suhorju so opravljali zadnja jesenska dela na poljih in v gozdovih. Zvečer je pasji lajež opozoril prebivalce Suhorja, da so v vas prišli partizani. To so bili borci Cankarjeve brigade, naši stari znanci, ki se pa to pot niso ustavili v vasi, kot navadno. Videti je bilo, da se je »Cirilovim« borcem mudilo hitro naprej. Kot smo pozneje zvedeli, so šli tokrat v zasede proti Metliki in Semiču, kjer so bile sovražne

postojanke, in tako krili borce 13. proletarske brigade.

Dokaj nemirno mesečno noč so nekaj po osmi uri pretrgali rafali strojnic 13. proletarske brigade. Rafali strojnic so naznanili prebivalcem Suhorja in okoliških vasi, da je sovražna postojanka na Suhorju napadena. Streljanje je vse bolj in bolj naraščalo. Partizanski obroč okrog sovražnikove postojanke se je hitro stiskal. Partizani so nameravali najprej uničiti štab postojanke na čelu s komandantom Vasiljevičem, ki je bil v osnovni šoli. Med streljanjem so se razlegali kriki: »Juriš, predajte se!« Slišala so se povelja komandanta 13. proletarske brigade tovariša Milana Žezlja, danes generala JLA. »Naprej, obkoli« in podobno. Na poziv, naj se predajo, so s postojanke odgovorili z rafali iz strojnic. Toda kritični trenutek za štab sovražne postojanke se je hitro približeval. Okrog enajstih so borci 13. proletarske brigade z bencinskimi steklenicami zažgali šolo in tako prisilili k predaji sovražni štab, v katerem je bil tudi nekdanji metliški kaplan Norbert, ki je na Suhorju maševal s pištolo za pasom in pridigal o belogardistični zmagi.

Ogenj je lizal šolsko poslopje in osvetlil nedaleč stran župnišče ter cerkev, še zadnji sovražni gnezdi. Iz cerkvenega zvonika se je oglašal mitraljez in tako ščitil dostop k župnišču. Sovražnik je skušal izkoristiti tudi cerkveni zvonik, vendar mu tudi to ni dosti pomagalo. Hud boj se je nadaljeval vse do jutra. Iz Metlike, sedem kilometrov oddaljene postojanke, so Italijani nenehno bruhalo topovske granate po okoliških vaseh. Pri tem so uporabljali tudi zažgalne granate in tako okrog polnoči zažgali na Suhorju senik kmetu Jeleniču. Ogenj je grozil tudi drugim domačijam v bližini, vendar so ga vaščani kljub eksplozijam granat omejili.

V župnišču se je sovražnik skušal za vsako ceno obdržati do jutra, ker je računl, da bo podnevi prišla pomoč. Toda vsi ti upi sovražnika so splavali po vodi, kajti v akcijo so stopili junaški minerji

in bombaši na čelu s komandirjem čete 3. bataljona tovarišem Jozom Vračarom. Pod točo svinčenih krogel, ki jih je sovražnik sul skozi majhne puškarnice na zazidanih oknih župnišča, so kljub temu minerji in bombaši uspešno opravili svojo nalogo. Nekolikokrat so zaporedoma minirali vogal na župnišču in nekoliko zaporednih detonacij je naredilo odprtino na zidu župnišča, v katero so nato bombaši vrgli steklenice z bencinom. Tako je tudi župnišče doletela ista usoda kakor prej poslopje osnovne šole. Plamen je tudi tu naredil svoje. Skozi puškarnico na oknu župnišča se je pokazala bela zastava, znak predaje. Drug za drugim so se Italijani in belogardisti predajali in tako je padlo tudi zadnje gnezdo postojanke na Suhorju. Nekateri so se spustili v paničen beg, toda tudi to ne daleč, kajti partizanski obroč jih je stisnil. Okrog trideset mrtvih, več ranjenih, čez sto zajetih sovražnikovih vojakov ter zaplenjena večja količina orožja in opreme, to je bila bilanca partizanske zmage na Suhorju.

Borci Cankarjeve brigade, ki so bili te noči v zasedah proti Metliki, Semiču in Novem mestu, so z uspehom zavrnilo vse izpade sovražnikov teh postojank, ki so skušale priti na pomoč obkroženi postojanki na Suhor.

Dan po zmagi na Suhorju so Italijani dobili v Metliko pomoč iz Ljubljane. Prišlo je z vlakom okrog petsto grenadirjev. Ti so bili izbrani po velikosti in so jih imeli Italijani za elitne vojake.

Dne 28. novembra so se začele pomikati iz smeri Metlike proti Bušinjji vasi, iz druge smeri pa proti Grabrovcu, kolone italijanskih grenadirjev. Njihov namen je bil priti v stik z ogroženo italijansko posadko, ki je bila nedaleč od Suhorja v Radatovičih v Zumberku. Pod hruščem streljanja in kričanja so Italijani uspeli priti v Radatoviče in izprazniti ogroženo postojanko.

Takratni komandant 13. proletarske brigade tovariš Žezelj je hitro in odločno ukrepal. S takratnim načelnikom štaba brigade tovarišem Dušanom Peki-

čem in komisarjem brigade je izdal povelje komandantom bataljona Radi Milanoviču, Roku Marku in drugim, da na pobočju hriba od vasi Brezovica do Bušinje vasi postavijo zasede in udarijo po Italijanih, ko se bodo vračali iz Radatoviča po cesti proti Metliki. Težko je opisati, kakšno hrabrost so tudi tokrat pokazali borci 13. proletarske brigade. S tako imenovanega Malega Hriba iznad Bušinje vasi se je med streljanjem in detonacijami granat in bomb slišalo petje in igranje harmonike. Italijani so se kakor brezglavi spuščali v paničen beg proti Metliki. Dan po tej zmagi so še vedno ob cesti ležala trupla italijanskih vojakov. Nekatera so bila obložena z ukradenimi kokošmi, saj so bile te za Italijane posebna poslastica.

Zvečer po tej zmagi so borci 13. proletarske brigade pripeljali v štab brigade v G. Suhorju enajst ujetih italijanskih grenadirjev. Čeprav so bili vsi veliki in krepki, so se tokrat zdeli majhni. Vsi zbegani in s sklonjenimi glavami so govorili: »Buono Comunista, buoni partigiani.« Vsak od njih je vedel tudi pesem »Avanti popolo bandiera rosa...«. Komandantu Žežlju so kazali slike svojih otrok in svoje družine. Videti je bilo, kako so se bali za svojo usodo, vendar so tudi partizani do ujetnikov imeli pravičen odnos. Tako so jih pozneje nekje

na Hrvaškem zamenjali za ujete partizane.

Kolone 13. proletarske brigade so po dnevi počivale, zvečer pa so krenile v temno noč. Nihče ni vedel njihovega namena, kajti že od samega začetka partizanstva je bilo geslo, da je od konspirativnosti odvisen tudi uspeh. Tokrat so okrog polnoči zaropotale strojnice nedaleč stran od železniške postaje Dobrave pri Gradcu. Bil je organiziran napad na vlak. Lokomotiva je na kratko zapiskala in vlak je obstal. Italijani, ki so pazili progo in spremljali vlak, so zbežali proti Gradcu in Metliki. Opremo, namenjeno sovražniku, so zaplenili borci 13. proletarske brigade in se nato zopet proti jutru vrnili na Suhor.

V treh dneh so borci 13. proletarske brigade skupaj s Cankarjevo brigado zaplenili osemnajst lahkih in težkih strojnic, čez sto pušk, večjo količino municije in drugega streliva.

Zaradi junaštva, ki ga je 13. proletarska brigada pokazala na Suhorju, so vaščani z velikim navdušenjem sprejemali borce ter brigade v svoje domove in jih pogostili. Še večkrat po tej zmagi je 13. proletarska brigada prišla na Suhor in vaščani so svoje stare znance vedno toplo sprejemali. Tako se je v borbi širilo bratstvo med slovenskimi in hrvaškimi partizani in slovenskim, hrvaškim ter drugim ljudstvom naše domovine.

PRVIČ MED PRIMORCI

Jože Simšič-Jelen

Bilo je januarja 1943.

Kurirji smo poleg prenašanja pošte iz štaba v štab in med kurirskimi postajami prenašali tudi literaturo in drug material, namenjen posameznim področjem. Med drugimi smo dobili tudi nalogo, da iz glavnega štaba, ki je bil tedaj na Hruševju pri Polhovem gradu

in kjer je bila tudi tehnika, odnesemo na Primorsko večjo količino literature. Ta pošiljka je bila do takrat ena največjih, kar smo jih prenesli na Primorsko.

Zaradi varnostnih in drugih razlogov smo oddali kar naše prazne nahrbtnike, vrnili pa so nam po krajšem čakanju

napolnjene. Bili smo štirje in vsak izmed nas je nosil okrog 20 kilogramov tovara. Papir je težak.

Pot od naše karavle na Hruševju pa do Črnega vrha je bila zelo naporna. Dolge kilometre smo morali prehoditi po razbrazdanem terenu, ki je bil zvezan še z mnogimi nevarnostmi; te so se skrivale v italijanskih in belogardističnih postojankah. Najteže je bilo v okolici Rovt, Žiberš in čez Vehrše, kjer so bile močno zasedene italijanske utrdbe. Pot pa nam je dodatno otežal še novo zapadli sneg, v katerem smo za seboj puščali dobro vidno sled.

Prvo noč smo prehodili pot od Hruševja prek Babne gore, Brezij, poleg Horjula, Podlipe, Podpeska in Praprotnega brda do Žiberš. Tu smo pri Tinetovih čez dan tiho počivali. Dobili smo tudi nekaj okrepčila. Ko pa se je začelo mračiti, smo jo udarili čez Žejno polico proti Vehršam in naprej čez idrijsko cesto proti kurirski postaji, ki je bila v gozdu blizu Griž. Tu pa so nas že čakali kurirji s primorske strani. Čeprav so bili tudi sami s hrano na pičlem, so nam takoj postregli s prigrizkom. Tega smo bili zaradi dolge in naporene poti več ko potrebni. Čeprav je bilo zelo hladno, smo čez dan malce počivali in celo spali. Popoldne so se primorski tovariši začeli nekaj pogovarjati, da bo treba zvečer v dolino po hrano. Vprašali so tudi nas, če bi se jim hoteli pridružiti in jim pomagati. To noč nismo imeli namena vračati se, zato smo se takoj odločili, da gremo z njimi. Med pripravami so nam obetali, da nas bodo ob tej priložnosti nekoliko seznanili s primorskimi ljudmi, njim pa predstavili partizane iz Jugoslavije, kot so nas imenovali takrat.

Obetalo se nam je zanimivo doživetje. Res — to je tudi bilo. Tedaj smo se prvič srečali s prebivalstvom primorskih krajev, ki so poprej živeli onstran meje. Po njihovem razpoloženju smo videli, kako zelo si želijo svobode. Nas so imeli za njene nosilce. Šli smo v vasi po Idrskem logu. Kjerkoli smo se ustavili, so nas sprejeli silno lepo. Niso nas puščali iz

hiš, čeravno bi jih radi obiskali čim več. Računali smo, da se bomo vrnili še to noč in se pošteno naspali, pa smo prišli v karavlo šele proti jutru. Povsod so nas pogostili in nam dali hrane tudi s seboj.

Zato smo se kljub zaspanosti in utrujenosti vrnili v taborišče odlične volje. To taborišče je bilo v ozki, globoki dolini pod neko pečino, da je bilo videti kot bivališče naših davnih jamskih prednikov. Nekateri smo legli kar okoli ognja, ki ga je kuril dežurni, drugi pa kar obuti. Zadremali smo, a kmalu, ob prvem svitu, se je eden naših prebudil. Od vasi sem je zaslišal lajanje psov. Vstal je in se povzpel na rob dolinice. Od tam je takoj opazil, da Italijani okoli taborišča naglo sklepajo obroč. Vse je kazalo, da so jih psi po sledi pripeljali do nas. Takrat so verjetno tudi že začutili dim našega ognja. Naš tovariš se je naglo spustil nazaj in polglasno vzkliknil:

»Italijani nas obkoljujejo!«

Iz polsna smo skočili kot eden. Tisti, ki so bili bosi, so čevlje nosili kar v rokah, obutim pa je bilo bolje. Zgrabili so samo puške in opremo ter s pečine poskakali v nasprotno smer, kakor je prihajalo lajanje policijskih psov. Imeli smo srečo, da smo izbrali za umik prav tisto luknjo, kjer obroč še ni bil zaprt. Bilo nas je premalo in v neugodnem položaju, da bi se bili spustili v spopad.

Naprej smo na razne načine poskušali brisati sledove, zato smo izpod drevja skakali na skale in z vej otresali sneg, ki naj bi zabrisal naše stopinje. Vendar so nas dresirane živali precēj hitro sledile. Za nami so bili le še kakih 500 m. Treba bo storiti kaj boljšega, da bomo zmešali zasledovalce.

Prišli smo na idrijsko cesto in name-noma nekaj časa šli kar po njej. Prav takrat pa se je nekdo pripeljal na saneh, in morali smo se umakniti s ceste. Ko je voznik izginil, smo tam zabrisali sled, nato smo nekaj časa spet hodili po cesti. Morda se bo tu naša sled izgubila. Pripeljal se je še en voznik in nas ni opazil. Ta je nevede dobro zamešal našo sled,

mi pa smo neopazno zginili s ceste. To je zaleгло, kajti preganjalcev nismo več čutili tik za seboj. Pse smo torej ugnali. Utaborili smo se v bližnjem gozdu precej stran od ceste in čakali, da se glasovi zasledovalcev umirijo. Posijalo je sonce in eden naših, ki je čevlje v naglici pustil v taborišču, je šele zdaj prav spoznal, da je bos. Zbrali smo nekaj tkanin, da si je zavil noge. Popoldne, ko je bilo naokrog spet vse tiho, smo se vrnili nazaj proti zapuščenemu taborišču. Toda našli smo opustošenje. Požgali so vse, kar je le gorelo. Tudi literaturo, ki je ni bilo

moč odnesti. Plamen pa je uničil le robove letakov, knjig in brošur, ki so bile trdo stisnjene v zavojih. Tako smo veliko tega rešili. Veselili smo se zato, saj je bilo treba toliko tvegati najprej pri nabiranju in nošenju papirja, potem se truditi v skritih tehnikah, in spet pri prenašanju. Sam trud in žrtvovanje. In vedeli smo tudi, kaj in koliko vsaka slovenska beseda pomeni tako dolgo zatiranemu primorskemu človeku.

S primorskimi kurirji smo se razšli še ta večer. Oni so si poiskali novo taborišče, mi pa smo se vrnili v Dolomite.

PIJANA DIVERZANTA

Av gust Jazbinšek

Že leta 1942 se je organizacija KP med železničarji v Novem mestu zelo okrepila in zajela širok krog za opravljanje raznih nalog, potrebnih za boj proti okupatorju. Vzporedno z razširjeno organizacijo je naraščala tudi drznost aktivistov, saj se niso ustrašili nobenega dejanja, ki bi bilo v škodo okupatorju.

V januarju 1942 je bilo v novomeškem okolišu organiziranih pet celic KP. Zaradi pravilne organizacije in čim uspešnejšega delovanja je bilo nujno, da se ustanovi železniški komite KPS. To se je zgodilo 15. septembra 1942 v Karlovcih pri Trški gori, tu so se tedensko sestajali člani okrožnega komiteja KPS Novo mesto.

Na martinovo 1942 je bil lep jesenski dan. Med Dolenjci je »Martinov dan« v posebnih časteh, saj mošt postane vino. Tedaj je v dolenjskih zidanicah in hramih še posebno živahno. S tovarišem Jožetom Hribarjem (takrat sva bila člana železniškega komiteja KPS) sva imela napovedan sestanek pri sekretarju OK KPS Novo mesto tovarišu Francu Černetu- Klemenu. Že okoli ene ure sva šla

po progi s postaje Novo mesto proti Mirni peči, opremljena kot železničarja-obhodnika proge oborožena s ključem za navijanje vijakov in vsem, kar sva nameravala izročiti v Karlovcih. Ključ naj bi rabil pri sabotažnih akcijah na železnici. Seveda sva na progi posebno pri bloku pridno »delala«. Pregledovala sva tir ter privijala vijake, da sva tako odvrnila vsak sum pri Italijanih. Tako sva prekoračila sovražni blok in srečno prišla v Bučno vas ter nadaljevala pot proti Gor. Kamenju pri Hmeljniku, kjer je bil dogovorjen sestanek. Tu sva se dobila s tov. Francem Černetom-Klemenom. Na sestanku smo se dogovorili o številnih nalogah, ki jih bo partijska organizacija izvedla na železnici — to je razna sabotažna dejanja, kot iztirjenje vlakov na progi ali pošiljanje raznega blaga, ki je že prihajalo po skritem kanalu iz Ljubljane in ga je bilo treba pošiljati partizanskim enotam na teren. Sestanek ni dolgo trajal, ker sva se morala vrniti pred nočjo, da bi ne prišla v kako nevarnost. Vsekakor bi najina pot domov lahko vzbudila kak sum, to pa je bilo

treba odvrniti, posebno ker sem nosil poln nahrbtnik razne propagandne literature, ki sem jo prejel od partizanske tehnike. Ta je že delovala na terenu. Dve večji steklenici sva napolnila z vinom ter ju vtaknila na vrh nahrbtnika.

Dogovorila sva se, da bova simulirala, brž ko se bova približala italijanskemu bloku, močno pijanost in bo tako najina pot še manj sumljiva. Res sva kot prava pijanca na široko merila cesto, se bučno pogovarjala, krohotala in se obnašala kot dva vesela Dolenjca, ki sta popoldan čez mero martinovale. Iz mojega nahrbtnika je korajžno kukala velika pletenka, polna dobrega dolenjskega vina. Med pijanim popevanjem sva se prigugala do bloka; tu so naju karabinerji že zagledali, se nama smejali in poklicali še ostale stražarje, ki so bili v bloku. Med smehom karabinerjev sva slišala vzklike guarda, ferrovieri bariachi. Tako sva se prizibala do bloka in so naju s krohotom obkrožili stražarji-karabinerji. Ponujala sva jim pijačo, to pa so Italijani tudi z veseljem sprejeli.

Steklenica, ki sem jo nosil v roki, je bila kaj hitro prazna. Korajžno sem posegel v nahrbtnik, potegnil ven pletenko ter Italijanom natočil vina v njihove »menažke«. S tem sem stražarje odvrnil, da mi niso stikali po nahrbtniku.

Tako smo se kar lepo razšli. Zopet sva merila cesto in počasi izginila Italijanom izpred oči.

Še isti večer smo imeli člani komiteja KPS organizacijski sestanek v gostilni Kastelic v Bršljinu. Tu sva s tovarišem Hribarjem poročala o našem prihodu in delu ter o nalogah, ki sva jih prejela na sestanku. Sestanek pri Kastelicu je bil tako rekoč sredi Italijanov, saj jih je bila gostilna polna. Da bi svoje delo in pogovore zakrili, smo se med važnimi razgovori bučno šalili, da smo tako prikriji nevarno delo.

Še isto noč je ključ za navijanje tirnih vijakov opravil svojo nalogo. Med postajama Mirna peč in Novo mesto je zaradi odvitih vijakov iztiril vlak, pri čemer je bilo zaplenjenega veliko tovora.

VAGONI ZA PARTIZANE

Ivan Mavrović-Ivanov

Hkrati z razvojem enot NOV in političnih organov ljudske oblasti se je sprožilo vprašanje, kako v zaledju zbirati hrano, opremo in sanitetni material.

S temi vprašanji sta se že od vsega začetka ukvarjala vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja in CK KPS. Organizirali so nabiralne akcije hrane, obleke, obutve, sanitetnega in drugega materiala po vsem okupiranem in osvobojenem ozemlju. Posebna skrb je bila posvečena zdravstvenemu kadru.

Odlična organizacija OF in partijski aktivisti so tudi v teh akcijah dosegli enega svojih nepozabnih uspehov. Najboljše zdravstveno osebje, zdravniki spe-

cialisti in drugi, so bili prav načrtno, po potrebi in specializaciji usmerjeni v določene bolnišnice, brigade, divizije in korpuse. Varen prevoz so oskrbeli železničarji aktivisti iz Ljubljane, Novega mesta in drugih postaj, kakor je bila odločena smer potovanja.

Zdravstvenega kadra in sanitetnega materiala ni bilo nikoli dovolj. Vedno večji pritok novih partizanskih borcev je silil naše vodstvo, prav tako pa tudi sovražnika, v nove akcije; te so postajale vse pogostejše in hujše, s tem pa se je večal pritisk na naše bolnišnice, večala se je potreba po materialu, hrani in opreми. Zato je politično vodstvo odločilo,

da je treba v Ljubljani zbrani material nemudoma odpremiti na osvobojeno ozemlje. Po temeljitem poudarku so ugotovili, da je edino železnica s svojimi močnimi organizacijami OF in partijskim aktivom v Ljubljani in Novem mestu sposobna opraviti to nalogo. Železničarji so se izkazali vredne tega zupanja.

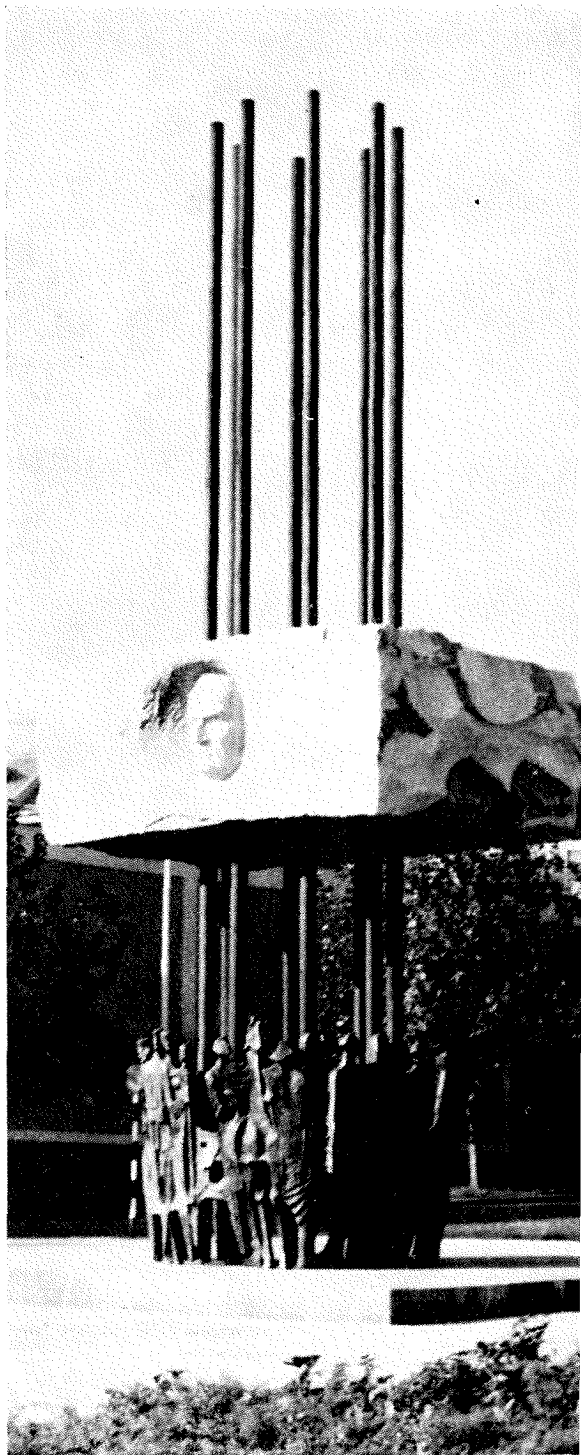
Takega materiala so po železnici prevozili precej, deloma z vagoni, nekaj pa na lokomotivah in progovnih vozičkih. Naj nekaj primerov opišem.

Prva pošiljka je bila odpremljena jeseni 1942 iz Ljubljane na Drenov grič. V Ljubljani so jo železničarji preložili v druga dva vagona in naslovili na izmišljen naslov. Vagona je razložil krimski odred in s temi konzervami založil Berčetoovo bolnišnico v Iškem Vintgarju, del zadržal zase, drugi del pa za Tomšičevo brigado kot nedotakljivo železno rezervo.

Druga pošiljka, vagon z raznim materialom za NOV, je bila prav tako poslana jeseni 1942 v Ivančno gorico. Ta material so odvozile enote vzhodnodolenjskega odreda.

Tretja pošiljka, vagon različnega materiala, je bila razložena na mirenski progi. Ta vagon je moral zaradi italijanske posadke, ki se je namestila v postaji Mirna, čez dan večkrat prepotovati iz Trebnjega do Šentjanža in nazaj, dokler se proti večeru Italijani niso umaknili v Trebnje. Material so ponoči odpeljale enote VDO, ki so imele svoje taborišče na Blatnem klanecu.

Celodnevno prevažanje vagona je pokazalo, da teren na tej progi ni primeren za take akcije. Sklenjeno je bilo, naj bi v prihodnje usmerjali vse pošiljke na postajo Novo mesto, potem pa bi material razkladali na progi Novo mesto—Straža—Toplice.

Stojan Batič:
Spomenik
Borisu Kidriču
v Mariboru,

1963, bron in granit

Četrto pošiljko, tudi vagon, so razložili leta 1942 na progi Novo mesto—Straža—Toplice blizu postajališča Prečna. V tem vagonu je bila obleka in oprema. Razložile so ga enote zahodnodolenjskega odreda, ki so taborile na Brezovi rebri nad Stražo.

V petem vagonu je bila oprema in drug material, naložen je bil decembra 1942, razložile pa so ga enote Gubčeve brigade, ki je takrat taborila pod Runčecem.

Šesti vagon je bil razložen poleti 1943 na odprti progi med Novim mestom in postajališčem Prečna, in sicer je to storila moja (Ivanova) enota.

Sedmo pošiljko dveh vagonov sanitetnega in tehničnega materiala je prav tako razložila in odpeljala z odprte proge Novo mesto—Straža—Toplice moja enota, ki je imela tedaj svoj sedež v Starih žagah.

Podrobneje bi opisal le zadnji dve akciji. S tem želim pokazati nesebično delo in ves trud železničarjev. Tako delo je zahtevalo popolno konspiracijo. Vsaka najmanjša napaka bi spravila v nevarnost dragoceni tovor in življenje aktivistov, po drugi strani pa bi izzvala take okupatorjeve ukrepe, da bi bilo nadaljnje prevažanje otežkočeno, ali pa celo onemogočeno. Vsak transport posebej je zahteval temeljitega preudarka, posebej še ker so bili v »železničarski milici« samimi italijanski železničarji in niso dovoljevali premika, kolikor ni bil v zvezi s tehnološkim procesom postaje.

Tehnološki proces je bil zaradi prevelikega dotoka bruto tovara iz Karlovca za Italijo otežkočen. Da pa bi mogla postaja opraviti svoje naloge, je bilo na predlog naših aktivistov izdano dovoljenje, da se smejo proti večeru postaviti prazne garniture na progo Novo mesto—Straža—Toplice, zgodaj zjutraj pa zopet nazaj na postajo. Tako so aktivisti po poprejšnjem dogovoru z enotami NOV porinili na progo na čelu praznih voz tudi vozove za NOV, tam pa so čakale in razložile partizanske enote.

Vsaka akcija je zahtevala temeljite priprave, nedvoučnih navodil in brezhibnega in zelo točnega obveščanja iz ene in druge strani. Terenski aktivisti iz Ljubljane so morali poslati blago v točno določenem času na območje postaje, pripravljena je morala biti premikalna skupina, da takoj po naložitvi prevzame vagon in ga priključi vlaku, vlakospremno osebje, da varuje ta voz do namembne postaje, kjer ga prevzamejo določeni aktivisti, ki naj ga po dogovoru varno dostavijo na določeno mesto. Za vse to je bila potrebna brezpogojna disciplina.

Tudi za partizanske enote je bilo treba pripraviti do podrobnosti premišljeno organizacijo, ki je ne sme presenetiti nobeno nepredvideno naključje. Treba je bilo pripraviti potrebno število voz (približno 50 za en vagon), voznike partizane, čolne za prevoz čez Krko — te je skoro vse uničil okupator — zavarovati cesto s kandijske strani, zasede, če bi sovražnik napadel od Vavte vasi in Novega mesta, ter zavarovati kraj, kjer so blago prelagali v čolne in pozneje na vozove.

Za šesto pošiljko smo mobilizirali v širšem območju Toplic 55 vprežnih voz, enota tovariša Šalija (zveza s TV 15), ki je taborila nad vasjo Praproče, je pripravila večji čoln in ga pripeljala prav iz Rumanje vasi. Za zavarovanje pred napadom iz Novega mesta in Straže, je zasedla položaje roška (Petrova) četa, za drugo varovanje, razložitev in odvoz blaga pa moja (Ivanova) četa. Vse to je bilo opravljeno v tako kratkem času, kot je to mogoče samo v partizanih.

Po dogovoru s tovarišem Jožetom Gregorcem smo pričakovali vagon ob enajstih zvečer na desni obali Krke posestva Srebrniče, kolona vprežnih voz se je vlekla iz smeri Draganja vas, varovalne enote so zasedle položaje v določenih smereh, čoln z borci tovariša Šalija pa je bil skrit v vrbovju.

Ob tej uri se je na levem bregu pojavil Danijel Lepin in sporočil, da je vagon na dogovorjenem mestu, vendar v višini prednjega signala v neposredni

bližini italijanskega bunkerja. Z Lepinom in tremi borci smo se odločili, da bo Lepin odpel vagon od garniture, nato pa ga potisnemo do kraja, ki je bil najbliže Krki. Tu je moralo 20 borcev v slabi uri prenesti 20 ton blaga, s polno naloženim čolnom pa je bilo treba iti hitro tridesetkrat čez reko. Omejen čas, maloštevilnost angažiranih borcev pri prekladanju, neposredna bližina, ko je bilo pričakovati vsak čas napad, je zahtevala od posameznika skrajni napor.

Po izpraznitvi smo morali vagon zopet pripeti h garnituri in tako zabrisati vsak sum. Zaradi kar največje konspiracije so morali biti vozniki partizani. Vsak je poznal svojo nalogo in smer pohoda. Šele v Draganji vasi se je kolona zbrala. Noč je minila. Zaradi izvidniških letalskih poletov smo morali čakati naslednje noči, tu smo smeli šele nadaljevati pot do Starih žag.

Zadnja pošiljka dveh vagonov je bila najdragocenejša. Zanje me je obvestil glavni štab, a vagonov v Ljubljani niso še niti nalagali. Prav tako so poprej obvestili tudi aktiviste železničarje. S tem v zvezi smo se sestali: Lepin, Zagorc, Petrač, Černivec in moja malenkost. S to pošiljko so iz Ljubljane poslali opremo in instrumentarij za 15 poljskih bolnišnic. Spominjam se, da so s to opremo in obvezilnim materialom, ki je bil izredno nujen za nas, izpraznili vse bolnišnice v Ljubljani. To dovolj zgovorno dokazuje, da je bilo treba ukreniti vse potrebno za varen prevoz in odvoz.

Ker so se prejšnje akcije srečno končale, je tudi ta dogovor slonel na teh izkušnjah. Dogovorjeno je bilo, da bodo pošiljko razložili na odprti progi kot prejšnje. S terenom je imel zvezo tovariš Lepin, za razložitev in varovanje pošiljke do Starih žag pa bi poskrbel jaz s svojo enoto.

Ta pošiljka je zahtevala izredno temeljite priprave. Vprežna vozila — sedaj 116 — smo pobrali po vsej Suhi krajini, po topliškem okraju in bližnjih vaseh Novega mesta, za zavarovanje pa mi je bil dodeljen še ves Jurčetov bataljon.

Uspelo nam je dobiti dva čolna, s katerima so zopet upravljali borci šalijeve enote.

Točno v dogovorjenem času so bili nared vozovi z vozniki partizani, varovalne zasede na svojih mestih, na določenem mestu sta naju čakala tovariš Lepin in Čermelj. Ko smo dospeli do naših dveh vagonov, smo opazili, da so na čelu prazne garniture trije osebni vagoni in šele nato naša dva. Novomeškim aktivistom ni uspelo, da bi bili ob zadnjih premikih dali naša dva vagona na čelo garniture. Od nas pa je to zahtevalo več ljudi, ki naj potiskajo pet vagonov do določenega kraja, s tem pa je bila bolj ali manj ogrožena konspiracija in tišina. Vendar nas Italijani v svojem bunkerju niso slišali ali pa niso hoteli — molčali so.

Tudi prenašanje blaga je bilo težje, nekatere bale so tehtale od 80 do 100 kg, drugi, lažji material, pa je bil v tako obsežnih balah, da jih en sam ni mogel prenašati. Kljub temu, da je bilo pri prekladanju angažiranih več borcev, nas je jutro dobilo še pri delu. Vagoni še niso bili razloženi, blago je še neprepeljano čakalo ob Krki. Tudi vagonov nismo uspeli potisniti nazaj do prejšnjega mesta, temveč smo jih morali pustiti pred drugo garnituro.

Drugo neprijetnost nam je povzročila bala papirja, ki je padla iz čolna in so jo pozneje Italijani potegnili iz Krke. Vse to je povzročilo velik sum pri Italijanih. Začelo se je zasliševanje, pohoje na ajda je kazala pot k reki, vendar brez uspeha. Od novomeških železničarjev so pri tej akciji sodelovali tovariš Lepin, Jože Zagorc, Hribar, Vovk, Čermelj in Jazbinšek. Naša kolona je morala ob belem dnevu prečkati cesto Novo mesto — Straža in se skriti v gozdu nad Draganjo vasjo in šele drugi dan vrniti vozove.

Ta pošiljka je bila zadnja, z njo se je ublažilo izredno hudo pomanjkanje v saniteti in tudi v partizanskem tisku. Za vse te akcije na zasedenem ozemlju gre zahvala železničarjem, ki so s svojo odlično organizacijo uspeli pred nosom

Italijanov nalagati in razkladati vagone materiala za NOV.

Moj opis ni celoten, manjka opis, kako je tudi ljubljanskim aktivistom uspelo naložiti vagone ob vsej budnosti okupatorja in njegovih pomagačev, tudi pred nekaterimi železničarji, ki bi stroge konspiracije ne zmogli in prav zaradi te slabosti niso smeli vedeti za te akcije.

Kolikor sem pozneje zvedel, je za te akcije poleg vodstva OF vedelo le pet do šest aktivistov železničarjev, v Novem mestu pa so zanje vedeli člani komiteja Zagorc, Lepin, Hribar ter nekateri člani ZK. Zaradi stroge konspiracije se je v Novem mestu zvedelo šele po kapitulaciji Italije, v Ljubljani pa šele po osvoboditvi.

V OBROČU

Mirko Mohar-Branko

Leto 1944 je bilo čas hudih bojev in velikih uspehov narodnoosvobodilne vojske, v katerem je sovražnik, čeprav še vedno zelo močan, doživljal poraz za porazom.

Čutili smo, da se bo jekleni stroj strl in bo Nemčija prej ali pozneje kapitulirala. Hitler je hotel pokazati, da je še vedno močan. Zbral je vse razpoložljive izdajalske sile in z njihovo pomočjo ogorčeno napadal naše brigade.

Začel se je januar 1945. leta. Vrhove gora, gričevje in doline je pokrila debela snežna odeja. Ponekod je bil sneg debel meter in tudi več. Nastopila je hladna in ostra zima. Brigade 18. divizije so že več dni vodile ogorčene boje na sektorju Suhe krajine. Osmo brigada s komandantom Tonetom Ožboltom je zasedla položaje na delu sektorja Lipje—Hinje—Vrh. Naš drugi bataljon pa je bil razporejen severozahodno od vasi Hinje, tretji bataljon je bil desno od nas, prvi bataljon pa je držal položaje proti vasi Lipje. Pred položaji brigade so se branili Nemci in domači plačanci. Nemci so imeli prosto pot Zvirče—Žužemberk—Dvor in prek Starega loga proti Kočevju.

Boji, ki so jih vodile brigade 18. divizije, so trajali že dalj časa. Borci so bili izmučeni in premraženi. Z vsakim

dnem smo upali, da se bodo Nemci umaknili v svoje izhodiščne postojanke, medtem pa bi se borci vsaj malo odpočili. Prav tega pa Nemci niso hoteli. Vsekakor so mislili popolnoma izčrpati borce 18. divizije in jih tako prisiliti k umiku oziroma uničiti. Po vsaki ostrejši borbi je sledil kratek umik na nov položaj. Borci smo se tudi takih premikov veselili, saj smo tako le malo pretegnili svoje otrdele ude od večnega ležanja v snegu, podnevi in ponoči pri temperaturi dvajset pod ničlo.

Bilo je nekako tretjega ali četrtega dne v tednu, ko sem dopoldne stopil do komandanta bataljona tov. Miča. Predlagal sem mu, naj me s četo pusti zasedi položaj nad cesto Hinje—Zvirče. Četo bi postavil v zasedo in počakal na Nemce ali belogardiste ter nenadno napadel. Komandant se je z menoj strinjal, vendar je dejal, da bo o tem obvestil komandanta brigade in naj nekoliko počakam. Vrnil sem se k četi na položaj. Izdal sem ukaz, da se borci založe z municijo in bombami. Tako smo čakali. Minila je že poldruga ura, toda obvestila nisem prejel. Bil sem že nekoliko nestrpen. Včasih sem prisluhnil neprestanemu streljanju tam nekje na položaju prvega bataljona, ki vodi boje že od rane jutra. Kakšen je tam položaj, nismo vedeli.

Stojan Batič: Človek-rudnik, 1962, bron

Ura je bila že pol dvanajstih, ko sem zagledal bataljonskega kurirja, ki je hitel proti naši četi. Bil sem prepričan, da prihaja z obvestilom, da grem lahko v zasedo. Se preden je kurir prišel do mene, mi je zaklical, naj se javim takoj komandantu bataljona. Urnih korakov sem zapustil četo. Jezilo me je, zakaj me ponovno kliče, ko mi je naloga popolnoma jasna. Ko sem prispel, mi je komandant brez vsakega uvoda dejal:

»Branko, z vso četo se takoj javi v štabu brigade osebno komandantu Ožboltu!«

Hotel sem ugovarjati glede svojega predloga, naj bi šla tja prva ali tretja četa, pa me je prestregel:

»Brez besed, komandant je zahteval prav tvojo četo, jasno!«

Brez besed sem se obrnil in hitrih korakov odšel na položaj. Tuhtal sem, kaj ima komandant brigade za bregom.

Za malenkost me ne kliče, to sem vedel. Borci so me napeto spremljali z očmi. Iz obraza so mi verjetno brali, da se je nekaj posebnega zgodilo. Iz mesta, kjer sem imel razgled nad vso četo, sem zavpil: »Četa, pokret!« Obrnil sem se in počasi zapuščal položaj čete. Medtem sem že slišal ukaze komandirjev prve in tretje čete, da zasedejo tudi položaje moje čete. Borci so stopili v kolono in že smo hiteli proti štabu brigade. Tja smo prispeli okoli pol enih. Zaščitna četa štaba je bila ravno razvrščena za kosilo. Oči borcev so me vprašujoče gledale. Razumel sem jih. Potem sem se javil komandantu. Strumno sem pozdravil, kot se to spodobi. Komandant in komisar Murko sta ravno slonela nad karto in proučevala položaj brigade. »Zdravo, Branko, ravno prav si prišel. Kje imaš četo?« »Zunaj čaka.«

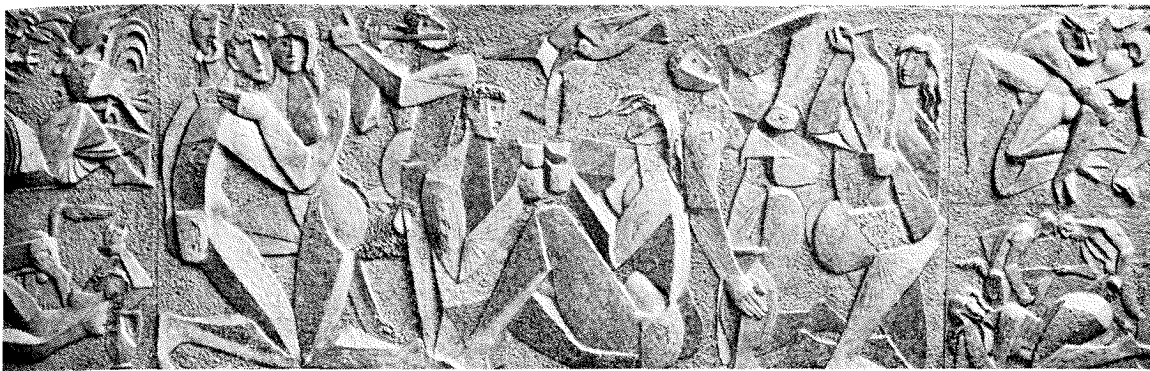
»Prvi bataljon se že od zgodnjega jutra ogorčeno bije z Nemci in belogardisti, ki so v Lipju. Vse dopoldne so se poskušali prebiti iz vasi. Od bataljona sem dobil obvestilo, da se jim je končno le posrečilo priti iz vasi. Verjetno se bodo umaknili proti Gradencu. Poklical sem te, da jim presekaš pot in jih z jurišem razbiješ.«

Ukaza komandanta sem bil prav vesel, končno bomo prišli le na svoj račun. Bolje se boriti kot ležati v mrzlem snegu. »Tudi jaz grem s teboj,« je odgovoril komandant. Zunaj sem opazil, da so borci že prejeli hrano. Vsi niso še prišli na vrsto, hotel sem počakati, da se okrepčajo, saj nisem vedel, kdaj bomo spet jedli toplo hrano. V tem času je prišel iz hiše tudi komandant in mi zaklical: »Ni časa za hrano, Branko, gremo!« Obrnil sem se k četi: »Četa, pokret za menoj!« Zagazil sem v sneg in se spustil po blagem pobočju. Za menoj se je četa zvila v kolono.

Hodili smo že deset minut. Bil sem na čelu kolone, komandant pa na začetku čete. Pri dnu pobočja sem zagledal kolono, ki se mi je približevala. Nisem vedel, ali so naši ali Nemci? Pripravil sem brzostrelko na strel. Kmalu sem

spoznal, da to ni potrebno. Bil je prvi bataljon, ki se je vračal s položajev. Komandant tov. Jan mi je pojasnil, da je nameraval zasesti druge položaje, ker ni vedel za pojačanje. Končno pa mu je zmanjkalo municije. Poslal je ponjo, vendar še ni prispela. Tudi komandant brigade je opazil prvi bataljon. Naročil je, da gre in posede stare položaje. Bataljon se je okrenil in spet smo se spustili navzdol. Kmalu smo prišli na mesto. Čete bataljona so pričele posedati svoje stare položaje, jaz pa sem se s svojo četo pripravljal, da zavijem na levem krilu po pobočju proti vasi in tako prestrežem sovražnika.

V tistem času, ko je bataljon zapustil položaje in smo ponovno zasedali položaje, ni nihče opazil, da se je vsa situacija spremenila. Nemci so verjetno videli, da je bataljon zapustil položaje, zato so spremenili svojo namero. To se je pokazalo takoj. Bili smo prepričani, da sovražnika ni v bližini, saj smo bili tudi dovolj glasni. Čete bataljona so skoraj že povsem posedle položaj. Jaz s čelom kolone sem bil tik pred robom podnožja, z očmi sem iskal najlažji prehod iz velikega snega, da se spustim proti vasi. V tistem trenutku so na vsej črti pred nami zaregljale brzostrelke in mitraljezi. Krogle so nevarno zažvižgale okoli nas. Bili smo do kraja presenečeni, saj kaj takega nismo pričakovali. Toda za trenutek so se borci znašli in odgovorili z močnim navzkrižnim ognjem. Krogle so na gosto žvižgale in lomile zasnežene veje dreves, da so padale vsevprek. S četo nisem mogel več naprej. Zavpil sem, čeprav nisem bil prepričan, da me bodo vsi slišali: »Prvi in drugi vod na položaj spredaj, tretji vod...« nisem dokončal. Z leve strani in zadaj za nami se je tisti trenutek usula še gostejša toča krogel. Za trenutek smo obnemeli, saj je bil to še večji udarec za nas. To je pomenilo, da smo skoraj popolnoma obkoljeni v obroču v dolini in debelem snegu. Vsem je bilo jasno, da se bomo iz te zelo težko zmazali. Toda ni bilo časa za razmišljanje. Ukazi ko-

Stojan Batič: Vino in ljubezen (relief za ladjo »Ljutomer«), 1964, patiniran aluminij

mandanta brigade, ki se je tedaj znašel na sredi jase, skrit za drevesom, bi bili nesmiselni. Nihče ga ne bi razumel. Komandirji so se morali znajti sami in tudi odločiti. Videl sem komandanta brigade, ko je mahal z roko in mi nekaj dopovedoval, a ga nisem razumel, čeprav je bil oddaljen od mene samo nekaj trideset metrov. Do njega tudi nisem mogel, saj je bila toča krogel pre-gosta, debel sneg pa je oviral, da bi bil stekel prek čistine. Pri prvem bataljonu je pri tistih četah, ki niso imele več municije, nastala zmeda. Braniti se niso mogli, Nemci pa so pritiskali vse bliže. Edina mogoča rešitev je bila, da se čete čimprej umaknejo med drevesa izven obroča, da nas sovražnik popolnoma ne obkoli.

Moja četa je bila še najbolj založena z vso municijo, zato se nam ni zdelo potrebno, da bi se umaknili. Takoj sem razumel, da moram zaščititi bataljon pri umiku in to mi je končno sporočil tudi komandant brigade. V vsem tem peklenskem položaju sem takrat od zadaj zaslišal silen smeh in ploskanje ter izzivanje: »No, partizančki, zdaj pokažite, kaj znate. Predajte se, saj druge potimate!« Takrat so še bolj vžgali po nas. Položaj je postal skoraj brezupen, približevali so se korak za korakom in nenehoma tolkli po nas. Do sedaj smo vse juriše odbili, vendar smo vedeli, da

dolgo ne bomo zdržali, saj se je bataljon že pričel umikati. Opozoril sem borce, naj previdno ravnaajo z municijo, kajti če nam je zmanjka, ne bomo živi prišli ven. Komandant brigade je bil še vedno za drevesom, saj ga ni mogel zapustiti pod gosto točo krogel.

Vedel sem, da moramo na vsak način in pod vsako ceno zadržati Nemce pod robom naših položajev. Ukazal sem, naj pripravijo bombe. Dve tretjini borcev bataljona sta se že umaknili, samo še nekaj jih je držalo položaje in odbijalo Nemce. Zaskrbelo me je, da mi Nemci ne presekajo odstopa sedaj, ko ni več bataljona. Toda borci so se sami pričeli pomikati v desno. Praktično je samo moja četa še vedno zadrževala Nemce in bele. Belogardisti so opazili umik bataljona in so še močnejše navalili. Vmes so strašno vpili. Iz njihovega vpitja sem razumel, da nas morajo dobiti žive. To pa so slišali tudi nekateri borci čete in verjetno tudi komandant.

Položaj je postal izredno kritičen tembolj zaradi neprenehnega snega. Brez povelja so se tudi borci tretjega voda začeli pomikati proti smeri edinega izhoda, ker so se bali, da jih žive ne ujamejo. Vpil sem, kolikor sem mogel, toda nihče me ni slišal zaradi silnega streljanja. Teči po položaju nisem smel, ker so krogle le preveč deževale. Toda beli so se čedalje bolj približevali. Tedaj

sem opazil komandanta brigade, kako mi maha in vpije. Vsega nisem razumel. Sklepal sem, da mi je zaklical: »Mitraljezci naj ščitijo in postopoma umikaj četo!« ... Tudi nekateri borci so slišali ukaz komandanta in so se brez mojega ukaza začeli umikati. Če pustim, bo nastala panika. Moral sem preprečiti neorganiziran umik. Pod točo krogel sem se prebijal, da dohitim umikajoče se borce in jih spet organiziram za odpor proti belim. Z drugim in prvim vodom, ki sta odbijala napad z leve strani, nisem imel zveze. Vso pozornost sem moral posvetiti tretjemu vodu, ki je bil najbolj ogrožen, da ga zajamejo.

Končno sem se prebil nekaj deset metrov naprej. Zavpil sem nad tremi borci, naj užgo po njih. »Zmanjkalo nam je municije!« so mi odgovorili in se korak po korak prebijali po debelem snegu. Takrat sem opazil v snegu puško, ki jo je nekdo izgubil. Pobral sem jo in si jo dal na rame, sicer ne bi mogel z njo streljati, vendar je bila kot orožje dragocena. V streljanju in prebijanju me je zelo ovirala, toda na to nisem mislil. Tedaj sem zagledal dva mitraljezca iz tretjega voda. Tudi belj so nas opazili in še bolj pritiskali. Skrbelo me je, če bo sta prvi in drugi vod držala Nemce tako dolgo, da se mi izvlečemo iz pasti, drugače smo vsi izgubljeni. Tedaj sem opazil komandanta, ki je zapustil položaj in se napotil po sledi bataljona. Z desne in zadaj so vpili beli: »Žive, žive!« Dva, trije borci so mislili, da ni več izhoda in so hoteli pod točo krogel teči. Komaj sem jih zadržal. Naročil sem mitraljezcu Rusu, Gedjo smo mu rekli, naj spusti nekaj rafalov nazaj. Takoj sva se še midva začela umikati, tako da sva neprenehoma držala bele, da se niso preveč približali. Bil sem nestrpen, ker je bil umik mnogo prepočasen. To pa zaradi tega, ker je bil debel južen sneg in se ni dalo gaziti v celo.

Belčki so se nam že preveč približali. Za vsako ceno so nas hoteli dobiti žive. Poskusili so zadnji juriš, toda tudi tega smo odbili. Bil sem nekaj deset metrov

oddaljen od komandanta, ko sem opazil, da je spremenil smer. Iz začetja kolone je zagazil v cel sneg in se poskušal prebiti naprej. Verjetno so to opazili tudi belčki. Tedaj so začeli vpiti in po nas se je usula še gostejša toča krogel. Nismo se umaknili, temveč smo z mitraljezi še enkrat odgovorili. Vrgli smo tudi bombe. Ker so bili precej blizu, smo pri belih zaslišali krike ranjencev in takoj zatem je streljanje pojenjalo. Obrnil sem se za umik, ko sem zagledal, kako komandant brigade zamahne z desno roko, iz nje pa mu pade brzostrelka na tla. Komandant se je prijel za roko in jo tiščal. Takoj sem vedel, da je ranjen. »Ščiti in umikaj se!« sem zavpil mitraljezcu Rusu in skočil za komandantom.

Med potjo sem dvignil brzostrelko in si jo zadal na rame. Zavpil sem: »Štirje od zadaj počakajte, komandant je ranjen!« Tedaj se je k meni obrnil tovariš Ožbolt: »Ne kriči komandant!« Ugriznil sem se za jezik, ker sem to pozabil. Kdo pa bi mislil, ko ti je pred nosom ranjen tvoj komandant. Na srečo belogardisti tega niso slišali, sicer bi bili poskusili komandanta dobiti živega. Ker si je komandant sam takoj zatisknil rano z roko, da je vsaj malo zadrževal kri, je lahko še nekaj časa šel sam brez pomoči. Toda ko sem ga pogledal, sem videl, da je blede, vendar odločen. Mitraljezec Gedjo je vse to opazil in prevzel odgovornost, da nas ščiti. Vzel sem komandantu dva polna šaržerja municije, saj je je meni že tako primanjkovalo. Z mitraljezcem sva zavzela zadnji položaj in počakala. Ko so se belčki približali, sva užgala po njih. Krik in vik ranjencev jih je zadržal. Izkoristila sva njihovo neopreznost in oslABLJENO streljanje ter se pomaknila za bataljonom in četo, ki sta bila v zavetju drevja. Naslonil sem se na drevo, saj sem bil popolnoma izčrpan, vendar zadovoljen, da smo se zelo poceni izvlekli; imeli smo le pet ranjencev, med njimi je bil komandant brigade tovariš Ožbolt. Nič več se mi ni mudilo, korakal sem zadnji, za menoj pa je še pokalo.

Stojan Batič: Suzana, 1956, bron

VOJNA DVEH VIETNAMSKIH GENERACIJ

Letošnji april je minil v znamenju »zmernega optimizma«, da se v Vietnamu končno začenja tisto obdobje, ki ga svetovna javnost že nekaj dolgih let nestrpno pričakuje — to je — obdobje pogajanj o mirni rešitvi spopada. Uvod v začetek tega je bil govor predsednika ZDA Johnsona 31. marca, v katerem je napovedal delno prekinitev bombardiranja Vietnama. Ne bi se spuščali v bistvo njegove odločitve in vsega tistega, kar ji je sledilo. Zanimivo je to, da so nekateri Johnsonov govor primerjali z govorom, ki ga je imel sovjetski predstavnik v ZN Jakob Malik 23. junija 1951 v New Yorku in v katerem je dal pobudo, da bi oboroženi spopad na Koreji rešili s pogajanjem. Marsikdo bo dejal — zakaj ta primerjava? Zato, ker sama po sebi priklicuje v spomin okoliščino, da je bila pot od prvega začetka pogovorov pa do relativnega miru na Koreji izredno dolga: trajala je dobri dve leti. Medtem pa je na obeh straneh padlo veliko žrtev.

Človek bi rad verjel, da v primeru Vietnama ne bo tako, toda to upanje izpodbijajo dejstva, da so Američani celo okrepili svoje napadalne akcije v Južnem Vietnamu, s katerimi si skušajo zagotoviti čim boljše pozicije na pogajanjih. S tem pa seveda povzročajo tudi vse močnejši odpor. Žrtev bo še veliko.

Po vsem svetu se je globoko usadilo prepričanje, da je za Vietnam edina rešitev mir, da mora nova generacija Vietnamcev v miru začeti saditi svoja riževa polja. Že dve generaciji se namreč borita z ramo ob rami, oče ob sinu, mati ob hčeri. Vietnamci so se bojevali med drugo svetovno vojno proti Japoncem, nato dobrih sedem let proti Francozom. Vendar jim tudi leto 1954 in pogajanja v Ženevi niso prinesla miru. Svoj boj so nadaljevali proti zatiralskemu režimu Ngo Dinh Diema. In zdaj se že več kot sedem let bojujejo z ameriški marinci bolj srdito in bolj ogorčeno kot kdajkoli poprej. Vietnam že četrto stoletja ne pozna miru.

Kako se je začelo?

SIMBOL VIETNAMCEV — DIEN BIEN FU

Ko je izbruhnila druga svetovna vojna, so Francozi praznovali 77. obletnico kolonialnega gospostva v jugovzhodni Aziji: z njo pa je prišel tudi zaton njihove moči in vpliva v tem delu sveta. Junija 1940 je francoska republika padla in v Indokino je prišel guverner, ki ga je imenovala vichyjska vlada, admiral Jean Decoux. Nova francoska administracija je morala sodelovati z Japonci, ki so si že v nekaj mesecih zagotovili rabo oporišč v Tonkinškem zalivu, se pravi na vietnamskih tleh, za operacije proti Kitajski. Slabo leto dni pozneje so Japonci okupirali severno Indokino in si vzeli monopol v pridelovanju riža in pridobivanju kavčuka (Indokina je bila leta 1939 tretji izvoznik riža na svetu), v roke pa jim je prišel tudi ves transportni sistem. Ni treba posebno poudarjati, kako strateško važno je bilo to področje za japonskega okupatorja. Od tu so, kot rečeno, napadali Kitajsko ter druge okoliške dežele, predvsem Tajsko in Malajo.

Japonci so s svojo politiko »Azijo Azijcem« sicer pridobili precej privržencev, posebno na Tajskem, toda njihove brutalne metode in teror so kmalu zbudile odpor. Nastalo je odporiško gibanje, ki je v glavnem zajemalo Vietminh — ligo za neodvisnost Vietnama, manjše število francoskih voditeljev ter peščico britanskih in ameriških oficirjev za zvezo. Voditelj gibanja je bil sedanji predsednik Demokratične republike Vietnam Ho Ši Minh. Zadnja leta vojne je gibanje razvilo široko gverilsko dejavnost in močno zaposlilo Japonce. Ko je po bombardiranju Hirošime in Nagasakija 19. avgusta 1945 Japonska kapitulirala, je Vietminh prevzel ključne položaje v vseh pokrajinah Indokine, naseljenih z Vietnamci, ter vzpostavil svojo vlado pod vodstvom Ho Ši Minha. 2. septembra 1945 je Vietnam razglasil neodvisnost. Toda težave so se šele začele.

Julija istega leta so se v Potsdamu sestali zavezniški voditelji, ameriški predsednik Truman, britanski premier Atlee in sovjetski premier Stalin ter med drugim odločili, da bo Vietnam severno od 16. vzporednika okupirana nacionalistična Kitajska, južni del pa Britanija. Upravo nad deželo naj bi pozneje, ko bi bilo to mogoče, vrnilo Franciji. Toda ko je konec leta 1945 francoski komisar prispel v Hanoi, da prevzame stare kolonialistične francoske pozicije, je bilo mesto okrašeno z rdečimi zastavami, deželo pa je kontrolirala vlada Vietminha.

Francozom ni preostalo drugega, kot da so skušali za vsako ceno obdržati svoj politični vpliv. Vojaško so bili namreč preslabi s svojimi 3000 vojaki, posebno spričo tega, da je Ho Ši Minhova vlada dosegla sporazum s kitajskimi nacionalisti. Takó je marca 1946 Pariz priznal vietnamsko republiko kot avtonomno državo v okviru francoske unije in indokitajske federacije. Po treh mesecih je Ho Ši Minh odpoštoval v Francijo na pogovore o podrobnostih doseženega kompromisa, toda njegove zahteve po popolni neodvisnosti niso bile sprejete in takó se je vrnil domov s kompromisnim sporazumom, ki je temeljil na status quo.

Toda ta status quo ni bil niti najmanj miren in odnosi med Francijo in Vietnamom so se nenehno slabšali. Novembra 1946 se je položaj tako poslabšal, da so francoska letala bombardirala pristanišče Haifong. Zdaj je grozilo, da bodo izbruhnili odkriti spopadi. To se je res zgodilo, ko je francoski admiral d'Arganlieu ustanovil posebno nekomunistično vlado v Košinšinu, se pravi, v južnem delu Vietnama. Ta ukrep je Ho Ši Minh ocenil za odkrito kršitev sporazuma in takó se je decembra 1946 Vietminh začel boriti proti francoskim vojaškim enotam v Hanoju. Francozi so medtem blokirali pristanišče Haifong in takó presekali glavno preskrbovalno vez. Tam so divjali prvi neposredni boji med Vietminhom in Francozi: slabo oboroženi bojvniki Vietminha so bili prisiljeni k umiku v gore. Začela se je sedemipolletna vojna v Indokini, ki je terjala na deset tisoče življenj in zaradi katere so milijoni ostali brez strehe.

Prva tri leta je ostalo v glavnem pri gverilskem vojskovanju: vrstili so se napadi upornikov in protiofenzive Francozov. Vietminh takrat ni pomenil nobene vojaške nevarnosti: njegovo delovanje je bilo omejeno na sabotaže in diverzije v delti Rdeče reke.

Francoška vlada je medtem skušala najti nekakšno formulo, da bi Vietnamu dala omejeno neodvisnost. Junija 1948 so podpisali sporazum o odvisnosti, za voditelja države pa so postavili bivšega cesarja Anama Bao Daja, ki se je vrnil iz izgnanstva v Hong Kongu. Toda njegova vlada ni uživala podpore ljudstva, zato tudi ni imela potrebne stabilnosti: francoska armada in administracija sta bili edina povezovalna elementa, ki sta držala deželo skupaj.

Kot rečeno, je takšen položaj trajal tri leta: decembra 1949 pa je nastala velika sprememba, ki je vplivala na vsa naslednja dogajanja v jugovzhodni Aziji. Mao Ce

Tung je namreč zvrzel kitajsko nacionalistično vlado in začel podpirati gibanje Vietminha. Od takrat se je usula prek meje nezadržna reka vojaškega materiala in orožja (3000 ton na mesec), s katerim so pripadniki Vietminha v nekaj mesecih iztisnili francoske čete iz nekaterih ključnih položajev v Severnem Vietnamu.

Kljub občasnim protiofenzivam so Francozi počasi izgubljali. Njihova zvezda je začela zahajati: prisiljeni so se bili umikati v večja in manjša utrjena mesta. Glavne sile Vietminha so se držale severa dežele, vendar pa so posamezne enote operirale tudi globoko na jugu. Medtem se je močno izpopolnila organizacija Vietminha: ustanovili so krajevne vlade v tistih krajih, ki so jih pripadniki Vietminha kontrolirali, in prek njih seznanjali ljudi s svojo borbo. Za Francoze je bil sovražnik povsod in nikjer. Čez dan so imeli Francozi vso oblast v notranjosti dežele, toda ponoči je kontrolo prevzel Vietminh in francoski vojaki so imeli v utrjenih krajih kaj nemirne sanje. Prišel je val sabotaž na železniških progah, promet na cestah pa je potekal z največjimi težavami: francoski konvoji materiala so padali iz zasede v zasedo. Relativna varnost je bila le v velikih mestih, kot so Hanoi, Haifong in Saigon.

Francoska vlada je poslala v Indokino generala de Tassignyja, ki je bil znan po svojih vojaških sposobnostih. Čeprav ni mogel zavzeti izgubljenih utrd ob kitajski meji in drugod, mu je v začetku le uspelo, da je v nekaj manjših bitkah porazil Vietmince ter obdal pokrajino Tonking z verigo bunkerjev. Toda kljub temu so se morali Francozi na severu še naprej umikati; da bi skrajšali linije preskrbe, jim ni preostalo drugega, kot da so prepustili notranjost oblasti Vietminha. Iz Pariza so namreč prihajala navodila — žrtvujte ozemlje, da ohranite številčno moč vojaških sil. Marca 1953 je Francija poslala v Vietnam generala Navarra; ta je izdelal poseben načrt, znan kot »Navarro plan«. Cilj načrta je bilo uničiti sile Vietminha, tako da bi prisilili njihovega voditelja generala Giapa k odprti bitki, namesto njegove dotedanje taktike manjših in hitrih spopadov. Toda njegov načrt ni uspeval in Pariz je vse bolj pritiskal, naj išče časten način za ustavitev bojev.

Takrat, se pravi leta 1953 je bilo razmerje sil naslednje: Francozi so imeli 450.000 vojakov v kopenskih, pomorskih in letalskih enotah. Od tega je bilo 225.000 vojakov iz Indonezije, med ostalimi pa so bili tudi pripadniki tujske legije, Alžirci itd. Kljub nenehnim zahtevam poveljstva, francoska vlada ni dala na razpolago novih okrepitev.

Nasproti tej sili je stalo okrog 400.000 borcev, regularnih enot pokrajinske milice in gverilcev Vietminha. V zadnjem letu bojev so se sile Vietminha močno razširile in postale veliko bolj učinkovite predvsem zaradi izboljšanega sistema preskrbe in sodobnega orožja.

V tem času je Vietminh kontroliral že večji del pokrajin Tonking v Severnem Vietnamu, lahko pa je skoraj neovirano deloval v srednjem in Južnem Vietnamu. Francoska moč je pojemale.

Končni udarec je prejela Francija pri Dien Bien Fujju, osamljeni trdnjavi, ki je varovala cesto k severnemu Laosu. General Navarre je zgradil to veliko utrdbo globoko v notranjosti zato, da bi prisilil Vietminh k odprtemu boju. V njej je prežalo kakih 15.000 njegovih najboljših vojakov. Glede na to, da je Vietminh kontroliral notranjost dežele, so trdnjavo oskrbovali po zračni poti. Za francoske pojme je bila utrdba neosvojljiva, kajti borci Vietminha niso razpolagali s topovi daljšega dometa, da bi lahko s okoliških hribov udarili po njej. Toda kot se je pozneje pokazalo, je bil to račun brez krčmarja.

Dne 13. marca 1954 se je pred Dien Bien Fujem nenadoma pojavila vietminška »jeklena divizija«, ki je štela 12.000 odlično izurjenih in opremljenih mož, s hribov

pa je zagrmelo težko topništvo; Vietminh ga je prvič uporabil v svojih dolgoletnih bojih. Prav tako je imel prvič v uporabi kamione ruske proizvodnje, ki so lahko vozili po najslabših poteh, izsekanih skozi džunglo. Vietminh je v trenutku s kamioni in bicikli vzpostavil odlično preskrbovalno linijo, prek katere je nenehno prihajal vojaški material. Boji so trajali celih osem tednov, nato pa so vojaki generala Giapa v naskoku osvojili utrdbo in razobesili svojo zastavo.

Padec Dien Bien Fuja, na dan 7. maja pred 14 leti (terjal je okrog 16.000 ranjenih, mrtvih ali ujetih francoskih vojakov), je resno prizadel francosko vojaško sposobnost v Severnem Vietnamu. Francoski poveljnik v Severni Indokini general Cogu je ocenil, da bi lahko zdržal do oktobra, da pa bi mu zato bili potrebni dve diviziji okrepitev. Toda novih vojakov ni bilo, Franciji je bilo dovolj, priznati je morala premoč Vietminha.

Takoj po tragediji pri Dien Bien Fuju se je začela ženevska konferenca in 20. julija, komaj dober mesec po veliki bitki, se je Vietnamcem uresničila dolgotrajna želja, za katero so se borili — dobili so svobodni in neodvisni Vietnam. Toda hkrati jih je ta konferenca razdelila na dvoje, severno od 16. vzporednika je nastala Demokratična republika Vietnam pod vodstvom Ho Ši Minha, južno pa država Vietnam, kjer so prišli na oblast ljudje, naklonjeni Zahodu.

Francozi so v sedmih letih in pol, kolikor je trajala vojna v Vietnamu, imeli okrog 92.000 mrtvih. Večina od teh so bili Afričani, pripadniki Tujske legije, Indonezijci in Vietnamci. Toda med njimi je bilo tudi veliko francoskih oficirjev, ki so diplomirali na Saint Cyru, francoski vojni akademiji.

ŽENEVSKA KONFERENCA

Ženevski sporazumi so za prvo obdobje priporočali predvsem ustavitev sovražnosti med Francijo in Vietnamom ter ukrepe vojaške narave. Pozneje pa naj bi rešili tudi politično obliko novega Vietnama. Pri tem velja poudariti, da ena in druga določila od vsega začetka priznavajo Vietnamu neodvisnost, samostojnost, enotnost in ozemeljsko nedotakljivost.

Sporazum o ustavitvi sovražnosti je določil pregrupacijo vojaških enot obeh vojskujočih se strani v dve coni, severno in južno od 17. vzporednika, ki je postal nekakšna demarkacijska črta. V severnem delu so se torej zbrale vojaške enote Vietminha, na jugu pa francoski ekspedicijski korpus in vojska cesarja Bao Daja. Nekateri členi tega sporazuma so še posebno važni, kajti pozneje jih je saigonska vlada prekršila.

Čl. 16: Od dneva, ko začne sporazum veljati, je prepovedano pošiljanje kakršnihkoli okrepitev in novih vojaških enot v Vietnam.

Čl. 19: Sporazum določa, da v pregrupacijskih conah ni mogoče vzpostaviti vojaškega oporišča pod nadzorstvom kake tuje države. Obe strani morata zagotoviti, da coni, ki sta jima bili dodeljeni, ne bosta stopili v nobeno vojaško zvezo in ju ne bosta izrabljali za obnovitev sovražnosti ali za izvajanje agresivne politike.

7. točka končne deklaracije ženevske konference o miru v Indokini pa se glasi takole:

Reševanje političnih problemov glede Vietnama bo temeljilo na spoštovanju neodvisnosti, enotnosti in ozemeljske celovitosti. To bo vietnamskemu ljudstvu omogočilo uživati temeljne svoboščine, zagotovljene z demokratičnimi ustanovami, ki bodo nastale kot plod splošnih, tajnih volitev... Splošne volitve bodo v juliju 1956 pod nadzorstvom mednarodne komisije. O tem naj bi se leto dni pozneje obe strani posvetovali.

Če bi se vsi držali teh sporazumov in jih dosledno izpolnjevali, potem bi bilo v jugovzhodni Aziji nedvomno še danes mirno. Toda ko je julija 1956 hanojska vlada v soglasju z ženevskimi sporazumi predlagala, naj bi skupaj z Južnim Vietnamom sklicalj pripravljajno konferenco, na kateri bi se dogovorili o izvedbi splošnih in svobodnih volitev v vsej deželi, so takoj nastali zapleti in zaostritve. Na večkratne hanojske pobude je iz Saigona vedno znova prihajal odgovor »ne«, čes da Ngo Dinh Diemova vlada ni podpisala ženevskih sporazumov in da ji torej ni nujno, da bi se jih držala. Ni bilo dvoma, od kod takšna trdovratnost in zakaj: Ngo Dinh Diem s svojim družinskim klanom je imel svoje interese in ti interesi so bili zelo blizu ameriškim. ZDA so se namreč medtem že pojavile na tej strateški točki Azije in z vsemi silami izpodrivale ostanke francoskega vpliva.

Samo nekaj mesecev je minilo od ženevske konference, ko so na pobudo Washingtona v Manili sklicalj posebno posvetovanje nekaterih azijskih držav. Na njej so ustanovili posebno vojaško zvezo za jugovzhodno Azijo, SEATO pakt. Prav gotovo se je Ameriki zelo mudilo s tem paktom, kajti ženevska konferenca s svojimi naprednimi sporazumi jo je prehitela in njenega poteka ni mogla obrniti v svojo korist. Saigonska vlada je, povsem razumljivo, rade volje sprejela zaščito te vojaške zveze, hkrati pa dovolila graditev ameriških oporišč na svojem ozemlju. To dvojje pa je bila očitna kršitev ženevskih sporazumov.

Razdelitev Vietnama na dve coni, kot so to določili ženevski sporazumi, je bila mišljena za dobo dveh let, toda v tem času sta se ZDA in Francija na vse kriplje trudili, da se to ne bi zgodilo. Francija je računala: z razdelitvijo Vietnama bo rešen njen ekspedicijski korpus, cesarju Bao Daju, velikemu ljubitelju Francije, pa bo omogočeno utrditi svojo državo in se upreti resni nevarnosti, da bi ljudstvo prevzelo vso oblast v svoje roke. Za ZDA pa je bila to edina možnost, da si utrdi svoje pozicije proti kitajskemu prodiranju na jug.

Cesar Bao Daj je zadovoljno užival na francoski rivieri, medtem pa se je v Južnem Vietnamu utrdil aparat Ngo Dinh Diema s polno podporo ameriških svetovalcev in seveda z njihovim denarjem. Američani so z blagoslovom saigonske vlade že v začetku 1955 začeli opremljati novo ustanovljeno nacionalno vietnamsko armado in uriti s svojimi vojaškimi svetovalci. Napovedana ameriška vojaška pomoč v dolarjih tega leta prvič ni šla prek Francije, kot je bilo določeno v sporazumih, temveč so jo ZDA neposredno izročile vladi Južnega Vietnama, to je Ngo Dinh Diemu. Ngo je na francoske proteste poslal ultimativno zahtevo, naj se iz njegove republike umaknejo vse francoske vojaške enote, celo tiste, ki so jih določili ženevski sporazumi kot nekakšno kontrolo sprejetim določilom.

Francija je seveda ultimat zavrnila in protestirala v Washingtonu zaradi njegove podpore Saigonu. Nato pa je kot zadnjo možnost ponovno aktivirala cesarja Bao Daja. Ta je bil takoj pripravljen, da je poslal »svojemu ljubljenu ljudstvu« s francoske riviere razglas, v katerem je izrazil nezaupnico vladi Ngo Dinh Diema, zahteval njen odstop in razpis novih volitev.

Diemu v okrilju močne policije in ameriške podpore ni bilo težko organizirati volitev. Rezultati so bili začuda hitro znani in so izrazili, kot je Diem poudaril, »enotnost in soglasje vsega ljudstva«. Od 8.828.907 volivcev jih je po njegovih besedah glasovalo za njegov predlog o razglasitvi republike kar 5.721.735. Čeprav je bila monarhija Bao Daja še takó kompromitirana in osovražena, so tuji opazovalci vseeno ocenili, da je objavljeni rezultat volitev lahko le rezultat odlične organizacije in močne policije. Francoski tisk je odkrito govoril o ponarejenih volitvah in o referendumu, izvedenem v policijskih uradih.

Razumljivo, zakaj. Razglasitev republike oziroma padec Bao Daja je bil zadnje dejanje dolgotrajnega, bolj ali manj nevidnega boja za potiskanje francoskega

vpliva. V novih razmerah je takó francosko vodstvo prešlo v roke ameriških vojaških in političnih misij, to pa se je kmalu pokazalo tako na političnem in gospodarskem področju. Neki francoski novinar je takrat v komentarju o prodoru ameriškega kapitala in vpliva v Južni Vietnam zapisal: »Osem let boja je bilo potrebno, da smo izgubili pol Indokine in leto dni zavezniškega sodelovanja, da smo izgubili še drugo polovico v korist svojih zaveznikov.«

Ngo Dinh Diem je imel zdaj proste roke, njegov družinski klan je postal vsemogočen. Vsako potezo, vsak korak h krepitvi svoje oblasti je povezal z brezobzirno, nasilno likvidacijo in uničenjem vseh pridobitev dolgoletnega osvobodilnega boja. Najprej je odpravil agrarno reformo in zakon o nacionalizaciji: kmetje so morali celo pod grožnjo najhujših kazni ponekod (tam, kjer se je režim močno zasedral) plačati odškodnino za vsa tista leta, ko so obdelovali zemljo, ki so jo dobili na osnovi agrarne reforme. Odpor kmetov so ob tej priložnosti brezobzirno zatrli.

V kraje in vasi, v katerih je žandarmerija in vojska vzpostavila trdno oblast, so se vračali veleposestniki, trgovci in podobni izkoriščevalci. S podporo kontra-revolucionarne Diemove oblasti, ki je skušala z nasiljem dokazati, da ni le začasna in kratkotrajna, so ropali in razdirali tako imenovane »komunistične« in »uporniške« vasi ter jim nalagali posebne zahteve, davke ali naloge, da morajo odplačati ne samó vse stare dolgove, ki jih je revolucija odpisala, temveč tudi zaostale dolgoletne obresti. Teror je bil obupen: vladne čete so ob najmanjši senci odpora požigale cele vasi in zapirale njene prebivalce v posebna taborišča.

Kot je bilo pričakovati, je takšna politika kmalu izzvala odpor in nezadovoljstvo najširših ljudskih množic v mestih, predvsem pa v vaseh v notranjosti dežele. Ljudje so občutili vse prednosti revolucionarne zmage in glede na to, da so imeli še vedno dovolj skritega orožja iz bojov s Francozi, niso mogli mirno trpeti nova teroristična nasilja in besa reakcionarnega režima, ki je utrjeval svojo oblast. Začelo se je novo gibanje odpora in se je hitro razvilo v splošno ljudsko vstajo. Najprej so se pojavile manjše partizanske skupinice in odredi samoobrambe, ki so se upirale nasilju žandarmarije ter branile prebivalce vasi pred ropanjem. Kmalu pa je to gibanje dobilo pravo vojaško podobo.

Neki ameriški reporter je takole opisal položaj v Južnem Vietnamu konec leta 1960:

»Večji del dežele je sporen. Predsedniki občin, ki jih je postavila saigonska vlada, zadružni in politični delavci, tehniki, učitelji in pobiralci davkov, opravljajo svoje delo podnevi, vendar pa tvegajo, da bodo izgubili glave v nočnih napadih partizanov, ki jim najpogosteje pomagajo ljudje iz njihovih vasi.«

SPLOŠNOLJUDSKA VSTAJA

V takšnem položaju so 20. decembra 1960 sklicali prvo konferenco predstavnikov vseh demokratičnih in patriotskih organizacij in društev Južnega Vietnama, in sicer nekje na osvobojenem ozemlju. Predstavniki najvažnejših strank in organizacij so na konferenci sklenili, da ustanovijo Nacionalno fronto osvoboditve.

Na konferenci so sprejeli skupni program in temelje splošnoljudskega boja Vietnamcev za demokratično, svobodno izvoljeno vlado; proti ropu, brezzakonju in korumpiranemu terorističnemu režimu Diema; za spoštovanje in izvajanje določil ženevske konference o ustavodajni skupščini ter združenju Vietnama in vietnamskega ljudstva; proti ameriški agresivni intervenciji in vmešavanju v notranje stvari Vietnamcev; za mir, nevtralnost in dobrososedske odnose z Laosom, Kambodžo in LR Kitajsko.

Program je bil sestavljen v bistvu za vse in v želji, da bi uresničili enotnost vseh plasti prebivalstva, vseh razredov, vseh veroizpovedi ne glede na razlike v političnih pogledih, v boju proti ameriškim zavojevalcem in njihovim saigonskim pomagačem ter za neodvisnost, nevtralnost Vietnama in končno za izboljšanje življenjskih razmer ljudi.

V južnovietnamskem osvobodilnem gibanju se z ramo ob rami borita kmet, delavec, izobraženec in pripadnik srednjega razreda. Vse plasti prebivalstva imajo utemeljene razloge, da se združujejo in podpirajo osvobodilno gibanje v boju proti saigonskemu režimu in Američanom. Vsekakor pa je najbolj pomembna podpora kmečkih ljudi, kajti kar tri četrtine Vietnamcev se ukvarja s kmetijstvom. Kmetje se tudi imajo za kaj boriti, saj jim je, kot omenjeno, Diemov režim nasilno odtegnil vse pridobitve agrarne reforme. Delavci živijo v nemogočih razmerah z nizkimi mezdami in pod grožnjo odpusta z dela, poleg tega morajo plačevati visoke davke. Zato ni čudno, da je bilo že takrat veliko stavk proti politiki Ngo Dinh Diema, a so jih krvavo zatrli. Režim je preseljeval ljudi iz mest na podeželje, v tako imenovane strateške vasi. Izobražencev je v Vietnamu malo, vendar so zelo vplivni. Zdravniki, odvetniki in drugi svobodni poklici so se pod Diemom čutili ogrožene, ker jim je poteptal njihove stanovske svoboščine. Podobno so nasprotovali njegovi nazadnjaški politiki tudi kulturni delavci — učitelji in profesorji najbolj, kajti bili so odločno proti temu, da bi se podrejali ameriškem vplivu, da bi zanemarjali poučevanje vietnamskega jezika itd. Skratka, politika saigonske vlade je naletela na odpor na vseh področjih ter naravnost silila ljudi v upor.

Že takoj v začetku se je v tujem tisku razširilo za Fronto narodne osvoboditve ime Vietkong, to pomeni vietnamski komunist. Takšno ime so ji dali reakcionarni krogi doma in na tujem, seveda s svojo računico pri tem. Z nazivanjem Vietkong so in še vedno skušajo zanikati vsesplošno naravo osvobodilnega gibanja, ki je združeno v FNO. Pripadniki FNO namreč niso samo komunisti, temveč tudi člani najrazličnejših drugih strank in gibanj (Radikalnosocialistične, Narodnorevolucionarne, Stranke svobodnega dela, sindikatov, nekaterih organizacij kmečkih zvez, organizacij žensk, mladine, demokratičnih študentov, novinarjev, umetnikov, kulturnih delavcev). Zato je takšno enačenje KP in njene ideologije s splošnim narodno-osvobodilnim gibanjem največji nesmisel in ima povsem prozoren namen: ustvariti vtis, češ da pomeni osvobodilno gibanje nevarnost, da bi se razširil komunizem v jugovzhodno Azijo. Takó je nenadoma vsak, ki se upira režimu v Saigonu, postal komunist in je bil podvržen najhujšemu preganjanju.

Uradna ustanovitev FNO leta 1960 ter njen zares širok splošno narodni program sta pospešila organizacijo in razširitev boja, takó tistega v notranjosti za obrambo delov osvobojenega ozemlja, kakor tudi v mestih. Po nekaterih uradnih podatkih so imele v bojih, ki so takrat izbruhnili, samo mesec dni pozneje, to je januarja 1961, vladne čete 1232 izgub med oficirji, vojaki in žandarji. Londonski Times je v enem izmed pregledov o takratnem položaju zapisal:

»V obdobju 1954 do 1959 število mrtvih in ranjenih na vladni strani ni nikoli preseglo števila 400. Toda že leta 1960 so izgube saigonskih sil izredno narasle na 4900 (v tem številu ni vračunanih 1600 vojakov, ki so jih pripadniki osvobodilnega gibanja ujeli). FNO je imelo v tem letu 6200 ranjenih in mrtvih. Lahko je reči, da se je v tem obdobju vojna, ki je tlela v Južnem Vietnamu, spremenila v požar.«

Times omenja 1600 vojakov, ki so jih borci FNO ujeli. Akcija, v kateri so pridobili toliko ujetnikov, je takrat imela izredno velik psihološki in politični učinek na diktatorjevo armado. Teh 1600 pripadnikov saigonske armade je namreč tičalo v utrjenem in dobro branjenem oporišču za vaje blizu mesteca Tai Nin. Podobnih taborišč je bilo v Južnem Vietnamu še veliko, v njih so ameriški instruktorji vadili

množično mobilizirane Vietnamce, iz katerih so hoteli ustvariti polmilijonsko udarno armado saigonskega režima.

Akcija je potekala takole: Takoj, ko so vojaki v taborišču končali dnevne vaje in so zatrobili k počitku, je skupina partizanov na hitrico zajela straže in dežurne oficirje ter zastražila skladišča orožja in oficirske barake. V nekaj minutah je bilo taborišče v njihovih rokah. Po poznejših ugotovitvah je bilo partizanov okrog 300 in so bili kaj slabo oboroženi; napad jim je uspel predvsem zato, ker si pove-ljujoči niso mogli niti misliti, da bi bili partizani lahko tako »drzni«. Po improviziranem zboru vseh ujetnikov, na katerem so jim partizani pojasnili namen osvobodilnega boja, se je okrog 1000 vojakov skupaj s celotno četo študentov-oficirjev odločilo, da se pridruži borcev osvobodilnega gibanja. Takó okrepljena partizanska enota je zastražila preostalih 1600 vojakov garnizije in jih odpeljala na osvobojeno ozemlje. Ni treba še posebej poudarjati, da so partizani zaplenili velike količine najmodernejšega ameriškega orožja. Ob tej priložnosti so ujeli tudi ameriške inštruktorje: člani osvobodilnega gibanja so jih odpeljali s seboj le dobršen del poti, da niso mogli dvigniti preplaha, nato pa so jih spustili.

V naslednjem letu so zabeležili pripadniki FNO še celo vrsto uspehov in vladne enote jim pravzaprav niso bile več kos. Zato sta začela Pentagon in State department razmišljati o resnejših in daljnosežnejših akcijah proti osvobodilnemu gibanju.

Širina revolucionarnega gibanja kakor tudi usklajenost glavnih akcij, posebno pa še politična platforma FNO, je pokazala ameriškim strategom, da odpor južnovietnamskega ljudstva ni usmerjen samó proti brezzakonitosti, ropanju in terorju diemovske diktature. Postalo je očitno, da je to boj proti celotni politiki, v kateri je Ngo Dinh Diem le osovražena lutka, ki lahko samo okrepi ostrino odpora, politike, ki je iz dneva v dan, od meseca do meseca povečevala ameriški vpliv in prisotnost Američanov v Vietnamu. Načrti, v katere je bilo vloženo toliko truda, so bili ogroženi.

Hkrati sta rasli tudi moč in organiziranost FNO in seveda vojaška izurjenost. Danes je osvobodilna armada Južnega Vietnama v glavnem sestavljena iz treh delov. Iz partizanskih odredov za samoobrambo: to so vaške enote, v katerih so borci, ki so podnevi kmetje, ponoči pa gverilci. Njihova naloga je braniti vasi, minirati prometne zveze in preprečevati delovanje sovražnikovih sil v njihovi bližini... Iz regionalnih enot: te imajo že bolj stalen položaj in so namenjene obrambi ene ali več pokrajin. Borijo se proti sovražnim silam, ki so razporejene na njihovem območju. Iz rednih enot: to so brigade, ki imajo nalogo bojevatí se proti sovražnikovim operativnim enotam. Izvajajo samostojne vojaške akcije, rušijo utrdbe, napadajo vojaška taborišča in preprečujejo ofenzive in pohode »čiščenja ozemlja«.

Leta 1960 so na Zahodu brezskrbno govorili, češ da Vietkong ni nevaren, saj šteje samo nekaj tisoč ljudi. Toda iz teh »nekaj« tisoč jih je 1964 nastalo že 20.000 (po zahodnih virih), samó leto dni pozneje pa že 100.000. Te številke, čeprav jih težko preverimo (verjetno so bile večje), najbolj kažejo, kako je raslo revolucionarno gibanje. Danes trdijo, da je borcev osvobodilnega gibanja okrog 300.000: bojujejo se proti milijonu in 215 tisočem Američanov in njihovih zaveznikov. Osvobodilna vojska ima neomejene rezerve, saj lahko vsak kmet, ki je sposoben nositi orožje, vsak trenutek stopi v njihove vrste, zato je tudi daleč od verjetnosti napovedovanje, češ da lahko Američani z bistveno povečanimi vojaškimi enotami na hitrico zmagajo. Vsako povečanje ameriških sil namreč nujno potegne za seboj tudi povečanje na drugi strani.

Američani so imeli leta 1960, se pravi takrat, ko je bila ustanovljena FNO, 900 vojakov, ki so jim rekli »vojaški svetovalci«. Leto pozneje se je to število povečalo

na 3200; v naslednjih letih je raslo takole: 11.300, 16.300 in 23.300, v decembru 1965 pa se je nenadoma povzpelo na 184.300. V letu 1966 se je ameriški ekspedicijski korpus povečal na 385.000 vojakov in lani še za nadaljnjih 100.000: zdaj pa jih je že okrog 520.000.

IZPOVEDI PRIČ

V letih 1960—1965 se je spopad v Vietnamu počasi razraščal, Američani pa so kaj hitro nehali govoriti o svojih vojakihi v Vietnamu kot o peščici vojaških svetovalcev. Prevzeli so breme napadalne vojne povsem na svoje rame. Dogodki v teh letih so še dokaj blizu, zato si jih osvežimo samo z nekaj datumi:

1961 — 13. maj: V ameriško-saigonskem uradnem sporočilu o obisku podpredsednika Johnsona v Južnem Vietnamu piše, da bo ameriška pomoč okrepljena, češ da bi se takó saigonska vlada laže uprla kršitvi neodvisnosti in ozemeljske nedotakljivosti Južnega Vietnama nasproti tako imenovanim komunističnim agentom in silam s severa.

1962 — 8. februar: Ustanovitev ameriškega poveljstva v Saigonu, ki je bilo najprej pod vodstvom generala Harkinsa in potem, od leta 1964, pod generalom Westmorelandom.

1963 — 1. november: Padec Ngo Dinh Diema.

1964 — 26. marec: Ameriški obrambni minister Mc Namarra po vrnitvi iz Vietnama prvič omenja možnost vojaških operacij v Severnem Vietnamu. (V skladu z ameriškimi trditvami, češ da je južnovietnamska FNO le lutka v rokah Hanoja in prihaja vsa pomoč v orožju ter ljudeh iz Demokratične republike Vietnam.

4. avgust: Prve ameriške represalije proti Demokratični republiki Vietnam v zvezi z incidentom v Tonkinškem zalivu.

1965 — 7. februar: Ameriško letalstvo bombardira Demokratično republiko Vietnam. Ta korak je bistveno spremenil podobo vojne v Vietnamu: z napadom na neodvisno državo je Amerika dvignila svetovno javno mnenje proti sebi. Začel se je nemir v ZN, v gibanju nevezanih se zbirajo in združujejo nove sile.

9. februar: Prve enote ameriške mornariške pehote se izkrcajo v Da Nangu.

3. maj: Prihod prvih ameriških padalcev.

12. september: Izkrcaje prve ameriške letalske divizije.

29. december: Nove ameriške okrepitve prihajajo v Plei Ku. Ameriške sile v Južnem Vietnamu štejejo sedaj 184.300 vojakov.

Zadnji dve leti se je vojna nenehno širila. ZDA so dovažale nove in nove okrepitve, toda nikakor jim ni uspevalo, da bi bili zavezili napade in uspehe borcev osvobodilnega gibanja ali bi bili z bombnimi napadi na Hanoj in druga večja mesta Demokratične republike Vietnam spravili hanojsko vlado na kolena.

Najbolj pa je Američane presenetila in dokazala nasprotnikovo moč ofenziva osvobodilnih sil Južnega Vietnama v začetku letošnjega leta. V njej je FNO dosegel veliko politično in navsezadnje tudi vojaško zmago, saj je dokazal, da Američani tudi z najsodobnejšo tehniko ne morejo dobiti te vojne. »To je pravi boj na odprtem bojišču!« je priznal eden od Westmorelandovih pomočnikov, brigadni general John Chayson. »To je zelo uspešna ofenziva. Presenetljivo dobro je koordinirana, neverjetno intenzivna in izvedena z izredno drznostjo.«

Američani niso dvomili o tem, kdo bi lahko stal za vso to akcijo. Po drznosti napadov, presenečenju in po načrtu, po katerem je ofenziva potekala, so prepoznali velikega vojskovodjo generala Giapa, zmagovalca nad Francozi pri Dien Bien Fuju in pobudnika gverilske taktike FNO.

»Vsi dokazi govorijo, da Giap verjetno prvič od začetka vojne v Vietnamu osebno vodi celotno ofenzivo,« je februarja ugotovil ameriški časopis Times, češ da je to mnenje vojaških strokovnjakov.

Pred dobrim letom dni je general Giap v pogovoru z dopisnikom pariškega Monda Jeanom Decourneom takole govoril o prihodnjem razvoju položaja v Vietnamu:

»Prepričan sem, da bo vojaška in politična zmaga naša. Pazite, pravim — vojaška in politična! Najboljša pot za ohranitev miru je, da vzamemo agresorju ves pogum,« je slavn general večkrat poudaril v pogovoru. »Tistega dne, ko bodo Američani uvideli, da ne morejo dobiti vojne, se bodo ustavili.«

Marsikatera od njegovih trditev je resnična, predvsem pa ta, da je morala ameriških vojakov zelo nizka. To je jasno vidno iz pisanj nekaterih novinarjev, ki so se mudili v Vietnamu.

Italijanska novinarka Oriana Falacci je januarja letos obiskala Dak To in se je pogovarjala z ameriškim vojakom:

»Ko umrem, bom prišel v nebesa, ker tu na zemlji živim v peklju. Mislite, da bom ostal živ? Nenehno molim k Bogu, razumete, ne morem nič drugega, kot da molim. Celo takrat, ko za to nimam časa.«

»O Bog, kako odvratna stvar je ta vojna. Gotovo nekaj ni v redu s tistimi, ki jim je vojna všeč, ki jo imajo za razburljivo. Vojna ne daje slave niti zadovoljstva tistim, ki ga iščejo. To je le umazana tragedija.«

»Takšne in podobne besede so mi govorili oficirji in vojaki ameriške pehote,« pravi Oriana Falacci. »To so bili obupanci, ki sovražijo vojno. Mnogi izmed njih sploh ne vedo, zakaj so v Vietnamu. Oni se ne razumejo na politiko. V Vietnam prihajajo neposredno iz šolskih klopi in se sprašujejo: 'Zakaj?' Odgovarjajo jim: 'Tu si zato, da se bojuješ za svojo domovino!' A oni se čudijo: 'Toda moja domovina je v Ameriki, ne tukaj...«

»Nočem se boriti,« pravijo. »Nočem v boj — človek se ne rodi zaradi tega, da bi pri dvajsetih letih pustil svoje kosti na bojišču.«

»Živim v nenehnem strahu, ki se ne zmanjšuje, temveč stalno narašča!«

Takole pa je opisal neki francoski časnikar občutke marincev, ki so obkoljeni v Khe Sanu; njegov članek je v začetku marca priobčil pariški Express:

Marinci iz Khe Sana so v glavnem skromnega porekla: bivši soferji tovornjakov, drobnj nameščenci, kmetje. Prepričani so, da v njihovi domovini nihče ne ve, kako mučno jim je tu, in da govorijo z isto ogorčenostjo o oblegovalcih kot o svojih vojaških šefih ali politiki. Zdi se mi, da imajo prav. Ko se človek znajde v rovih Khe Sana, nujno misli, da nima nobena vlada pravice siliti svoje mladine v brezglavo žrtvovanje. Kajti ti vojaki so dejansko otroci. Od 60, kolikor sem jih spoznal, ni bil nihče starejši od 22 let.

H. H. je dvajsetletni mladenič iz Atalante. V rovu mi je pojasnjeval, kako razkladajo letala, ko pristajajo. »Vsakokrat, ko se približam pristajališču (to je nenehno pod ognjem osvobodilnih sil), mi v glavi nastane praznina. Prenašam zaboje s strelivom proti rovom, strah pa mi stiska srce. Zato kričim, rjavem, vendar se niti ne zavedam, da me v splošni zmešnjavi nihče ne sliši.« Ta fant in devet njegovih tovarišev iz čete so živčno skrajno izčrpani.

Morda prav ta strah, zrahlanji živci in poteptana morala zaradi vojaških neuspehov silijo ameriške vojake včasih tudi v zločine, ki jih lahko primerjamo edino z zločini nacistov med drugo svetovno vojno.

V Westmorelandovi taktiki vojskovanja »poišči in uniči« ameriški marinci uporabljajo tudi takšne akcije, kot je tako imenovana »minuta besa«. O tem je pričeval Američan Tuck, ki je te stvari doživel, pred Russelovim sodiščem:

»Kadar smo bili v pokrajini pod kontrolo osvobodilnega gibanja, smo obkolili vas, jo zasedli in zbrali vse prebivalce sredi vasi. Vse mlade može, ki so bili sposobni nositi orožje, smo pobrali in jih poslali vojakom saigonskega režima na zaslisanje. Ženske in otroke pa smo poslali v begunska taborišča. Če se je zgodilo, da so iz vasi na nas streljali, smo za minuto tudi mi vsi začeli streljati iz tankov, mitraljezov, iz vsega orožja, zakaj domnevali smo, da je vsak Vietnamec pripadnik osvobodilnega gibanja, dokler ne dokaže nasprotnega. Vedeli smo, da so v vasi tudi civilisti, toda to nas ni brigalo. Hoteli smo samo pokazati, da se ne šalimo.«

To so res pokazali, toda za ceno življenj nedolžnih.

Američan Sean Flynn je takole poročal o akciji »zelenih baretk«, posebnih ameriških enot, izurjenih za boj proti gverilcem; bil je navzoč kot novinar:

»Skozi gosto bambusovo grmovje je odred, ki sem ga spremljal, prispel na jaso, ko se je nenadoma na drugi strani zaslislalo lomljenje vej in topot bežečih nog. Samo nekaj strelav in lov je bil končan. Vojaki so pripeljali dečka petnajstih let, ki so ga ujeli z zabojem, polnim streliva. V žepu njegovega oblačila so našli majhno beležnico... V njej je bilo zapisano njegovo ime in naziv 271. odreda osvobodilnih sil... Medtem se je zaslislalo še nekaj krikov in vojaki so se pojavili na jasi z novo žrtvijo, okrog 50 let starim človekom. Iz njegovih dokumentov so ugotovili, da je dečkov oče.

Oče in sin se nista niti pogledala niti pozdravila. Na vprašanja sta odgovarjala z molkom. Nikoli nista slišala za 271. odred FNO. Komandir »zelenih baretk« se je namršil. Ta se je s francoskimi padalci že leta 1954 spustil v Dien Bien Fu in je imel mnogo izkušenj.

Zamahnil je in udaril petnajstletnega dečka, da je brez glasu omahnil. Nato so ga začeli obšipati z udarci, toda deček je molčal. Ko tudi ta okrutnost ni pomagala, so »zeleni baretke« spremenili taktiko. Odpeljali so očeta in deček je ostal sam med vojaki.

»Štel bom do dvajset. Če ne spregovoriš, bo oče mrtev!« je dejal eden od vojakov.

Deček se je ugriznil v ustnico in ni odgovoril.

Zaslišal se je strel. Deček se je zvalil na tla in začel jokati: »Zakaj ste mi ubili očeta?«

V štirih mesecih sem posnel mnogo prizorov, pravi Sean Flynn. Nekaterih ne bom nikoli pozabil.

Nikoli ne bom na primer pozabil grobega narednika ameriških posebnih odredov, ki je ukazal, naj zažgejo celo vas. Streha ene izmed hiš se je že rušila, ko je skočil vanjo, da bi rešil gnezdo mačk. Jutri pa bo ponovno zažigal vasi nad živimi prebivalci.

Vojaki so metali dinamitne naboje v podzemskie bunkerje. Lica mrtvecev, ki so jih nato potegnili ven, so bila modra z izbuljenimi očmi. Videti so bili kot lutke iz cunj — vse kosti v telesu so jim bile polomljene...

Samo enkrat sem nemočno spustil svojo kamero. Šli smo skozi vas in zagledali nekega dečka, ki nam maha.

»Hello, Hello, Numba Van,« (ime za ameriškega vojaka) je klical s slabotnim glasom. Dečka je zadel drobec granate in mu razparal trebuh. Rana je bila še topla ter še ni čutil bolečin, prav tako se ni zavedal nevarnosti. Samo še nekaj minut je bilo pred njim. Zavladal je strašen molk, njegov »Hello, helloo« pa je postajal vse slabotnejši, dokler ni povsem utihnil...«

Vojna je grozna, strašna, še hujša pa je, če kosi med civilnim prebivalstvom, med otroki, ženskami in starčki, med nedolžnimi ljudmi.

V šestih letih je zaradi vietnamske vojne umrlo 250.000 otrok, 750.000 pa je bilo ranjenih. Na tisoče jih je umrlo zaradi podhranjenosti in nalezljivih bolezni, največ pa zaradi ran, ki so jih povzročili granatni drobcji in svinčenke ter strahoviti napalm. V istem času je bilo ubitih kakih 415.000 civilistov. Po nekaterih izračunih je prišlo na enega ubitega pripadnika FNO 6 ubitih civilistov. Če vzamemo, da je polovica južnovietnamskega prebivalstva mlajša kot 16 let in so vsi moški nad 16 let pod orožjem, potem sestavljajo otroci 70 % žrtev ameriškega bombardiranja z napalmom.

In še en podatek: vsake pol leta pade 5000 civilistov. To je izjavil ameriški kirurg dr. Wayne Hall, ko se je lani vrnil iz Vietnama.

V ameriških zračnih napadih na Demokratično republiko Vietnam je bilo ubitih po hanojskih podatkih 200.000 ljudi, v glavnem žensk in otrok. Ko so čistili Južni Vietnam, pa je bilo ubitih od leta 1954 do 1965 okrog 170.000 ljudi, 400.000 pa so jih zaprli v koncentracijska taborišča.

Po podatkih, s katerimi razpolaga sodišče lorda Russela, so ameriški bombniki uničili samo v Severnem Vietnamu 300 šol, 74 bolnišnic in porodnišnic, 80 cerkvá in pagod itd. ...

Na leto odvržejo Američani toliko bomb, da bi prišla na vsakega pripadnika osvobodilnih sil več kot ena tona. Vsak teden pade na Vietnam toliko bomb, kot jih ni v najsilnejših bombardiranjih na nemška ozemlja med drugo svetovno vojno.

Preveč je podatkov, ki govorijo o najširšem uničevanju dežele in njenih ljudi — za Ameriko je Vietnam že dolgo časa vojaški poligon, na katerega pošiljajo naj-sodobnejše uničevalno orožje. Človek se zgrozi ob naštevanju števil, dejstev prič ...

Toda v vsem tem bo verjetno še dolgo časa ostal najbolj grozljiv dogodek, saj je izredno odmeval po svetu ter ovrigel najbolj skrbno pripravljene diplomatske razlage ameriške prisotnosti v Vietnamu in razširil že takó veliko nezaupanje v ameriško politiko v tej državi. Ta dogodek je posnel na filmski trak fotoreporter agencije Associated Press Eddy Adams v začetku letošnjega leta.

Filmski trak priča, kako so ubili ujetega borca FNO.

Ameriški marinci so namreč ujeli oficirja FNO in ga odvlekli proti središču mesta, ko se je nenadoma prikazal brigadni general saigonskega režima Nguen Ngok Loan, hladnokrvno izvlekel revolver in ujetnika navkljub vsem ženevskim konvencijam o vojnih ujetnikih, navkljub vsem humanističnim nazorom javno ustrelil.

Ameriški akademik Arthur Miller je o tem dejal: »To je največja zaušnica Američanom, kar jih vem.« Slike o dogodku je namreč v treh dneh objavilo okrog 2000 dnevnikov po vsem svetu.

Komentator ameriške televizijske mreže NBC Howard Tuckner pa je izjavil: »To je prineslo ZDA več škode kot katerikoli dogodek v zadnjih osemnajstih letih.«

Ali je potem čudno, da so ostale ZDA v svoji vietnamski politiki skoraj povsem osamljene in da Bela hiša izgublja podporo tam, kjer bi jo morala imeti najprej — doma.

J. P.

ČEŠKOSLOVAŠKA NA NOVI POTI

Drago Košmrlj

Nikakor ne pretiravajo tisti, ki dajejo vsem dogodkom, ki smo jim bili priče v zadnjih mesecih in tednih na Češkoslovaškem, označbo druge revolucije na Češkoslovaškem. Vse spremembe, ki so danes že vidne v življenju češkoslovaške partije in celotne družbe, posebej pa še tiste, ki so na poti, opravičujejo sodbo, da je sedanja globoka preobrazba Češkoslovaške pomemben, prelomen dogodek v razvoju dežele.

Zunanji izraz nove smeri, ki je vanjo stopilo notranje življenje Češkoslovaške, so skoraj povsem prenovljeni in spremenjeni vodstveni organi partije in državne oblasti. Že na poprejšnjem januarskem plenumu so razdvojili funkcijo prvega sekretarja partije in predsednika republike, obe je združeval v svoji osebi dotedanji predsednik in poveljni predstavnik konservativnih sil Antonin Novotny. Na vodstvo partije je že tedaj prišel Slovak Aleksander Dubček, okoli katerega se je zbralo jedro naprednih sil v partiji in pod njegovim vodstvom tudi opravilo korenito delo globokih sprememb. Marčni plenum partije je postavil za kandidata na predsedniško mesto republike narodnega heroja Ludvika Svobodo, ki ga je parlament tudi izvolil z veliko večino glasov. Povsem prenovljen je izšel s plenuma najvišji organ partije, predsedstvo CK, kjer so ostali samo trije stari člani, medtem ko so jih osem nadomestili z novimi ljudmi. Od šest sekretarjev, kolikor jih ima CK, je samo eden iz poprejšnje dobe. Prav tako je povsem prenovljena vlada Češkoslovaške, dobila je novega predsednika, izmed 23 ministrov jih je 18 novih. Novo oziroma prenovljeno je tudi vodstvo Narodne fronte, pa tudi narodna skupščina bo dobila novega predsednika. Smisel vseh teh osebnih sprememb, ki so vse potekle v duhu izredno dostojne in humane akcije, brez grobih metod, je težnja, da na vodilna mesta pridejo novi ljudje, pristaši nove smeri, ki bodo s svojimi političnimi in tudi osebnimi sposobnostmi poročstvo za uspešen tok vseh začelih reform političnega, gospodarskega in družbenega življenja.

Prvič je dobila češkoslovaška partija tudi svoj program. Tega so sprejeli na nedavno končanem plenumu partijskega vodstva. Ne glede na to, da ima akcijski program časovno omejen značaj, saj so predvideli, da bo prihodnji redni kongres izdelal in sprejel dokončni politični program partije, pa je njegov pomen vsekakor izreden, saj vsebuje jasne sklepe o celotni preobrazbi gospodarskega, družbenega in političnega življenja dežele.

Program nakazuje povsem novo vsebino in obliko delovanja partije kot vodilne politične sile. Z njim se partija spreminja v živ politični organizem, odpravljene so vse usedline birokratskega, dogmatičnega in konservativnega, kar je v preteklosti zaviralo ne le delovanje partije, marveč celotni družbeni razvoj dežele. Cilj vsega delovanja partije v prihodnje je odpreti vrata za dinamičen razvoj socialističnih družbenih odnosov, za široko demokratizacijo vsega življenja.

Partija se je s tem programom oddvojila od neposrednega upravljanja državnega, gospodarskega in družbenega življenja, kot je to bil sistem v dosedanji praksi. Partija naj odslej idejno vodi in usmerja razvoj, njena metoda je prepričevanje, ne pa ukazovanje. S tem postaja delovanje državnih organov, gospodarskih in drugih organizacij povsem samostojno.

S programom so zajamčene državljanom vse ustavne pravice združevanja, svoboda govora in gibanja ter vse politične in osebne svoboščine, kot jih to zagotavlja

Stojan Batič:
Poslednja cigareta, 1959, risba

ustavni sistem. V tem smislu se je partija obvezala izvesti popolno rehabilitacijo vseh številnih žrtev poprejšnjega sistema kulta osebnosti, ki je prinesel huda izma-ličenja socialistične demokracije.

Posebno poglavje v akcijskem programu partije govori o enakopravnosti če-škega in slovaškega naroda. Za doseg take enakopravnosti predvideva program novo ureditev odnosov med Slovaki in Čehi na temelju federacije. V tem duhu bodo spremenili tudi obstoječo ustavo. Vrhu tega pa program napoveduje redno menjavo kadrov na vodilnih položajih v državi z namenom, da bi na odgovorna mesta pri-hajali politično in strokovno najbolj usposobljeni ljudje.

Velike spremembe napoveduje program v gospodarskem življenju dežele. »Ne-mogoče je neprestano jemati tistim, ki dobro delajo in dajati onim, ki delajo slabo,« pravi program. Kot posebno važno nalogo postavlja program vzpostavitev novih odnosov med državnimi organi in gospodarskimi organizacijami, s tem da dobe gospodarska podjetja povsem samostojen položaj. V novem gospodarskem sistemu naj bi imeli delovni kolektivi vpliv na upravljanje prek novih demokra-tičnih organov upravljanja. Program se nadalje zavzema za široko vključevanje dežele v mednarodno delitev dela, zato pa bodo morali spremeniti celotni sistem zunanje trgovine. Kot končni cilj odpiranja dežele k svetovnemu trgu pa določa program uresničitev konvertibilnosti češkoslovaške krone.

Na zunanjepolitičnem področju predvideva program večjo aktivnost Češkoslo-vaške na mednarodnem prizorišču. Dežela bo nadaljevala politiko prijateljstva in zaveznitva s Sovjetsko zvezo in drugimi socialističnimi državami na temelju med-sebojnega spoštovanja, upoštevanja suverenitete, enakopravnosti in mednarodne so-lidarnosti. Toda o poglobitvini mednarodnih vprašanjih bo Češkoslovaška vedno iz-delovala svoja lastna stališča. Program nakazuje tudi povečano dejavnost partije v mednarodnem delavskem gibanju in v tej zvezi poudarja potrebo po tesnejšem so-delovanju z vsemi naprednimi gibanji v kapitalističnem svetu in v deželah v raz-voju. »Ne spreminjamo naše temeljne usmeritve,« pravi na koncu program, »želimo samo, da v duhu tradicij uresničimo pravično socialistično družbo, ki bo organizi-

rana na demokratičnih osnovah in ki bo omogočila prebivalcem dostojno človeško življenje in napravila prostor za razvoj človekove osebnosti.«

To je torej bistvo akcijskega programa češkoslovaške partije in take so osnove in smernice, po katerih naj poteka ves razvoj dežele v prihodnje. Če bi hoteli v kar se da strnjeni misli izraziti vse bistvo dosedanjih in prihodnjih sprememb, potem bi lahko ugotovili, da gre za uresničitev dejansko demokratične oblike socializma, take, ki bo ustrezala pogojem in razmeram v deželi in ki bo pomenila lastno češkoslovaško pot v socializem. Vsekakor pomenijo vse spremembe, ki jih je doživela Češkoslovaška, izredno važno pridobitev, ki ne bo v prid samo razvoju socializma na Češkoslovaškem, temveč vsemu socialističnemu svetu. Prav Češkoslovaška, zaradi svojih globoko demokratičnih tradicij, zaradi visoke stopnje gospodarskega in družbenega razvoja, lahko dejansko mnogo prispeva k utrditvi naprednih oblik socialistične družbe. Težnje po taki smeri so sicer že dolgo tlele v češkoslovaški stvarnosti, toda vse do zdaj jih je dušil in pritiskal k tlom trdoglavi diktatorski sistem, ki se je ukoreninil na Češkoslovaškem kot posledica stalinizma in vsega tistega, kar se skriva pod izrazom kult osebnosti. Ta sistem je mrtvil ustvarjalne sile, odvrčal od partije ne le množice Čehov in Slovakov, marveč tudi mladi rod, ki se ni mogel ogreti za sistem, kjer je bil birokratizem poglavitna značilnost, kjer je bila zadušena vsaka svobodna misel in kritika, kjer je vladalo ukazovanje od zgoraj in so preganjali vsako razpravo in vsak pojav samostojnih stališč. Vse poskuse novih demokratičnih oblik so obsojali kot razbijanje enotnosti partije, kot šovinizem in revizionizem. Vendar je že od 1960. leta dalje opazna v deželi težnja po spremembi gospodarskega sistema, ki je zaviral gospodarski razvoj in povzročal padec proizvodnje in delovne storilnosti. Že zadnji kongres je postavil prve zahteve po spremembah v politični oblasti in delu partije. Toda vse te zahteve si tedaj še niso mogle izbojevati pravice do uveljavitve. Birokratske sile so bile v občutni premoči.

Na lanskem oktobrskem plenumu so bile kritike gospodarskega sistema že dosti bolj odločne. Sedanji prvi sekretar Aleksander Dubček je tedaj tudi sprožil vprašanje položaja slovaškega naroda v skupni državi. Tedanje partijsko vodstvo je skušalo vso odgovornost za neuspehe zvreči na vlado, ta pa je dokazovala, da ji njene omejene pristojnosti branijo ukreniti karkoli brez odobritve partijskega vodstva. Vsi nakopičeni problemi so malo kasneje našli mesto na decembrskem plenumu, ki je pomenil prelomnico v tem smislu, da centralni komite ni potrdil poročila ožjega partijskega vodstva. Razprava je zajela celotno problematiko v državi in njen sklep je bil ta, da mora vodstvo samo pri sebi začeti iskati vzroke za vse napake in težave. Odločilni prelom pa je bil storjen na januarskem delu plenarnega zasedanja. Na njem je nastopilo napredno jedro z odločno zahtevo po popolni reorganizaciji sistema. Kot eden izmed prvih sklepov je bila razdvojitve funkcije prvega sekretarja in predsednika republike, ki ju je združeval v svoji osebi Antonín Novotný. To pa je bilo tudi znamenje popolnega razcepa med naprednimi in konservativnimi silami v vodstvu partije, in ves nadaljnji proces vse do današnjih dni, ki je prinesel akcijski program partije in vse spremembe v vodstvih, pomeni dokaz zmage naprednih sil nad konservativnimi. Da je ta proces dobil tako nepričakovano hitro smer, je dosti pripomogel primer generala Šejne in njegov pobeg v tujino. Ta beg je dal pristašem naprednih teženj zadosti trdnih argumentov, da so lahko pospešili proces sprememb in ga tudi pripeljali do tako učinkovitega konca.

Zdaj stoji Češkoslovaška na pragu vseh tistih sprememb, ki jih je napovedal marčni plenum in ki jih vsebuje akcijski program partije. Gre na primer na pod-

ročju državne ureditve za uresničitev načrta o federaciji med Češko in Slovaško, o čemer že teko priprave zlasti na Slovaškem. Gre za rešitev enega izmed najtežjih problemov, ki jih pomeni izvedba gospodarske reforme in preosnova celotnega gospodarskega sistema. Za razumevanje stanja, ki ga je povzročil administrativni sistem upravljanja, naj zadostujeta samo podatka, da ima danes Češkoslovaška pol milijona delavcev, ki delajo v povsem nerentabilnih podjetjih. Približno milijon dvesto tisoč delavcev je zaposlenih v podjetjih, kjer je produktivnost globoko pod povprečjem zahodnih kapitalističnih držav. Češkoslovaško blago prihaja danes na trg kapitalističnih držav za 45 % spod lastne cene. Pa vendar si je novo vodstvo postavilo za cilj vključiti se v mednarodno delitev dela in doseči konvertibilnost krone. Za doseg tega cilja bo treba velikih naporov in premagati obilo težav. Vsekakor bodo v gospodarski reformi v ospredju vprašanja, kako zagotoviti dejansko samostojnost podjetij, kako, s kakšnimi ukrepi doseči večjo produktivnost, kako izravnati nesorazmerja v gospodarskem razvoju Češke in Slovaške in podobno. Prav gotovo ima novo vodstvo države in partije izdelane načrte o rešitvi vseh številnih vprašanj, toda pot do uresničitve teh načrtov bo težka in zapletena.

Toda ne glede na vse težave, ki se jih novo vodstvo tudi zaveda, ni dvoma, da bo sedanji proces demokratizacije rodil pričakovane sadove. Vsa družbena preobrazba je že do zdaj sprostila mnoge vse doslej zatajevane ustvarjalne sile. Partija je v sedanjih dogodkih vnovič začela pridobivati ugled med množicami. Politično življenje je dobilo novo vsebino, doseženi so pogoji za širšo politično aktivizacijo vseh tistih sil, ki jim je razvoj demokratičnih oblik socializma pri srcu. Kolikor bolj bo novo vodstvo čimprej skušalo uresničiti vse, kar si je postavilo v svoj program, kolikor bolj dosledno bo vztrajalo na načrtani smeri, predvsem pa, kolikor bolj uspešno se bo lotilo urejanja gospodarskega življenja, toliko bolj bo pridobivalo podpore množic. Dosledna ureditev odnosov med Čehi in Slovaki bo pripomogla k resnično trdni državni skupnosti, ko bodo odpadle vse tiste ovire, ki so bile v napotje enakopravnemu življenju slovaškega naroda v državni skupnosti s češkim.

Vsi resnični prijatelji socializma gledajo zato v češkoslovaških dogodkih pojav, ki naj vidno prispeva k uveljavitvi resnično demokratičnih oblik socialističnega razvoja. V tem je tudi mednarodni pomen vseh sprememb, ki jih preživlja Češkoslovaška. Kar pa je najvažnejše, z vsemi temi spremembami si je češkoslovaško ljudstvo odprlo pot k lastni poti v socializem, taki, ki bo ustrezal težnjam, tradicijam in potrebam najširših slojev ljudstva češkoslovaške socialistične republike.

OSVEŠČANJE ŠTUDENTOV

Mojca Drčar-Murko

»Revolucija!« so kričali demonstranti v velikih študentskih demonstracijah v Torinu. »Živel Che Guevara!« so slavili padlega latinskoameriškega revolucionarja študentje v Berlinu. »Živela Češkoslovaška!« so klicali demonstranti na varšavski univerzi. »Demokracija, svoboda!« se je slišalo s praških ulic.

Študentske demonstracije, iz kakršnihkoli nagibov že nastajajo, so v zadnjih nekaj mesecih z manjšimi presledki in slabšimi fazami pretresle vso Evropo, pa tudi Severno in Južno Ameriko ter Japonsko. Prav zato, ker se je ogenj nasprotovanja obstoječim družbenim normam, socialnim ureditvam in političnim sistemom v posameznih državah tako nepričakovano in spontano razširil, je po eni strani lahko ugotavljati prevladujoče dejavnike, ki povzročajo vznemirjenost mlade generacije v današnjem svetu, po drugi strani pa nemogoče podati skupno oceno. Se italijanski študentje z arhaičnim načinom študija, z vrsto tradicionalnih zadržkov borijo za iste stvari kot njihovi kolegi v Zahodnem Berlinu, ali morda na Japonskem? Živimo v času, ko mladi ljudje vneto in nestrpno skušajo dokazati, da obstajajo in da so dovolj sposobni sodelovati v življenju dežele, v oblikovanju njene politike, preoblikovanju družbe. Zasedanje univerz, mitingi z včasih ekstremnimi in mladostno pretiranimi parolami, spopadi s policijo, aretacije, govori, resolucije — vse to je svojevrstno gibanje v vrsti dežel na Vzhodu in na Zahodu; zdi se, da dialog med dvema generacijama ne postaja le vedno bolj nervozen, ampak tudi vedno bolj težak. V besednjaku študentskih demonstracij iz Zahodne Nemčije, Italije, Belgije, na drugi strani pa Poljske in Češkoslovaške, je toliko presenetljivih, dramatičnih in šokantnih izrazov, toliko rušenja dosedanjih mitov in kanonov, da se v tako imenovani konsolidirani družbi rojeva neverjetna mržnja do vsega, kar je novo in presenetljivo. Zato takšne divje reakcije policije v Italiji, pa starih simpatizerjev fašizma, ki so se čutili potrebni, da s palicami navalijo na rimsko univerzo, skušajo razbiti, kar se da, in jo končno celo zažgati; zato takšne izjave zahodnoberlinskega profesorja: Vse bi vas bilo treba vtakniti v koncentracijsko taborišče! Zaradi te mržnje se je zdelo šefu urada britanske kraljevske hiše potrebno, da demantira sodelovanje britanskega prestolonaslednika Charlesa v demonstracijah na univerzi v Oxfordu; zato je japonska policija pri vsaki napovedi demonstracij pripravljena, da najprej udari po študentih, ki to dobro vedo, vendar vedno znova stopajo v prve vrste demonstrantov, pa naj gre za Vietnam, za višanje življenjskih stroškov, strankarske spletke ali kaj drugega. Springerjev časopisni koncern ocenjuje nemško študentsko vrenje kot rezultat ekstremističnih — tako rado uporabljan izraz —, maoističnih prenapetežev, ki bi jih bilo mogoče ukrotiti le s trdo roko; Trybuna Ludu pa pripisuje poljske demonstracije delu »zlate mladine«, ki naj bi jo vodili »politični bankrotiranci stare dobe in zahodnonemški agenti«. Beatniki, črni jopiči, provosi, hipiji, huligani, »kitajski elementi«, »maloburžoazni elementi« — to so izrazi, ki jih pogosto lahko najdemo v časopisju, ko se ocenjujejo študentski nemiri in s katerimi nekateri upajo zakriti pravo sliko tega, kar se pravzaprav v resnici dogaja. Res da je nemirna mladina sodobnega sveta živopisna anarhija zahtev, želja, pogosto pretiranih, enostranskih, vendar pa je v jedru vedno nekaj, kar zasluži pozornost resnih analitikov, in to je hkrati tisto, kar »konsolidirana družba« vztrajno zanika in se raje naslaja na skrajnostih, ki v tako širokem gibanju nujno nastajajo. Časopisi, film, televizija mnogokrat dajejo le eno podobo sodobne mladine, nekateri pravijo celo, da je to tista podoba, ki jo vidijo starejši.

Poglejmo na primer Francijo. Na zunaj francosko mladino predstavlja Johnny Hallyday, ki je kot idol še pred tremi leti nosil črn usnjen suknjič. Lani je uni-formo zamenjal z rožičastimi srajcami in prepeval cvetlične hipijevske pesmi; letos se je prilagodil slavnemu filmu »Gangster Story« in v stilu Bonny in Clyde prepeva o krvi in nasilju. Ta podoba francoske mladine s črnimi jopiči, bandami v pariškem predmestju, s hipiji okrog Seine, čudaškimi alieniranimi obrazi v kavarnah Saint-Germaina ter vpadljivimi cvetličnimi deklicami v mini krilih, to je za izvoz, pravijo Francozi. Takšna slikovita francoska mladina, drzna in čudaška, anarhična in po-duhovljena, sestavlja samo 0,4 odstotka Francozov pod petindvajsetimi leti.

Zadaj za to, v bistvu zanemarljivo skupino »izobčencev«, ki jo je družba pri-pravljena velikodušno sprejeti na znanje, ker je pač ne ogroža, pa se dogajajo dru-gačne reči. Študentje, kajti le-ti so vsekakor najbolj organizirana skupina mladih z dokaj določenimi cilji in zahtevami, začenjajo navadno pri reformi univerze, pri zahtevah za temeljito preučitev vloge univerze v družbi, toda potem se nujno zale-tijo v konformizem starejših, strankarske spletke, karierizem in absolutno vlogo denarja. In ne ostajajo le pri domačih problemih — tu je zibelka demokracije, ki je pokopana pod polkovniki — Grčija, tu je končno najbolj boleča točka so-dobnih mednarodnih odnosov — Vietnam. Ob teh vprašanjih pa ni videti na ulicah le ekscentrične obraze in čudna oblačila; posamezni problemi s tem prehajajo v splošne družbene in s tem študentovsko gibanje tudi preneha biti samo boj za boljše pogoje študija, za sodelovanje pri upravi, za bolj elastično prilagajanje učne-ga procesa spremembam v svetu. Bela knjiga, ki jo je francoska vlada nedavno izdala o problemih mladine in ki je rezultat skoraj enoletnega študija, je, tako vsaj pravijo mladi, povsem zgrešila svoj namen. Dokaj natanko je ugotovila stati-stične podrobnosti, na primer, da je povprečni mladi Francoz danes visok 1,71 m in ne več 1,68 kot Napoleonov vojak, da prej fizično dozori, toda napisala je tudi, da je pripravljen mirno čakati na 21. leto, ko mu bo dovoljeno glasovati in se potem počasi vzpenjati po tradicionalnih lestvicah osebnega uspeha. Res da ta mladina, ki prepeva marsejezo in ne verjame več v moč orožja, ki malo pozna evropske probleme, toda silno rada potuje in spoznava ljudi, ki se izogiba stran-kam, toda goreče prisega na mir in se zanj bori, ki vidi svoje idole v Debrayu in v Che Guevari, ni enotna, izoblikovana fronta, toda jasno razodeva vsem, ki so pripravljeni pogledati globlje, da beži pred razvrednotenjem človeka, pred družbe-nimi trdotami.

»RDEČI« DUTSCHKE

Nekaj podobnega, čeprav precej ostreje in mnogo bolj spektakularno prihaja iz Zahodne Nemčije, zlasti pa iz zahodnega Berlina. Gibanje berlinskih študentov ima sicer v glavnem tiste splošne karakteristike, ki jih lahko zapišemo za vsa gibanja v Evropi, toda označeno je še s specifičnimi nemškimi razmerami, ko se mladi sprašujejo, zakaj bi bilo vedno treba živeti v preteklosti, gojiti željo po mašče-vanju, če je vendar mnogo lažje iskati skupne točke v sodelovanju in v pogovorih. Nemir na zahodnonemških univerzah je zajel že tako široke kroge mladine, da celo londonski Times ugotavlja, da je mogoče govoriti o angažiranosti nemških študen-tov. To pa je za načelo absolutne poslušnosti državljanov do oblasti, ki je v Nemčiji še vedno prisotno, dokaj zanimivo. Danes gre za Vietnam, jutri za univerzitetno reformo ali za kaj drugega. Toda pri vsem tem je opaziti še nekaj; to ni več ni-

kakršna radikalna manjšina, izločena iz dobre družbe pridnih državljanov. Če potrebujemo potrditev tega, se lahko zatečemo k neki anketi, ki je pokazala, da tri četrtine študentov v deželi in 67 odstotkov vseh mladih v starosti od 15 do 25 let podpira demonstracije. Začetni vzrok nemirov je bila tudi v Nemčiji starinska zasnova univerz, kjer profesorji še vedno uživajo privilegiran status iz 19. stoletja, ki ostaja nespremenjen skozi leta. Sodu je pravzaprav izbilo dno spoznanje, da problem univerze ni izoliran, ampak da je izraz nesposobnosti celotne družbe. Mnogo pa pomeni tudi razočaranje, ki ga je mladim pripravil vodja socialnodemokratske stranke Brandt, nekdanji up v radikalne spremembe v zahodnonemški družbi. Zanj pravijo, da je na račun nekaj ministrskih stolčkov pozabil na množico, ki je v njem gledala izhod iz zagate. Slika je morda malce preveč temna, toda nemški študentje zatrjujejo, da je resnična. In študentje niso več le strašilo za malomeščanske »gotoveže«, ampak tudi trn v peti strankarskim skupinam. Pojavljajo se na primer take parole: »Nemčija — dežela duhovnih vrtičkarjev«, kar seveda med temi, ki nanje leti, ne more povzročati simpatij do novega. Impulzivni vodja, strateg političnih bitk Rudi Dutschke, ki mnogokrat nastopa demagoško, ki pa kot magnet privlači mlade ljudi, pravi: »Nemška demokracija je onesposobljena, dirigirana. Stranke so odskočna deska za karieriste, parlament pa banda interesentov za položaje v koaliciji in volitve — prevara.«

Izrazi so pač ekstremni, toda napačno bi bilo celotno gibanje ocenjevati samo po tem; med drugim je treba omeniti, da se študentovsko gibanje zavestno bori proti prebujajočemu se nacizmu in obsoja vlado, ki to tolerira. Na udaru sta vlada in parlament, ker vodita deželo v militaristične vode. V kampanjah pa je tudi vrsta neumnosti, na primer: ne kupovati cigaret, ki so državni monopol, to pa državi daje sredstva za oborožene sile, dalje, izzvati čimveč prometnih prekrškov, da bi bilo čim več sodnih razprav in bi se sodni sistem vedno bolj zapletal. V teh posameznostih je nemška mladina precej podobna holandskim provosom, ki svoj upor proti družbi, svoje nesoglasje s starejšimi, mešajo z grotesknimi izpadi. Toda tudi v tem je nekaj posebnega, atraktivnega in izraža sodobno mladino.

In če so v posameznostih razlike med samimi študenti, pa tudi med študentovsko in ostalo mladino, te razlike povsem izginejo, kadar je govor o Vietnamu. Nemški sociologi na primer pravijo, da je bil prav Vietnam tisti, ki je sedem od desetih študentov potegnil za Rudijem Dutschkejem v divjih demonstracijah v Berlinu in v Frankfurtu. Med drugim so demonstranti napadli ameriški trgovski center, odstranili z njega ameriško zastavo in namesto nje razobesili zastavo Fronte nacionalne osvoboditve Južnega Vietnama. Tako v Frankfurtu kot Berlinu so nosili transparente z najbolj ostrimi protiameriškimi teksti, slike Lenina, Rose Luxemburg, Mao Ce Tunga, Ho Ši Minha in Che Guevare. Po mnogih letih se je v Berlinu lahko slišala internacionala in študentje so vzklikali: Tu je naš Vietnam. Na posebnem simpoziju o vietnamski vojni, ki ga je med drugim pozdravil tudi Sartre med vrsto uglednih francoskih, italijanskih in nemških književnikov in ki mu je poslal brzojavni pozdrav Ho Ši Minh, so se študentje pogovarjali o povsem konkretnih ukrepih, kako naj bi preprečili Američanom neovirano nadaljevati »umazano vojno«. »Ta vojna je moralno napačna, vojaško zgrešena in sploh — odveč,« zatrjujejo zahodnoberlinski študentje in so se pripravljali za te svoje trditve tudi krvavo stepsti s policijo. Ako se je v začetku vse skupaj zdelo kot zahodnonemška varianta mladostnega vrenja po vsem svetu, se je situacija že precej razbistrila; študentovsko gibanje v Berlinu, Hamburgu, Frankfurtu je postalo element v političnem življenju dežele.

Tudi v Italiji je postala zelo resna politična ocena, da ne gre le za spor študentov in univerzitetnih oblasti, ampak gibanje, katerega politiki nimajo več pravice ignorirati. Najbolj vplivni italijanski časniki menijo, da so italijanske univerze tisto področje, ki ga je v Italiji najbolj zavzelo revolucionarno gibanje. Pravijo, da je razlog tudi v tem, da študentje nimajo vzroka bati se za svojo eksistenco, medtem ko mora delavec premisliti, ali bo demonstriral ali ne. Tudi v Italiji je univerzitetna reforma v bistvu samo povod za proteste, pod udarci kritike pa je celotni družbeni sistem. Cilj današnjega študija je, pravijo, izolirati mladega človeka od stvarnosti in ga počasi prilagajati že obstoječim družbenim odnosom. Temu cilju so prirejeni tudi učni načrti, kjer se je zgodovina ustavila pred 50 leti, v katerih se predava opisovalna, ne pa politično-ekonomska geografija itd. Katedre so zaprti fevdi profesorjev, ki svoje pedagoške dolžnosti izvajajo takrat, kadar jim ostane kaj časa od drugih zaposlitev kot poslanci, ministri. Čeprav je dejstvo, da je gibanje zelo heterogeno, pa sta si ob vrhuncih študentovskih protestov v Rimu, Firencah, Torinu stali nasproti dve fronti: univerzitetne oblasti proti študentom. Prvi branijo status quo in za njimi stoji policija, drugi pa hočejo razbiti vse staro in že ugotavljajo, da je minil čas, ko se je dalo z univerzitetno reformo še kaj napraviti. Zdaj zahtevajo več in predvsem možnost oblikovanja dialoga z nasprotno stranjo.

REVOLUCIONARNO ALI KONTRAREVOLUCIONARNO?

In če na eni strani ugotavljamo izrazito svobodoljubno, napredno in celo pro-socialistično usmeritev v večini evropskih kapitalističnih držav, ne moremo dvmi, da ne bi bila razpoložena tudi mladina v socialističnih deželah. Zakaj bi ta mladina hotela nazaj, če večina njenih vrstnikov gleda naprej? O tem bi nas radi prepričali nekateri, ki trdijo, da je za študentovskimi akcijami v Pragi in Varšavi nekaj drugega kot v Madridu ali v Berlinu. Poglejmo če res: v Pragi so planile na dan stvari, ki jih je ljudstvo tiščalo v sebi dvajset let. Padale so ostre besede, toda to je bilo proti vsemogočni policiji, proti birokraciji, proti tlačenju intelektualcev v isti koš z ostanki starega, zato pa za srečnejšo povezavo socializma in demokracije. Že samo to, da mladina zahteva v socializmu demokracijo, ki ima na Češko-slovaškem tradicionalne korenine, je dovolj zgovorno, da se vprašamo: Kakšen socializem je sploh to, če mladina ne čuti, da živi v demokraciji?

Tudi na Poljskem so študentje napadli okorele družbene norme, samovoljo, avtoritarnost oblasti in dobili prav takšen odgovor kot njihovi tovariši v Italiji in v Španiji — policijsko nasilje. Opazovalci imajo vtis, da so poljske oblasti nepričakovano histerično reagirale na študentovsko gibanje, ki tam ni nobena novost in posebnost. Toda tokrat se je, ob zvokih s Češkoslovaškega, notranji minister odločil uporabiti silo. Očeladeni policaji so navalili na univerzo in kot nikjer drugod po Evropi, se tudi tukaj študentje niso dali ugnati. Reakcija je bila tako silovita, da so nekateri v začetku mislili, da gre za neko napako v nepooblaščenem odločanju. Prihodnji dogodki pa so pokazali, da ni šlo samo za reševanje univerzitetnih problemov. Proti demonstrantom so uporabili stare oguljene parole o »prevzetni mladini, privilegirancih, ki jih vodijo cionistični in kapitalistični vplivi«. Resnični problemi, pogumni in stvarni nastopi študentov so bili, tako vsaj v poljskem časopisju, zakriti z zoprno masko »modernih izobčencev, huliganov, hipijev itd.«. Pa vendar so bile študentovske resolucije izraz zrelosti mladih ljudi — najprej so se dotikali samega študija, nato pa še javnega življenja, v katerem bi tudi poljski študentje želeli enakopravno sodelovati.

Tudi Japonska, rastoča sila na azijskem kontinentu, s sto milijoni prebivalcev, tradicionalna in moderna hkrati, s tisoč nasprotji, zelo dobro pozna študentsko besedo. Kljub temu da v tej gosto naseljeni deželi deluje več različnih mladinskih organizacij, ki si izbirajo različna sredstva za svoj boj, je le mogoče določiti njihovo skupno točko — nikoli si ne bodo pustili dokončno vsiliti neke rešitve, s katero se ne strinjajo.

Ko jih tujec gleda na ulici, v podzemni železnici, zatopljene v svoje knjige, mu je kar težko verjeti pisanju časopisov, da so se prav včeraj študentje usuli na neko letališče ali pristanišče in se divje spopadli s policijo. Demonstrirajo proti vojni v Vietnamu, proti sporazumu o medsebojni varnosti z ZDA, proti ameriški okupaciji Okinave, proti prihodom ameriških vojnih ladij v japonska pristanišča.

Že dolgo vedo, da jih bo policija najprej napadla, vedo, da zanje ni nobenega upanja, kljub temu da so primerno oboroženi. Vedo, da bodo spet nekaj krvavih odvedli z ulic, toda gredo spet in spet.

Ob nekem takem spopadu je japonski novinar zastavljal študentom vprašanja, zakaj sploh demonstrirajo in zakaj se aktivno spuščajo v politično borbo.

V.: Greste na letališče Honeda?

O.: Da.

V.: Ste že kdaj pomislili, da morda nimate prav?

O.: Ne. Berite zgodovino in spoznali boste, da so bili študenti vedno tisti, ki so zahtevali družbene spremembe. Čez nekaj desetletij bo zgodovina pokazala pravilnost naših akcij.

V.: Ali nameravate tudi po diplomi sodelovati v radikalnem političnem gibanju?

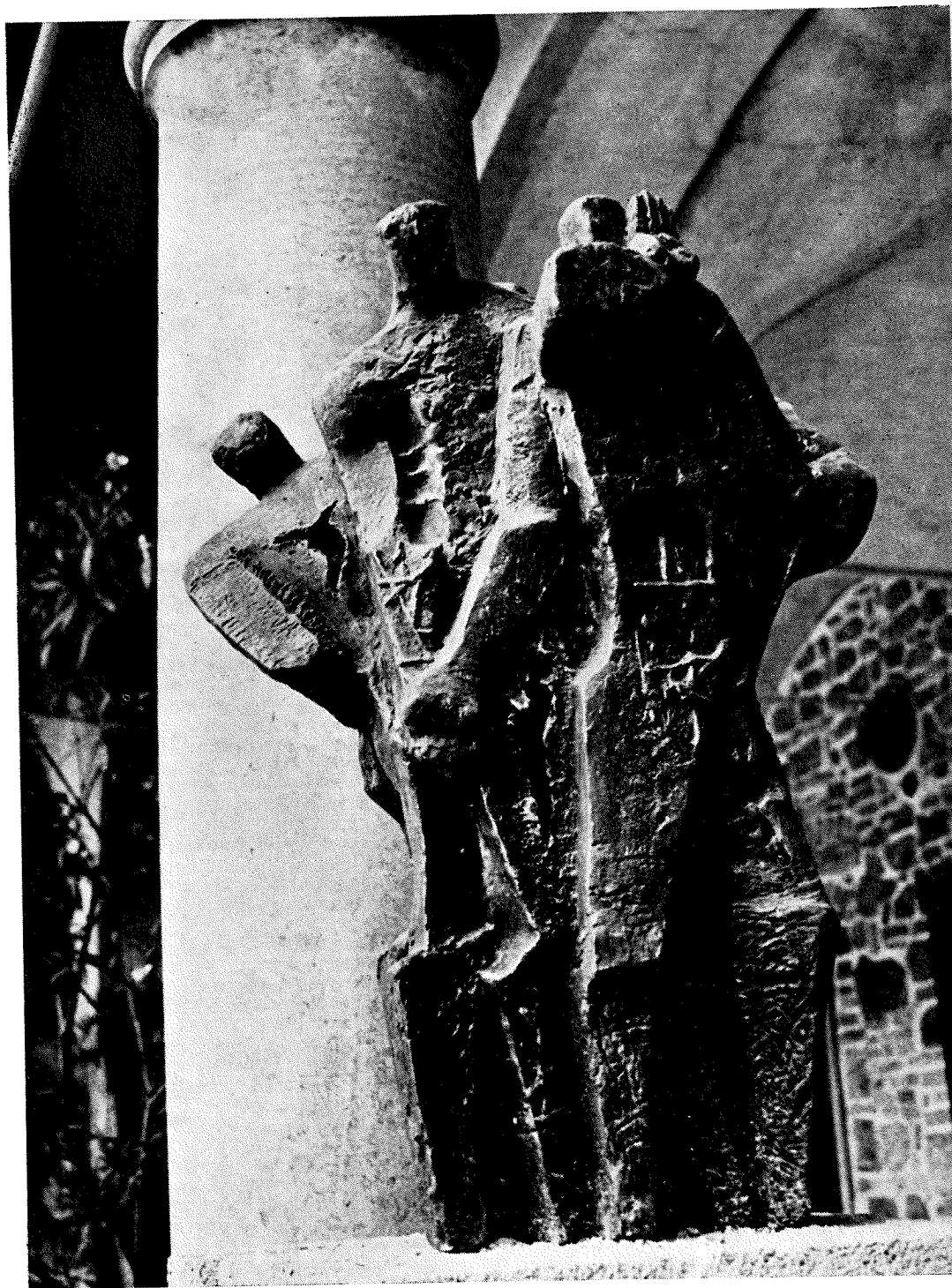
O.: Ne. Potrebujem zaposlitev, in če bi v takem gibanju sodeloval, bi me odpustili. Lahko se torej angažiram samo, dokler sem študent. Tudi to je razlog, da študentje delamo tisto, kar večina odraslih ne more. Toda mimogrede, vi, ki postavljate taka vprašanja, ste vi morda že kaj napravili proti vojni v Vietnamu?

Še en razgovor:

V.: Pripravili ste kamenje, ki ga boste metali na policijo. Ali se ne bojite, da boste kakšen kamen pomotoma vrgli na nekega otroka?

O.: Ne. Mi znamo razlikovati policaja od otroka. Na koncu koncev pa nam sploh ne preostaja drugo, kot da mečemo kamenje, da otrokom nekoč ne bi bilo treba iti v vojno.

Nekajmesečna vznemirjenost univerzitetnih centrov v Evropi in drugod je skratka preveč prepričljiva, da bi jo lahko na hitro odpravili z muhami razvajene mladine. Ta mladina ni poznala vojne in zdaj dokazuje starejšim generacijam, kako jo sovraži. Spopad z avtoritarnim univerzitetnim sistemom, z državnim aparatom in s policijo predstavlja tisto fazo notranje krepitve gibanj, ko iz fluidne gmote najrazličnejših smeri nastaja političen obraz. Večina evropskih gibanj, nekatera od njih smo danes omenili, je zrelo prestala to obdobje, zato je v bodoče marsikje treba računati z njimi. Študentje so v Italiji, v Zahodni Nemčiji, pa Belgiji, na Češkoslovaškem in na Poljskem dokazali, da so lahko konstruktivni element v družbi, ko zametujejo nekakšne abstraktne demokratične norme in zahtevajo odstranitev tistih avtoritarnih načel, ki so nekje bolj, nekje manj zakamuflirana z demokratičnim pokrivalom.

Stojan Batič: Talci (osnutek za spomenik), 1963, patiniran mavec

TONE FERENC: KAPITULACIJA ITALIJE IN NOB V SLOVENIJI JESENI 1943

Knjižnica NOV in POS 34 — Založila
»OBZORJA« Maribor 1967. Strani 730.

Malodane sleherni ocenjevalec knjižnih *novosti* obstane — za hipec pa tudi za dlje — po prebrani knjigi pred vprašanjem: Kaj nudi to delo *novega*? In če je moč to *ново* takoj ugotoviti, kakó *bistvo te novosti* zajeti čim globlje in čim širše oziroma ga predstaviti občinstvu čim enostavneje, se pravi, čim bolj razumljivo?

Takó se moramo vprašati tudi zdaj, potem ko smo sledili pisanim besedam znanstvenega raziskovalca slovenske preteklosti *Toneta Ferenc*a skozi labirint domačih in tujih, besednih in slikovnih podatkov, nabranih od živih in mrtvih udeležencev in zgolj opazovalcev NOV, v ZBORNIKU, ki ga je avtor naslovil: »*Kapitulacija Italije in Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*«.

Zakaj smo zapisali »*zbornik*«? Preprosto — zavoljo tega, ker gre za *zbirko* stotin in stotin *virov*, iz katerih je *Tone Ferenc* črpal podatke, da je lahko utemeljil svoje — nesporno *znanstvene* izsledke! Za slehernim poglavjem je namreč v »*opombah*« razvrstil osebe, ki so mu povedale to ali ono, knjige, pisma, službene zapise itd. in tudi natančno označil kraje, kjer je moč te vire dobiti. — To je zares velik — ZBORNIK, ki ga bodo nadvse veseli še zlasti prihodnji preučevalci slovenske NOV!

Nazaj k bistvenemu vprašanju: »Kaj je *novega*?« Morda — tole! Če le za katero področje, potem lahko rečemo, ne da bi kaj več tvegali, da smo — nasploh pri nas v Jugoslaviji — v »*proizvodnji*« pisane besede o NOV najprej poskrbeli za *kvantiteto* oziroma da smo šele zdaj — *dvajset let pozneje* — začeli skrbeti tudi za *kvaliteto*, se pravi, za to, da obravnavamo NOV brez navlake — *subjektivnega* pripovedovanja!

Ali — razumljiveje takole: *Tone Ferenc* je moral »*prebaviti*« — kakor koli je vedel in znal — grmade gradiva vseh zvrsti in obsegov, da je iz njega izluščil

— *slovensko NOV* v politično in vojaško izjemno razgibanem obdobju druge svetovne vojne oziroma v ožjem okviru — jeseni 1943.

O vzrokih, zavoljo katerih se je avtor odločil prav za to obdobje, pa pravi v uvodu takole:

»Kapitulacija Italije in njene posledice v Sloveniji so me zanimale že od takrat, ko sem se začel поблиže seznanjati z zgodovino naše narodnoosvobodilne borbe... Zlasti so me zanimale priprave raznih dejavnikov na zlom Italije, razorožitev italijanske vojske in uničenje belogardističnih postojank, nastanek osvobojenega ozemlja in ukrepi Osvobodilne fronte na njem, okupatorjevi protiukrepi in podobno... Poskušal sem... nekatere dogodke prikazati v novi luči ter v marsičem tudi dopolniti ali popraviti sliko, ki smo si jo bili o nekaterih dogodkih ustvarili na osnovi pomankljivego zbranega gradiva...« Toda vzlic takšni skrbi mora pisec skromno opozarjati, da je »*ostalo še marsikaj pomankljivo pojasnjeno*«. Zakaj?

Marsikatega dogodka ali pojava še tudi dandanes ni moč zanesljivo ovrednotiti tudi zavoljo tega ne, ker preneka-tero sicer ohranjeno gradivo, pomembno za preučevanje tega obdobja, še zdaj ni dostopno.

Žal, a neusmiljeno dejstvo je, da — *dvajset let pozneje* — ne moremo niti *znanstvenikom* odpreti vseh vrat in vseh predalov, kamor smo shranili — zgodovinske dokumente. Doklej?

Tone Ferenc je poskušal vrzel v doslednejšem, izčrpnem, znanstvenem zgodovinskem prikazovanju osvobodilnega boja v Sloveniji pred italijansko okupacijo zamašiti s prvim poglavjem »*Zlom osi Rim—Berlin*«.

Ali je res samo »*poglavje*«?

Nikakor ne, kajti avtor razlaga *zlom osi Rim—Berlin* na nič manj kot 75 straneh, z dodatkom — spet nič manj kot — 130 »*opomb pod črto*«, v katerih je nalezal vrsto dragocenih virov, mimo domačih tudi tujih, nemških, italijanskih,

francoskih itd.! — Skratka, gre za uvod, ki je povsem enak — *znanstveni monografiji*, za *vademekum*, ki ga bodo uporabljali še mnogi raziskovalci slovenske polpreteklosti.

Iz osrednje vsebine naj naštejemo nekaj posplošenih prikazov, pa tudi orisov tistih političnih in vojaških dogodkov, ki bi jih mirno lahko označili kot — *prelomne*.

V prvo zvrst sodita razdelka »*Položaj narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji v prelomnem obdobju druge svetovne vojne*« in »*Politične in vojaške priprave narodnoosvobodilnega gibanja na kapitulacijo Italije*«, medtem ko z naštevanjem razdelkov druge zvrsti ne bi bili tako hitro na koncu.

Tone Ferenc dokaj nadrobno opisuje npr. razorožitev italijanske vojske na Dolenjskem in Notranjskem ter v Slovenskem Primorju in Istri, hkrati s splošno ljudsko vstajo.

Enako pozornost je posvetil uničenju belogardističnih in plavogardističnih postojank, medtem ko je sodnemu procesu v Kočevju od 9. do 11. oktobra 1943 določil — po našem mnenju — vsekakor premalo prostora, se pravi komaj dobri dve strani!

Ne bi radi posegali v avtorjeve odločitve, toda sodni proces v Kočevju ni bil samo »*lokalnega pomena*«, pa tudi ne morda zgolj zadeva slovenske in tudi ne le jugoslovanske NOV, ampak povsem nekaj drugega, z učinkom v krogu nedoločljivega radiusa!

Sicer pa avtor sam pravi — na 199. strani: »Treba je še dodati, da je izredno vojaško sodišče narodnoosvobodilne vojske Slovenije na osvobojenem ozemlju sredi Hitlerjeve »*evropske trdnjave*« izreklo prvo sodbo v Evropi proti vojnim zločincem — in sicer še pred podpisom moskovske deklaracije dne 30. oktobra 1943!«

Morda bi kazalo razširiti prikaz sodišča v Kočevju prav zavoljo zmotnega zatrtjevanja tistih, ki menijo, da je bil prvi proces proti nacističnim vojnim zločincem v drugi svetovni vojni 18. decembra 1943 v osvobojenem Harkovu. Tedaj so namreč obsodili na smrt tri ujete nacistice in ruskega kolaboracionista in jih nato javno obesili.

Vsaj tako se di, prav ta proces kliče po čim širši razpravi — za doma in za znanstvene potrebe izven domovine.

No, v dobro pa naj pripišemo piscu, da je tudi za razdelek »*Sodni proces v Kočevju*« dodal kar 32 »*opomb pod črto*« in odprl slehernemu zahtevnejšemu bralcu vrata v zadevne vire na stežaj.

Izčrpno sta prikazani osvobojeno ozemlje in OF (na Dolenjskem in Notranjskem ter v Slovenskem Primorju in Istri), kakor tudi zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju — od 1. do 3. oktobra 1943 — z nadrobnoštni o pripravi nanj ter še druge politične manifestacije jeseni 1943. Med te sodijo zlasti: Kongres aktivnih oficirjev bivše jugoslovanske vojske in dobrovoljcev iz prve svetovne vojne, Zbor slovenskih pravnikov, Kongres Zveze slovenske mladine, Kongres Slovenske protifašistične ženske zveze in Partijsko posvetovanje.

Naslednja štiri poglavja, ki zajemajo nekako tretjino knjige, se pravi, od 352. do 566. strani, obravnavajo vojaške operacije v Slovenskem Primorju, v Brkinih in Istri ter na ozemlju tja do Kolpe oziroma delno celo ofenzivne operacije v Gorskem Kotarju in Hrvaškem Primorju ter nazaj čez Belo krajino in Dolenjsko na Notranjsko. Skratka, povsod, kjer koli so se odigrali pomembnejši dogodki.

Zaključni del je pisec odstopil uditvi narodnoosvobodilnega gibanja v Slovenskem Primorju in na Gorenjskem — z vmesno »*Kobariško republiko*« — ter na Štajerskem in Koroškem v drugi polovici 1943. leta.

Po vsej verjetnosti ni golo naključje, marveč vnaprej premišljena določitev »*monografičnega*« načina obdelave prvega in trinajstega (zadnjega) poglavja v knjigi »*Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943*«.

Kakor uvodni »*Zlom osi Rim—Berlin*«, tako je avtor tudi zaključno poglavje »*Slovinci in Protifašistični svet narodne obrambe Jugoslavije*« studiozno raziskal in prikazal tako, da ga lahko držimo za — celoto. In tudi tu je dodal bogat spisek uporabljenih literature, nič manj kot 64 strani.

Knjiga »*Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943*« je napisana v izredno čistem jeziku in je razumljiva tudi povprečno razgledanemu bralcu.

Velikemu številu razlagalnih posnetkov, risb in zemljevidov v knjigi — vse priznanje, vendar ne moremo mimo pripombe, da bi posnetki množičnih dogodkov zaslužili večjo površino, kajti če je na primer »*brigada*« stisnjena na posnetek s širino 7 cm in z višino 4 cm, nikakor ne more bralcu, ki je na primer med NOV ni mogel srečati, v domišljiji prikazati tisto njeno moč, ki jo je sicer v naravi prav zares kazala že navzven. Vsekakor bo treba pri prihodnjih enakih knjigah žrtvovati slikovnim vrtnikom več površin!

Za zaključek naj povemo še to, da je »Kapitulacija Italije in NOV v Sloveniji jeseni 1943« Toneta Ferenc 34. zvezek »KNJIŽNICE NOV IN POS«, ki je začrtana na več kot 40 del s tematiko iz NOV in ki jo pripravlja in urejuje Komisija za obujanje tradicij NOV pri Glavnem odboru ZZB NOV Slovenije. Za vso to zbirko, »KNJIŽNICO NOV IN POS«, velja isto, kar smo navedli že na začetku te informacije, da želi iz preoblike (marsikje presubjektivnih!) spomi-

nov in na temelju znanstveno preverjenih zgodovinskih dokumentov čim bolj nazorno obravnavati zgodovino in razvojno pot partizanskih odredov in brigad ter posamezna pomembna obdobja NOV v Sloveniji. — Takšnih del je doslej izšlo že šest.

Knjiga T. Ferenc »Kapitulacija Italije in NOV v Sloveniji jeseni 1943« je izšla vezana v usnje, prav okusno pa jo je opremil akademski slikar Vlado Laskovič.

Jaka SLOKAN

MEŠA SELIMOVIC: TIŠINE

Ce že ugotavljamo, da se ne poznamo, potem je knjiga bosanskega pisatelja Meše Selimovića TIŠINE (izdala mariborska založba Obzorja, prevedel Jože Javoršek, opremil Uroš Vagaja) samo še en dokaz več za to. Kajti zdi se skoraj nemogoče, da prevajamo vsak dan vse mogoče dobre in slabe knjige iz vseh književnosti sveta, da pa pri tem ne poznamo del pisateljev, ki žive 200, 300 km od nas in pri tem razmišljajo in pišejo o tistih problemih, s katerimi se sami ukvarjamo. Selimović je napisal že vrsto knjig (Razžaljeni človek, Tuja dežela, Megla in mesečina, Derviš in smrt), ki ne predstavljajo samo izvirno, mirno, a vendarle strastno interpretacijo sodobnih problemov, temveč so tudi visoka umetniška dela, ki so v ponos književnosti narodov Jugoslavije, kot predstavlja slovenska založba pisatelja. Selimović je bil tudi precej časa predsednik Zveze književnikov Jugoslavije, deloval je tudi v zveznih organih za kulturo in umetnost, vendar je ostal slovenskim prijateljem knjige tuj. Lahko bi ga torej že poznali. Vendar ne gre toliko za Selimovića. On je samo značilen primer za včasih res nerazumljive razmere, ko bolje poznamo na primer južnoameriško literaturo, ko prevajamo vse mogoče znane in neznane avtorje, ne poznamo pa sodobne jugoslovanske književnosti. Zato pomeni knjiga Meše Selimovića TIŠINE njegov prodor na slovenski knjižni trg.

Meša Selimović, doma iz Tuzle (rojen 1910), po poklicu profesor, udeleženec osvobodilnega boja od leta 1941, partizan od leta 1943, po vojni na raznih položajih, sedaj pa vodja sarajevske založbe Svjetlost, je kot omenjeno napisal vrsto knjig, od katerih je večina nastala v zadnjih desetih letih. Bistvena

značilnost njegovega dela je izrazita človečnost, s katero opisuje motive iz osvobodilnega boja, probleme sodobnosti ali tudi dogodke, ki so se zgodili v preteklosti. Njegova širina, ki se kaže v opisanju ljudi in njihovih problemov in zlasti v obravnavanju konfliktov, v katere njegovi junaki zaidejo, je tipično bosanska lastnost njegovega umetništva. S skorajda orientalskim mirom opazuje ljudi okoli sebe in posreduje bralcu svoje dragocene izkušnje.

Težko je reči, ali je bil izbor TIŠINE za slovenski prevod najboljši. Zaupati smemo založbi. Zdaj, ko imamo pred seboj to Selimovićevo knjigo, se moramo pač zaustaviti ob njej. Najprej pa o njej lahko ugotovimo, da se pisatelj v njej originalno ukvarja z vojno in partizansko tematiko in stiskami prvega povojnega časa. Selimovićeva knjiga TIŠINE je pravzaprav zbirka črtic, ki so vse ubrane na isto temo: partizan, ki se je vrnil iz vojske, se srečuje s problemi in težavami prvih povojnih dni. Ne toliko v svetu okrog sebe kot v svojem notranjem svetu. Ob bežnih srečanjih in drobnih zunanjih dogodkih, objektivno nepomembnih, se sproži pisateljeva notranjost, sproži njegov razmišljajoči intelekt. Ob teh zunanjih dogodkih pisatelj meditira, odkrito izpoveduje svoje misli in posreduje bralcu svoje probleme in probleme sveta okrog sebe.

Sicer pa je svojo prozo v eni izmed črtic pisatelj sam najlepše karakteriziral, ko pravi: Iz žepa sem potegnil notes, zavoljo nje in zavoljo sebe. Da bi se opravičil, ker nisem sprejel ponudbe in da bi zapisal razgovor s mrtvim komandantom na pokopališču. Zdelo se mi je, da je njegova smrt čudežno lep simbol veličine generacije, ki sem ji dolžan vsaj

nekaj iskrenih besed. Pozneje, ko bo vse zgubilo čar neposrednega doživljanja, ko se bo doživljanje spremenilo v spominjanje, ko me ne bo tolikanj bolelo in vznemirjalo, bom napisal o nas knjigo. Mučenja, samogovore, pretrgane spomine, ki me pretresajo, vse bom spremenil v podobe, v katerih bo vse povedano: kako smo rešili čast nekemu črnemu času, kako smo pozabili na vse, kar pripada mladosti, stoječ smrti za tarčo, kako smo premagovali strah, kako smo pozabili živeti preprosto, kako so preživeli ljudje panično oživljali svoja vsakdanja čustvovanja, ki so jih leta in leta odlagali in kopičili, kot se spomladi kopiči led pod jezovi. Ampak zaman sem držal pero nad praznim listom notesa. Nisem se takrat poslednjič prepričal, da je čustvenost lahko brezplodna. Led je

pokal in se lomil v meni, a ostal je nakopičen. Vse kaže, da sem sam največja ovira: hotel sem pisati o drugih, a premišljal sem o sebi, nerešenem.

Tako torej pisatelj. Bralec bo sicer občutil precej monotonosti v Selimovičevem pripovedovanju, ki mu manjka notranje dinamike. Občutil bo precejšnjo podobnost tem v vseh številnih črticah ali novelah. Problemi, ki jih načelnja, se mu bodo zdeli tudi malce odmaknjeni od dinamike sodobnega časa. Vendar bo v teh, v notranji pisateljev svet obrnjenih meditacijah, občutil vso stisko časa, vojnega in neposredno po njej, vso stisko ljudi v njem ter pisateljev globok, človeški human odnos do ljudi, ki so se naenkrat znašli v drugem svetu in se v njem nikakor niso mogli znajti.

S. R.

ROMAN O REVOLUCIONARNIH MORNARJIH V KOTORU

Avstrijskega pisatelja Franza Xaverja Fleischhackerja pri nas ne poznamo. Njegovo prepričanje in njegovo pisateljsko moč pa bomo spoznali iz romana UPOR V KOTORU, katerega slovenski prevod je izdala Mladinska knjiga v Ljubljani. V počastitev petdesete obletnice upora kotorskih mornarjev in v spomin na revolucionarne dogodke ob koncu prve svetovne vojne pri nas. Podnaslov tega teksta Roman iz zadnjih dni c. kr. vojne mornarice in pisateljevo posvetilo, da namreč roman posveča mornarjem iz Kotora, svojim tovarišem, s katerimi je skupaj preživel, kar je popisal v obliki romana, povesta vse. Da gre za roman o zadnjih dneh avstro-ogrske mornarice in za roman o revolucionarnih ter za avtobiografsko pripoved. Prav te okoliščine pa so tudi odločilne za presojo tega sicer dovolj obširnega romana, o katerem lahko na kratko rečemo, da je bolj spominski tekst kot pa dognana literarna stvaritev, bolj avtobiografska pripoved kot pa umetniško dognana izpoved.

Roman Upor v Kotoru se dogaja konec leta 1917 in v začetku leta 1918 predvsem v Boki Kotorski, deloma v Pulju in vzdolž jadranske obale, deloma v mestih in kasarnah, predvsem pa na ladjah nekdanje avstro-ogrske mornarice. Ker gre za pripoved o uporih v Boki Kotor-ski, za pripoved o resničnih dogodkih v

zvezi z uporom mornarjev februarja 1918, predstavlja sam upor osredje vsega romana. Vse ostalo je bolj ekspozicija, vendar taka, ki ni brez pomena. Približno drugo polovico knjige obsega pripoved o samem uporu, prvi del knjige pa predstavlja uvodni del. Tisti del, v katerem je pisatelj skušal prikazati nemogoče in nevzdržne razmere v mornarici, razmere, ki so nujno privedle do upora mornarjev nasproti nadrejenim, nasproti vrhovni komandi, nasproti monarhiji, predvsem pa do pravih revolucionarnih podvigov, združenih z zahtevami po socialni pravičnosti, miru in koncu dolgotrajne vojne. Prav gotovo je osrednji del romana v samem uporu. Toda uvodni del, dasi morda predolg, ni nič manj pomemben. Kajti prav razmere, ki so vladale v mornarici, so privedle do upora in revolucije. Zato je tudi prikaz odnosov med oficirji in mornarji, med nadrejenimi in podrejenimi in razmer v zaledju prav tako pomemben, morda enako kot sam upor. Res je tu pisatelj zaradi neenotnosti dogajanja, zaradi preskakovanja s prizorišča na prizorišče manj uspešen in njegova pripoved bolj razbita. Bralci bodo sicer spoznali razmere v zadnjem letu vojne na ladjah, razmere v Pulju in zaledju, kjer so povsod zorele razmere v revolucijo, ne bodo pa pri tem zadovoljni s pisateljevo pripovedjo, ki je v drugem delu ne sa-

mo bolj dinamična, bolj strnjena in zaokrožena, temveč tudi vsestransko boljša in prepričljivejša.

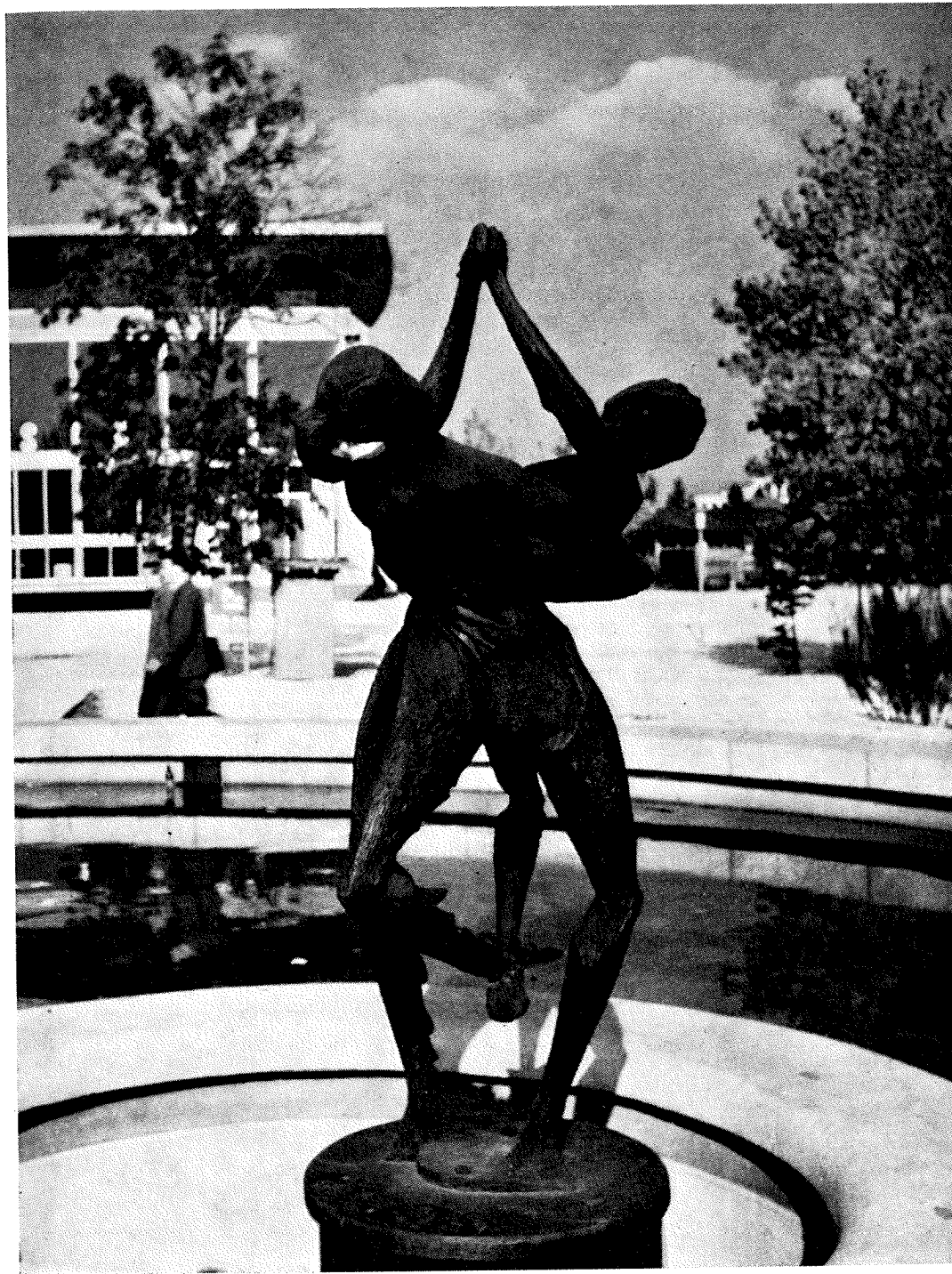
Franz X. Fleischhacker je vsekakor napreden pisatelj in kot tak v svojem delu izraža tople simpatije za upornike in revolucionarje, za tlačene mornarje in za zmago socialistične revolucije. Njegova pripoved torej ni samo bolj ali manj objektivno pričevanje o dogodkih, temveč je z vsemi simpatijami za zmago revolucije napisan avtobiografski tekst. Pri tem je pisatelj vsekakor uspel prikazati tisto nemogoče razpoloženje v avstro-ogrski mornarici, ki je moralo nujno privedi do revolucionarnega upora. V tej mornarici pa so služili Avstrijci, Hrvati, Madžari, Slovenci, Čehi, Slovaki, ljudje različnega prepričanja in z najrazličnejšo preteklostjo, z raznimi načrti za prihodnost. Kljub temu so se vendar v odločilnem trenutku vsi združili zaradi istega cilja. Zato upor v Boki Kotorski ni zrasel kot rezultat kakšnih nacionalističnih teženj posameznih pripadnikov avstro-ogrske mornarice. Vsi mornarji in podoficirji so si bili ne glede na svojo narodnost enotni, da je treba na eni strani izboljšati nevzdržne razmere v mornarici, vzpostaviti normalne človeške odnose med oficirji in moštvom, sicer pa končati vojno, poslati ljudi domov k družinam in jim zagotoviti delo. Šlo je torej za pravcato revolucijo v duhu idej oktobrske revolucije, za zmago naprednih idej nad okostnelimi razmerami v tedanji mornarici avstro-ogrske monarhije, za mir in enakost vseh narodov. Takó se pisatelj torej ne omejuje samo na kronološki prikaz dogajanj in na prikaz razmer, samó na socialno kritiko, temveč skuša prepričljivo prikazati širše okoliščine in globlje, družbene vzroke dogajanj. Tako kot so se glasile zahteve revolucionarnega odbora na eni strani za mir, za politično neodvisnost, za pravico narodov do samoodločbe, za demobilizacijo in na drugi strani za podporo družinam, za skupno hrano oficirjev in moštva, za enako število dni dopusta, za zvišanje plač, za odpravo vsakega nepotrebnega dela in nepotrebnih vojaških vaj. Kako se je to Fleischhackerju posrečilo, pa je seveda drugo vprašanje. Vsekakor lahko ugotovimo, da je roman napisan v spomin mornarjev-revolucionarjev, kot spomin na oktobrsko revolucijo. Napisan je ne samo s toplimi simpatijami za upornike, temveč kaže pisateljevo povezanost z upornimi mornarji. Napisan je torej s stališča naprednih idej.

Manj pa je prepričljiv tekst z umetniškega stališča. Vsekakor ni kakšna prepričljiva, umetniško zrela umetnina. Roman je avtobiografski in pisatelj sama mega kaj hitro spoznamo med osebami, ki jih prikazuje, medtem ko v sam upor niso neposredno posegle, čeprav so bile na strani upornikov. Ta Toni Strassl je navzoč ne samo na eni izmed ladij, ne samo v Boki Kotorski, temveč tudi v Pulju, pa v Budimpešti in v Dunajskem novem mestu, kjer prav tako vidi nezadovoljstvo in revolucionarno vretje, čeprav sam vanj aktivno ne posega. Tako skuša biti ta Toni Strassl bolj kot soudeleženec objektivni registrator dogajanj. Zato izzvení roman kljub avtorjevim simpatijam za uporne mornarje bolj kot objektivna registracija razmer in dogajanj kakor pa kot pisateljev protest, kot umetniška izpoved. Že kompozicijsko je roman precej šibak, saj razpada na dva dela. V uvodnem, ekspozicijskem delu pisatelj bega od prizorišča do prizorišča in prikazuje razmere. Drugi del kaže dogodke ob uporu, epilog sam pa je prav kratek.

Takó je vsa pripovedna tehnika precej preprosta. Ob tem pa moti predvsem slaba karakterizacija značajev, ki niso dovolj izklesani, da bi se bralcu vtisnili v spomin. Na drugi strani pa tudi osebnosti vodilnih revolucionarjev niso tako prepričljivo prikazane, da bi bila njihova revolucionarna dejavnost rezultat njihovih značajev, njihovih prepričanj in vseh tistih komponent, ki ustvarjajo zavestne revolucionarne borbe. O dveh poglavitnih upornikih, ki sta bila obsojena na smrt, pa skorajda ne zvedo niti najmanj. Skratka, osebe so neizrazite in blede prikazane, njih značaji so neizdelani in nas ne prepričajo.

Če se spomnimo opisov nekaterih ameriških pisateljev, ki v svojih romanih tudi opisujejo življenje na ladjah v vojni, dogodke na morju in oborožene spopade, potem seveda s Fleischhackerjevo pripovedjo ne moremo biti zadovoljni. Takó nas torej ta roman, kakor prikazuje revolucionarne dogodke in odseve oktobrske revolucije pri nas, in kakor se s spoštljivostjo spominjamo upornih mornarjev, niti ne navduši niti ne prevzame. Iz njega kljub temu spoznamo objektivno sliko razmer in dogodkov ter se s toplimi simpatijami spominjamo mornarjev, ki so bili za svobodo, za mir in za pravico do svojega človeškega dostojanstva pripravljeni plačati vsako ceno.

Pa še to: prevod je malce okoren in bi bil lahko boljši. S. R.

Stojan Batič: Urška in povodni mož, 1957, bron

KIPAR STOJAN BATIČ

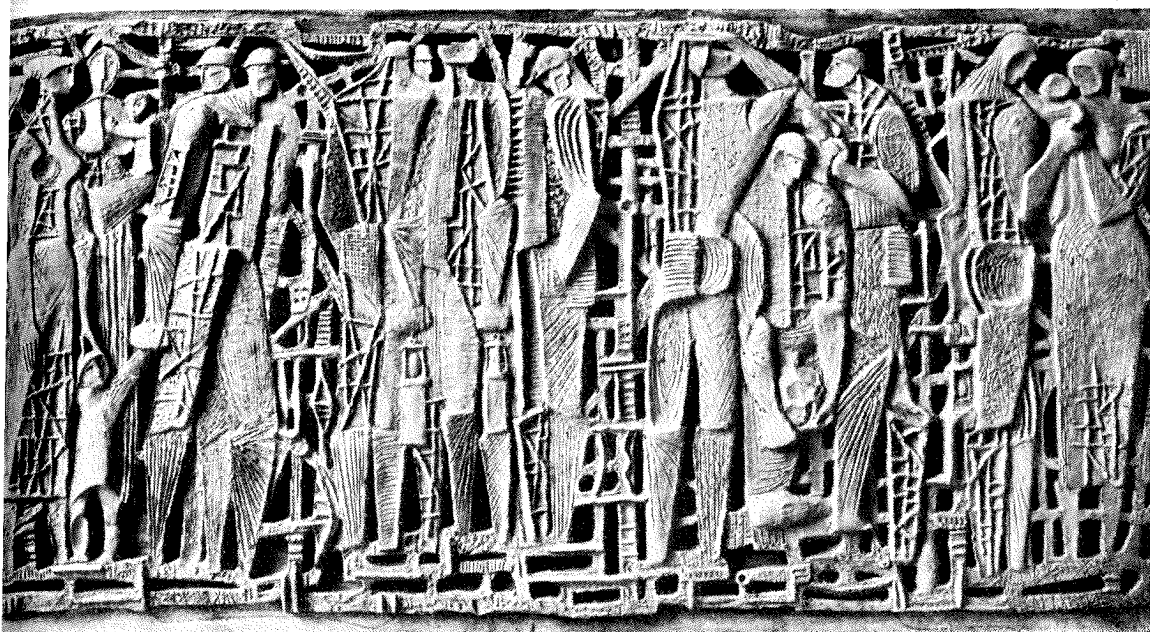
Prav je, če se spomnimo tudi tistih umetnikov, ki so bili premladi, da bi nam lahko v medvojnem obdobju ustvarili kvalitetna dela. To jim je uspelo šele po osvoboditvi v delih na temo NOB. Eden najvidnejših umetnikov-partizanov te vrste je gotovo kipar Stojan Batič, znan in popularen doma in v svetu. Pozna ga celo široko občinstvo po spomenikih NOB in drugih reprezentativnih delih, ki krase naše upravne zgradbe in njih okolico; predvsem pa po trajnem spomeniku rudarju, ki ga je ustvaril s prizori iz njegovega življenja in dela.

Rudarsko življenje zelo dobro pozna. Izhaja namreč iz revirskega kraja Trbovlje, kjer je bil rojen 2. junija 1925 leta. Med okupacijo je celo sam delal dve leti v rudniku, bil aktivist OF, 2. junija 1944 je odšel kot borec v Kozjanski odred. Na konferenci SKOJ IV. operativne cone v Gornjem Gradu je bil izvoljen za referenta za likovno umetnost, obenem pa je bil vojni dopisnik. Septembra 1944 se je vrnil na Kozjansko, kjer je postal sekretar SKOJ, nato propagandist in sourednik lista Od Savinje do Sotle. Ilustriral je bataljonski list Kozjanski partizan. S Kozjanskim odredom je odšel na Hrvaško ter po madžarski strani prišel do Murske Sobote, kjer je dočakal osvoboditev. Od tod je odšel prek raznih krajev v Maribor nato pa v Ljubljano v propagando štaba II. divizije KNOJ. Demobiliziran je bil leta 1946.

Sele tedaj se je lahko posvetil umetniškemu poklicu. Akademijo upodabljaljočih umetnosti (prof. Boris Kalin in prof. Frančišek Smerdu) s specialko za kiparstvo, je dovršil 1951 v Ljubljani. Študijsko se je izpopolnjeval v Italiji, Nemčiji in Franciji. S svojim plodnim umetniškim delovanjem je pričel leta 1952. Samostojno je razstavljal v Ljubljani 1952, 1955 (z B. Kobetom), 1957 (z L. Spacalom), 1959, 1962, 1965, Mariboru 1954 (z R. Debenjakom), Slovenj Gradcu 1960 (z R. Debenjakom), Beogradu 1962, Bologni (Italija) 1963, na Bledu, v Velenju 1965. Sodeloval je na številnih republiških, zveznih in mednarodnih razstavah doma in v tujini. Prejel je več nagrad: 1960 Prešernovo nagrado za kiparstvo (ciklus Rudarji), 1962 v Ljubljani nagrado za likovna dela Republiškega odbora za proslavo dvajsetletnice revolucije, 1963 na Reki na razstavi »Salon 63« nagrado za kiparstvo, 1964 v Trbovljah prvo nagrado za kiparstvo ob obletnici Orjune, 1966 v Ljubljani nagrado ob petindvajsetletnici vstaje slovenskega naroda za spomenik revolucije v Zagorju. Bil je predsednik Društva likovnih umetnikov Slovenije leta 1960 ter ljudski poslanec kulturno-prosvetnega zbora Ljudske skupščine SRS 1963—1965.

Kiparska dejavnost Stojana Batiča je mnogostranska. Bavi se z drobno intimno plastiko, malo in veliko plastiko, reliefi in monumentalnimi deli — spomeniki. Dela v bronu, kamnu, marmorju, žgani glini, zadnji čas pa predvsem v lignitu.

Med deli je veliko spomenikov na temo NOB: Medvode, Črnuče 1949, Zelena jama 1949, Trbovlje 1952, Gradac 1954, Žreče pri Konjicah, Draga pri Loškem potoku 1956, Dolnji Logatec 1958, Maribor — spomenik Borisu Kidriču 1963, Zagorje 1965, Ravne 1966, Kozje — spomenik Kozjanskemu odredu.

Stojan Batič: Rudarji in družine (relief za ladjo »Trbovlje«), 1960, bron

Ostala pomembnejša dela: fontana »Urška in povodni mož«, Ljubljana, Gospodarsko razstavišče; fontana pred stavbo Družbenih organizacij, Ljubljana, Komenskega ulica; portal kulturnega doma Velenje; vrata na stavbi Gospodarske zbornice SRS, Ljubljana; parkovna plastika »Balet«, Ljubljana, Tivoli; parkovna plastika »Suzana«, Portorož; »Prometej« na trgu Tartini, Piran; plastika v galeriji na prostem Forma viva Portorož, 1964; oprema prek-oceanskih ladij »Trbovlje«, »Ljubljana«, »Bela Krajina«, »Ljutomer«, »Postojna«, »Portorož« ter brazilske potniške ladje »Anna Nery« in obsežen ciklus Rudarjev.

Umetnikov razvoj je dobro podal Zoran Kržišnik v sklepnih besedah predgovora bogate monografije, ki jo je izdala Državna založba lani: »Batičeva umetniška osebnost, ki veže v celoto vihravo idejnost mladostne spomeniške plastike, razgibano mirnost obdobja deklislih aktov, dramatičnost Orfeja, trageda in zaljubljenega harlekina, samoumevno monumentalnost logaškega spomenika in notranjo monumentalnost drobnih plastik rudarskega obdobja, prehod iz figuralne v nefiguralno kompozicijo, krče ob prehajanju podob posameznih elementov v zgolj abstraktne znake zanje, vesoljne umetniške oblikovalne volje v omejitve na umetniško urejanje od narave danih in industrijsko oblikovanih predmetov, se nam razodeva doslej z mnogih in pogosto nepričakovanih plati.«

Z objavljenimi reprodukcijami skušamo ponazoriti vsaj del tega pestrega umetnikovega razvoja vse od začetka liričnega realizma, prek enostavnih, monumentalnih, lapidarnih form posamezne figure in skupine vse do obdobja lignita, ki mu narekuje povsem nove prijeme.

V. V.

US NEWS AND WORLD REPORT

1. IV. 1968

Kljub dramatični odpovedi dosedanjega predsednika ZDA Lyndona Johnsona, da na prihodnjih volitvah ne bo kandidiral, mnogi dvomijo o resnosti te izjave in menijo, da je to le dobro premišljena poteza, vključno z objavo o delni ustavitvi bombardiranja Severnega Vietnama. Čas bo to razjasnil.

Iz te revije bi vam radi podali dva zelo zanimiva in značilna sestavka, ki se dopolnjujeta in zelo jasno govorita, kako kompliciran in vseobsegajoč je volilni mehanizem v ZDA, katerega pglavitna gonilna sila je — DENAR!

**Koliko »tehta« bodoči kandidati
za ameriške volitve**

Prav gotovo bodo predsedniške volitve v ZDA oziroma volilna kampanja ena najdražjih v ameriški zgodovini — še en dokaz več, kako veliko vlogo igra denar v ameriški politiki.

Odločitev guvernerja New Yorka Nelsona Rockefellerja, da na prihodnjih predsedniških volitvah ne bo kandidiral, je sicer res dramatičen dokaz, da samo denar še ni zagotovilo za politični uspeh. Premoženje družine Rockefellerjev je ocenjeno na nekaj milijard dolarjev, to je prav gotovo več, kot premorejo drugi kandidati.

Strmo naraščanje stroškov politične kampanje je znano vsem kandidatom. Eksperti trdijo, da bo največ pobrala TV, vendar obljublja, da bo najbolj učinkovita kampanja vseh časov.

Preliminarne volitve v New Hampshiru so stale nič manj kot pol milijona dolarjev, v Wisconsinu računajo, da bodo stroški narasli že na 1 milijon dolarjev. V Nebraskaški za pol milijona več, Californiji najmanj 4 milijone itd. Tako zelo trezni krogi računajo, da bodo samo preliminarne volitve zapravile najmanj 20 do 30 milijonov dolarjev na vsaki strani.

Zdaj je v kampanji 6 kandidatov. Kakšno je njihovo premoženje, ki ga lahko vložijo, da bi vzdržali v tej tekmi?

EUGENE McCARTHY: premoženje demokratskega senatorja iz Minnesote cenijo na okrog 30.000 dolarjev. To obsega 12.000 dolarjev premoženja v stavbah in 15.000 dolarjev v zemljiških investicijah. Poleg tega ima kongresno pokojnino in zavarovanje. Le nekaj malega ima naloženega na svoje otroke. Njegova senatorska plača znaša

30.000 dolarjev na leto. Kot pisatelju in predavatelju mu prinese letno še nadaljnjih 20.000 dolarjev, 10.000 dolarjev pa je prejel za svojo zadnjo knjigo Meje moči.

GEORGE WALLACE: nekdanji guverner Alabame ceni svoje premoženje trenutno na 60.000 dolarjev. V to se računa hiša v Montgomeryju — 25.000 dolarjev, skupni vrednostni papirji od 25.000 do 30.000 dolarjev, prihranki 10.000 dolarjev, zavarovanje na 17.000 dolarjev ter ženina hiša — 8500 dolarjev.

RICHARD NIXON: nekdanji republikanski podpredsednik ceni svoje premoženje na 200.000 dolarjev, drugih 250.000 dolarjev pa ima investiranih v zemljišča v New Yorku, na Floridi in v Californiji.

RONALD REAGAN: republikanski guverner Californije je zemljiški posestnik — milijonar. Vsi trije družinski člani imajo neodvisno svoje bogastvo, ki ga cenijo na 3 milijone dolarjev.

LYNDON JOHNSON: bogastvo predsednikove družine cenijo na 10 milijonov dolarjev ali več. V glavnem pripada to bogastvo predsednikovi soprogi in obema hčerama. Johnsonovo posestvo v Texasu meri 150 hektarov, poseduje velikanski gozd v Alabami ter delnice v texaški TV in radijskih postajah. Veliko finančnih sredstev pa ima vloženih v bančne akcije v Austinu in povsod v Texasu.

ROBERT KENNEDY: demokratski senator New Yorka razpolaga z delom premoženja družine Kennedy, ki ga cenijo na več kot 400 milijonov dolarjev ali štiridesetkrat več kot premoženje družine Johnson. Sam senator Kennedy razpolaga z 10 milijoni dolarjev, ki jih je dobil kot družinski delež.

Predsedniški kandidati bodo vložili v kampanjo veliko svojih finančnih sredstev, uporabili pa bodo vse, kar bodo lahko dobili od posameznih podpornikov, posebnih interesnih skupin in svojih strank.

Z odstopom guvernerja Rockefellerja je senator Kennedy eden najmočnejših finančnih kandidatov. To ni majhna prednost.

Senator Kennedy je bil glavni podpornik svojega brata v njegovi predvolilni kampanji leta 1960. Poleg tega računa na podporo družine, prijateljev in seveda svoje stranke.

Seveda ima predsednik Johnson nekaj prestiža, vpliva in vlogo Bele hiše na svoji strani; to bi mogoče lahko zasenčilo bogastvo v političnem vodstvu — ali pa tudi ne.

Ali lahko McCarthy in Kennedy premagata Johnsona

To vprašanje prevladuje v vseh političnih krogih: bodo demokrati zavrgli svojega predsednika in za svojega kandidata na volitvah 1968 sprejeli senatorja?

Z drugimi besedami: Mar lahko Robert Kennedy in Eugene McCarthy zaustavita LBJ? Lahko zmagata ločeno? Lahko ta dva posamezno in družno onemogočita predsednika?

Politični voditelji odgovarjajo:

Če Lyndon Johnson ostane v tekmi — in vsi znaki kažejo na to — so možnosti, da bi ga onemogočila, zelo majhne, skoraj neznatne.

Ti politiki trdijo, da je mehanizem imenovanja kandidatov in pritisk Bele hiše takó močan, da skoraj zagotavlja ponovno izvolitev Johnsona, če ta le hoče.

Če je to res, zakaj sta se oba senatorja vključila med kandidate. McCarty trdi, da lahko dovolj pritise, da bo predsednik moral spremeniti svoje mnenje o Vietnamu, in ga prisilil, da bo čimprej privolil v mirovne akcije. Kasneje, z zmago v New Hamshiru, Massachusettsu in Minnesoti, je dodal še novo mnenje: družno s Kennedyjem bi lahko premagala sedanjega predsednika. Mnogi pa menijo, da bodo njegovi glasovi z nastopom Kennedyja absolutno padli.

Za senatorja Kennedyja so mnenja zelo različna. Nekateri so resnično prepričani, da bo zažgal tak prerijski ogenj, da se bodo morali delegati obrniti k njemu, ko se bodo 26. avgusta srečali v Chicagu.

Drugi menijo, da tečejo senatorju Kennedyju zadnje minute in se sam tega dobro zaveda, da je to zadnja priložnost za predsedniško kandidaturo.

Veliko jih je prepričanih, da bo konflikt pustil globoke posledice v demokratski stranki in bodo narasle akcije republikanske stranke do novembra — takó za predsednika, kot za parlament in senat.

Glavno vlogo bo seveda igrala stranka. Demokratski kandidat mora na sestanku svoje stranke dobiti 1312 glasov. Torej morata oba senatorja dobiti 642 do 670 glasov. Odločitev senatorja Kennedyja pa je poleg vseh neprijetnosti v demokratsko stranko vnesla pravo državljansko vojno. In mnogi politiki demokratske stranke se tega dobro zavedajo, kajti kakršnakoli že odločitev bo, za seboj bo potegnila mnoge prijatelje. In če bo napravil napačno potezo, bo za vedno zapravlil možnost v prihodnje napredovati v svoji stranki.

Roberta Kennedyja večkrat prikazujejo kot hladnega in preračunljivega politika,

Stojan Batič: Rudar I, 1959, bron ►

toda njegova sedanja poteza je prav gotovo čustvene narave, čeprav mnogi poznavalci trdijo, da je bila njegova odločitev plod dolgotrajnega razmišljanja. Prijatelji trdijo, da je to njegova zadnja prilžnost, kajti v štirih letih se lahko mnogokaj spremeni. Mnogi, ki so pomagali izvoliti brata leta 1960, so še vedno poleg, ga podpirajo in so mu naklonjeni. V štirih letih pa bi lahko mnogi od njih pomrli ali pa stopili iz političnega življenja in bi si moral ustvariti popolnoma nov krog. Vsako leto je tudi malo bolj oddaljeno od uboja Johna Kennedyja. Mati Rosa mu še vedno stoji ob strani in z njo velik krog žensk. Tudi vdova bivšega predsednika se še ni poročila in bi bila prav gotovo učinkovito sredstvo. Če mora iti, je bolje, da čimprej.

Poleg tega ne bo majhno vlogo odigralo znano nasprotstvo med Johnsonom in Bobbyjem, kajti mnogi trdijo, da se bo tehnika nagnila na Kennedyjevo stran, brž ko se bo kampanja pričela. Mnogi demokratski delegati vedo, kako pogosto je bil Johnson zaničljiv do obeh živčih bratov Kennedy, saj jih je imenoval »Kennedyjski otročki«, ki niso nikoli zadovoljni. Voditelji stranke se boje, da bo to boj na življenje in smrt, da bo v stranki zavladal tak razkol, da nobena pomiritev ne bo več možna. Ni čudno, da je pred dnevi neki politik vzkliknil: »To bo umor!«

MONTHLY REVIEW 2. 68.

Ta ameriška neodvisna socialistična revija prinaša vedno zanimive komentarje, žal pa prihaja z veliko zamudo. Čeprav smo februarско številko prejeli šele te dni, bi vam vseeno radi posredovali zelo zanimiv sestavek Sigeta Cura Pot v socializem — seveda na Japonskem, kot vam že ime avtorja pove.

Ideje o socializmu so se na Japonskem pojavile menda že takoj, ko se je leta 1860 dežela otresla fevdalnega jarma. Ideje socializma na Japonskem so se kot politično gibanje izkristalizirale že v začetku stoletja prek socialdemokratske stranke s Sen Katajama na čelu. Skupina teh socialistično usmerjenih politikov se je borila proti rusko-japonski vojni in prav simboličen je bil prijateljski stisk, ko sta se na sestanku II. internacionale srečala na tribuni Katajama in Plehanov. Potem so japonski socialisti in sovjetski komunisti navezali zelo tesne stike in se zbližali v oktobrski Revoluciji. To se je še okrepilo, tako da je japonsko socialistično gibanje lahko po sovjetskih vzorih postavilo svoj program in z njim nastopilo na III. internacionali. Program je nakazal vse težave in mož-

nosti za nadaljnji razvoj, seveda s posebnim poudarkom na razmere v deželi. Toda kaj kmalu so bili vsi napor te socialistične skupine zaman, kajti usmeriti so se morali v težavno akcijo, kako preprečiti invazijo japonskih imperialistov na Kitajsko.

Sedaj, po 50. letih, je Sovjetska zveza krenila svojo, Japonska pa tudi svojo pot. Po tolikih letih se mogoče upravičeno vprašamo: Kaj bi za Japonsko pomenila pot v socializem? Ne glede na to, da je kapitalistična družba pripeljala v zadnji vojni deželo skoraj do propada, bi mogoče leta po vojni v socializmu prinesla Japonski še večji napredek, kot si ga najbolj drzni lahko zamišljajo?

Pri tem se prav upravičeno vprašamo: Zakaj se truditi s socializmom, če pa je kapitalizem opravil tak gospodarski čudež? Kaj bi lahko pridobili, če bi sledili deželi, kot sta SZ in Kitajska, če pa Japonska uspeva, kar zadeva življenjski standard prebivalstva, veliko bolje od obeh omenjenih? Na to vprašanje moramo pošteno odgovoriti.

Nekateri za Japonsko zavračajo socializem predvsem iz političnih razlogov, da bi si tako Japonska laže pridobila tesnejše zveze s svojimi zavezniki na zahodu. To je prav gotovo pomemben vzrok, kajti politično povezovanje ima lahko zelo dolgoročne in praktične posledice za družbeni in ekonomski razvoj dežele. Toda dejstva kažejo, da je ekonomska struktura dežele vedno odvisna od političnih dejavnikov in bilo bi si neresno predstavljati, da japonski kapitalizem lahko izbira svoje politične zaveznike tako kot ženske svoje priljubljene klobuke v modističnih trgovinah.

Če naj govorimo o socializmu na Japonskem kot praktični možnosti, moramo biti pripravljeni prikazati nasprotja, ki danes tiče v podedovani kapitalistični obliki gospodarstva. Osnovna nasprotja kapitalistične oblike proizvodnje so med družbeno obliko proizvodnje in privatno lastnino ter njeno usmeritvijo proizvodnje. Pri tem vedno nastajajo krize, ki so iz leta v leto resnejše. Takó obubožna delovni razred ne samo v relativnem, temveč tudi v absolutnem smislu. Dominacija monopola, ki ima v rokah vse možnosti, špekulira s cenami na tržišču, resno pa zavira tudi tehnični napredek. Predvsem pa ne smemo pozabiti v tej imperialistični eri na nevarnost vojne, v katero so kapitalistične dežele nujno, posredno ali neposredno vpletene.

Prav gotovo pa bo ekonomska fluktuacija, če se bo v kapitalističnih državah takó nadaljevala, pripeljala v še bolj resne krize, kot je bila tista v letu 1929, ki si je ni želeli nikoli več v obdobju, ki ga eko-

nomisti označujejo z »neoklasično sintezo«, v kateri so instrumenti makro-ekonomske kontrole pokazali relativno veliko stopnjo popačenosti. Pri tem pa je seveda težko dokazati vedno večje obubožanje delovnih množic. Še vedno so zelo nizki dohodki, toda v japonskem paradoksu se kaže, da so najbolj organizirano, najbolj bojevito krilo delavskega razreda najbolj plačani in uživajo največjo zaščito pri delu, medtem ko najbolj zapostavljene prav na dnu delavskih množic sestavljajo najemniški delavci v majhnih podjetjih. Te je najteže pritegniti v organizacijo in v resnici na politvah vedno volijo konservativne stranke. Kajti imperializem pri eksploataciji in dominaciji privzema nove oblike, bolj kulturne, manj neposredne.

Seveda pa moramo pogumno priznati, da je osnovno nasprotje kapitalizma tudi na Japonskem med družbeno naravo proizvodnje in privatno lastnino ter njeno usmerjanje proizvodnje, ki se danes manifestira veliko bolj, kot kdajkoli poprej, v podjarmljanju človeške aktivnosti, da se dokoplje do čimvečjega kapitala.

Seveda pri nas uporabljamo besedo kapital v vseh osnovnih ekonomskih dejavnostih, na vsakem koraku, kajti ta je zagotovilo za bogatenje nekaterih in doseganje maksimalnih profitov. Kaj je pomenila beseda kapital v ekonomskih razvojnih stopnjah, tu ne bi razpravljali. Pač pa je za nas nujno pogledati, kaj ta beseda v resnici pomeni danes. Danes je to — tržišče. V mnogih področjih ekonomske aktivnosti tržišče ni več prostor, kjer prodajalci in kupci obojestransko svobodno ponujajo in izbirajo ter se domenijo za najugodnejšo ceno. V glavnem je tržišče postalo privilegij predvsem velikih monopolistov, ki ne določajo samo cene, pač pa izbirajo tudi blago in dirigirajo proizvodnjo. Okus in povpraševanje kupcev je le paravan, za katerim se skrivajo dirigenti tržišča — monopolisti.

Bili so časi, ko je bila znanost popolnoma ločena od tehnologije, pozneje pa sta se obe predstavnici združili v »ekonomsko dobroto« z neprecenljivo vrednostjo. Znanost ni poznala nacionalnih mej in znanstveniki niso imeli nobenih obveznosti — le svojo vero v napredek. Toda tehnični napredek je prinesel s seboj na prizorišče tudi pogoj, po katerem ni več mogoče potegniti ostre črte med znanostjo in tehnologijo. Ker so znanstveni izsledki postali veliko dražji, so postali večinoma domenek privatnih podjetnikov. Sedaj kapital ovira znanost in danes se res lahko vprašamo »Kdo ima v lasti tisto, kar je v tvoji glavi«?

Medtem ko je bila družbena oblika proizvodnje razširjena, se je oblika lastništva

racionalizirala. Če vprašate upravnika velike korporacije, kdo je lastnik, vam bo odgovoril: »Na stotisoče delničarjev, med katerimi je veliko delavcev, vdov, upokojencev in veliko raznih ustanov.« In najbrž bo dodal, da on sam tudi poseduje določeno število teh dobrin, kajti v glavnem pa z veseljem služi koristim delničarjev. Tak odgovor je tudi resničen in samo kaže, kako uspešen je mehanizem kontrole velikanskih korporacij, ki vržejo le delček ogromnega bogastva tudi tistim, ki delajo v njej, skratka — malim ljudem. Seveda pa korporacija še vedno zadrži več kot tri četrtine vseh sredstev, četrtino pa prav modro odstopi tistim, ki so neposredno vključeni v njeno proizvodnjo in s tem avtomatično še kako zainteresirani, da bo proizvodnja čim boljša in prodaja čim ugodnejša. Z drugimi besedami, kapital ni več tisti »bavbav« brezosebnega izkoriščanja delavstva, pač pa mu že nudi nekaj od svojega, če ne več, vsaj drobtinico. Proizvodnja v privatnem sektorju je še vedno glavni aspekt kapitalizma, toda uvajanje družbene kontrole nam nehotе zastavlja vprašanje: »Kdo poseduje Japonsko?« in še drugo, ki izhaja iz prvega: »Kdo poseduje in nadzoruje Japonsko?«

V glavnem je res, da bi bil kapitalizem verjetno zmožen zmanjšati krize, mogoče bi zmožl zvišati splošni standard, mogoče bi bil zmožen izogniti se vojni in mogoče bi bil še vedno sposoben povečati moč produktivnosti. Toda bolj kot kdajkoli je uveličal stopnjo odtujitve med ljudmi ter utrdil in razširil moč kapitala. Prav takó pa je razširil lastništvo na mnoge, a jih je žal s tem tudi združil in obsodil na stopnjo instrumentov v kapitalistični kontroli.

V takih razmerah bi bil apel po socializmu v zemlji vzhajajočega sonca tisti, ki bi prav gotovo pomagal v glavnem spet vzpostaviti človeško sposobnost nad mehanizmom stvari in vpliv, ki bi ga prinesel s seboj, bi bil veliko večji kot samo dvig delavskega razreda. Vendar ne smemo pozabiti, da je vpliv kapitalizma v tej deželi in njegova propaganda še tako močna, da se mnogi še ne morejo zavestno odločiti za ta korak, kajti bistroumnost kapitala jim je popolnoma zasenčila poglede.

Bi se lahko socializem postopoma vnašal v življenje Japonske? Mislim da! Poleg tega bi podpora mnogih držav v svetu v veliki meri pripomogla k temu. Sicer sta dve stvari nujni, ki bi jih bilo potrebno najprej opraviti, in sicer uvesti nekoliko drugačno plansko gospodarstvo od sedanjega, ki bi pripomoglo k večjemu vseplošnemu in enakomernemu napredku vsega prebivalstva, in drugo, ustvariti široko osnovo proti dominantnemu vplivu kapitala nad človeškimi življenji.

bibliografija knjig

LEPOSLOVJE

FORSTNERIČ, France: Dolgo poletje. Opremil: Janez Bernik. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 61 + (III) str.

GOLDSTEIN, Charles: Življenje brez zvezde. Prevedel: Branko Avsenak. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 48. Založba Obzorja. Maribor 1967. 229 + (II) str.

HERSEY, John: Volja do življenja. Prevedel: Jože Fistrovič. Opremil: Uroš Vagaja. Križem sveta 26. Založba Obzorja. Maribor 1967. 285 + (II) str.

JAMES, Henry: Portret neke gospe. Prevedel in spremno besedo napisal Rastko Močnik. Svetovni roman. Urednik: Cene Vipotnik. Opremil: Savo Sovrè. Cankarjeva založba. V Ljubljani 1967. 639 + (I) str.

KLOPČIČ, Mile: Pesmi in prepesnitve. Izbral, uredil, spremno besedo in opombe napisal Janko Liška. Knjižnica Kondor 99. Urednik: Franc Zadravec. Likovne priloge Franceta Miheliča in Nikolaja Pirnata. Opremil: Branko Simčič. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1968. 162 + (V) str. + 4 str. sl.

KRIEGER, Arnold: Odvetnik za ločitve. Prevedla: Mimi Malenšek. Opremil: Zvest Apollonio. Založba Lipa, Koper 1967. 406 + (II) str.

PATON, Alan: Jokaj, ljubljena dežela. Roman. Prevedel: Jože Dolenc. Ljudska knjiga 94. Prešernova družba. V Ljubljani 1968. 251 + (I) str.

SNOJ, Jože: Konjenica slovenskih hoplitov. Pesniška zbirka. Opremil: Matjaž Vipotnik. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 107 + (V) str.

SUHADOLČAN, Leopold: Rdeči lev. Ilustriral: Janez Vidic. Opremila: Radmila Ciuha. Knjižnica Sinjega galeba 127. Urednik: Ivan Minatti. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 189 + (II) str.

ZGODOVINA

BEZLAJ-KREVEL, Ljudmila: Za Vojkom. Ob petindvajsetletnici smrti narodnega heroja Janka Premrla-Vojka. Goriški muzej. Nova Gorica 1968. 30 str. Ciklostilno razmnoženo.

ČASOPIS za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta 3. (XXXVIII.) letnik 1967. Ureja s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koporec. Izdaja Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru v sodelovanju s podružnico Zgodovinskega društva v Mariboru. Založba Obzorja. Maribor 1967. 322 + (II) str. Med tekstem slike.

FERENC, Tone: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Knjižnica NOV in POS 43. Ureja

zgodovinski odbor Komisije za razvijanje tradicij NOB pri predsedstvu republiškega odbora ZZZB NOV Slovenije v Ljubljani. Predsednik odbora: Ivan Ferlež. Strokovni recenzenti: dr. Ivo Juvančič, dr. France Škerl in Zdravko Klanjšček. Opremil: Vlado Lakovič. Skize izdelala: Eva Zorn. Fotografije so iz Muzeja ljudske revolucije Slovenije. Založba Obzorja. Maribor 1967. 719 + (VII) str. Med tekstem slike.

HORVAT, JOSIP: Prvi svjetski rat. Panorama zbivanja 1914—1918. Biblioteka Vremeplov. Vanjska oprema: Ferdo Bis. Stvarnost. Zagreb 1967. 598 str. Med tekstem slike.

JUGOSLOVENSKI narodi pred Prvi svjetski rat. Zbornik. Urednik: Vasa Čubri- lovič. Nacrt za korice: Petar Dabović. Posebna izdanja 66, odeljenje društvenih nauka 61. Naučno delo. Beograd 1967. 1089 str.

ZELENJIN, Vladimir: Jugoslovenci pod zastavom Oktobra. Preveo s ruskog Dragutin Marković. Pogovor: Pero Damjanović. Mlado pokolenje. Beograd 1967. 247 + (I) str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

CRVENKOVSKI, Krste: Makedonija danas. Dokumenti današnjice. Nova serija, god. VIII, br. 187. Naslovna strana: Pavle Ristić. »Sedma sila«, Beograd 1968. 64 str.

JELINCIC, Danijel: Istina o Golom otoku. Prva foto-reportaža o životu i radu osuđenika u kazneno-popravnem domu Rab. »Solid«. Šibenik 1968. 44 + (III) str. Med tekstem slike.

MORIS, Džorž: CIA i američki sindikalni pokret. Subverzijna delatnost rukovodstva američkog sindikalnog pokreta o spolnoj politici. Urednik: Radovan Blagojević. Predgovor: Andro Gabelić. Prevodilac: Grušeika Majić. Kultura. Beograd 1967. (XVI) + 142 + (II) str.

RAZNO

ENCIKLOPEDIJA Leksikografskog zavoda. Opća. 3. svezak. 2. izdanje. Jugoslovenski leksikografski zavod. Zagreb 1967. 719 str. + 13 barv. pril. + 16 zvd.

KERMAVNER, Taras: Trojni ples smrti ali samorazdejanje humanizma v povojni slovenski drami. Opremil: Uroš Vagaja. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1968. 208 + (III) str.

VIDMAR, Josip: Dnevnik. Opremila: Radovan Marjeta. Mladinska knjiga. Ljubljana 1968. 324 + (IV) str.

VOJNA enciklopedija. 10 sv. Telesno — žužul. Glavni urednik: Vojo Todorović. Redakcija Vojne enciklopedije. Beograd 1967. (XVI) + 857 str. + 34 str. sl. + 12 pril. + 25 zvd.